

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADINLARLA İLGİLİ MÜTTEFAKUN ALEYH
HADİSLERİN KUR'AN'A AYKIRILIĞI İDDİASININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

ZİYA DURMUŞ
140111007

Düzeltilmiş Tez

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Serdar DEMİREL

İSTANBUL- 2016

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans programı 140111007 numaralı öğrencisi Ziya DURMUŞ'un ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "**Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur'an'a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi**" başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **26.10.2016** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Prof. Dr. Serdar DEMİREL

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim KUTLAY

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL

(Jüri Üyesi)

Yalova Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ziya DURMUŞ

26.10.2016

Düzeltilme Açıklama Metni

- 1-Tezin Başlığı “Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi” olarak değiştirilmiştir.
- 2- Birinci Bölüme “Kur’an-Hadis İlişkisi” bölümü eklenmiştir.
- 3- Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.

ÖZET

Bu çalışmada, kadınlarla ilgili müttefakun aleyh hadislerin Kur'an'a aykırılığı iddiası değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana temasına geçmeden önce Buhârî ve Müslim'in hayatları, hadis ilmindeki yerleri ve sahihleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca müttefakun aleyh hadislerin, hadis ilmindeki yeri incelendikten sonra hadislerin Kur'an'a arz konusu işlenmiştir.

Çalışmanın esas bölümünde ise ilk kadının kaburga kemiğinden yaratılışı; kadınların cehennemliklerin çoğunluğunu oluşturmaları, akıl ve din yönünden eksik oluşları, uğursuzluk, fitne ve ihanet söylemi ve namazı bozan bir varlık oluşunu belirten rivâyetler incelenmiştir. Rivâyetler incelenirken, ilk önce sahih hadis kitaplarında konuyla ilgili hadisler zikredilmiş, sonra da hadisleri sıhhat yönünden eleştirenlerin görüşleri gerekçeleri ile beraber aktarılmıştır. Hadis âlimlerinin, rivâyetlerin sahih olduklarını belirten yorumları ve değerlendirme bölümlerinde açıklanan bilgiler dikkate alındığında; sened ve metin yönünden sahih oldukları gerçeği tekrar görülmüştür. Bu araştırma sırasında hadisle ilgili temel klasik eserler yanında çağdaş eserlerden ve görüşlerden de yararlanılmıştır.

Çalışmanın sonunda, ilgili hadislerin Kur'an'a aykırılığı iddiasının hadis usulü ve ilmi açısından gerçeği yansıtmadığı, tutarsız ve kişisel yorumlardan ibaret olduğu açığa çıkmış ve rivâyetlerin sahih oldukları, içeriklerinin de Kur'an'a uygunlukları görülmüştür.

ABSTRACT

In this study, the claim of authentic hadith reported by Bukhari and Muslim as being opposite to the Qur'an was treated. Before coming to the main topic of the study, the information was given about the life of Bukhari and Muslim and their positions in the hadith science and their authenticities. Apart from this, after studying the position of authentic ahadith then their presenting to Qur'an was treated.

In the main chapter of the study, some rumors that indicate creation of the woman from the rib and being them as main part of the hell, their deficiency in terms of mind and religion, bad luck, instigation and betrayal discourse and being them as the skirter creature of the prayer were analysed. When the claims were being analysed, first related ahadith were mentioned in the authentic hadith books, then views of criticisers from the point of authenticity were conveyed alongwith their justifications. Considering the knowledge and views that indicate authenticity of rumors, interpretations and evaluations explained in related chapters by hadith scholars from the point of the deed and the text, and being them authentic were proved. During this exploration, beside basic classic works connected with hadith, also benefits were taken from the contemporary works and views.

At the end of study, it was observed again that contradiction claim of related ahadith to Qur'an didn't reflect the truth according to the hadith and sciences. It was also analysed and observed that, this kind of views were inconsistent with islamic scientific tradition and consist of personal interpretations and were proved that those studied rumors were authentic and their contents were appropriate to Qur'an.

ÖNSÖZ

Bizleri yoktan var eden, sonra varlığından haberdar eden, bilmediğimizi öğreten ve hayat nimetlerinden sonra nimetlerin en üstünü olan iman nimetiyle şerefliendiren Yüce Rabbimize, sayısız hamd-ü senalar olsun...

Âlemlere rahmet olarak gönderilen, en güzel örnek, önderimiz ve efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.), onun ehl-i beytine, ashabına binlerce salat ve selam olsun...

İnsanı en mükemmel biçimde ve yalnızca kendisine kulluk için yaratan Rabbimiz; onun imtihan için bulunduğu bu dünyada nasıl hareket edeceğini, onun cinsinden gönderdiği elçilere vahiy yoluyla bildirmiştir. Katında geçerli dinin yalnızca İslam olduğunu belirten Yüce Rabbimiz, o dinini Kur'an-ı Kerim ve Sünnetü'n-Nebi olan iki kaynakla ikmal etmiştir. Kur'an'ın, Allah kelâmı olduğunu bizatihi kitabında zikretmiş, Peygamber'e (s.a.v.) itaati de yine Kur'an-ı Kerim'de emretmiştir. Hatta Yüce Rabbimiz: *“De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız bana itaat edin ki Allah da sizi sevsin”* [Âl-i İmran 3/31] âyetiyle sünnete ittibanın Allah'ı sevmenin alâmeti olduğunu ve Allah'ın da insanı sevmesi için Resulüne itaat etmenin şart koşulduğuna işaret etmiştir.

Kur'an, Allah'ın buyruklarının özlü bir şekilde zikredildiği ilahi bir kelimedir; emirlerinin nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğini de son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirleriyle müminlere öğretmiştir. Sünnet, Kur'an'ın açıklaması ve uygulamasıdır. Bu nedenle Hz. Aişe (r.a.) annemiz, kendisine Resulullah'ın (s.a.v.) ahlakını soran sahabilere *“Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlâkı, Kur'an Ahlâkı idi.”*¹ demiştir.

Sünnetsiz, Kur'an'ı yaşamak mümkün değildir. Çünkü Kur'an'da namaz kılmak emredilmektedir. Fakat nasıl kılınacağı; sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve cuma namazlarında kaç rekât kılınacağı beyan edilmemektedir. Sünnetin açıklayıcılığı ve örnekliliği dikkate alınmazsa, namaz ibadetinin eda edilmesi mümkün değildir. Bu örnekte olduğu gibi; inanç, ibadet, muamelât ve ahlâkî kuralların da sünnetsiz yerine getirilemeyeceği bir gerçektir.

Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve davranışlarını kayıt altına alan hadis kitapları; müelliflerinin hadis ilmindeki otoriterliğine ve eserlerini telif ederken gösterdikleri titizliğe göre, muhaddisler tarafından sıhhat dereceleri göre sıralanmıştır. Bu mevzuda genel kabul; Buhârî ve Müslim'in kitaplarında zikrettikleri müttefakun aleyh hadisler, sahih hadis kategorisinin ilk sırasını oluşturmaktadır.

Müsteşrikler, Kur'an ve mütevatir hadisten sonra en sahih rivâyetler olarak kabul edilen müttefakun aleyh hadislere; kitap olarak da en sahih iki hadis kitabı Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerine şüphe düşürmek için asırlarca gayret göstermişlerdir. Onlardan başka, çağımızda modernizmin tesirinde ve günlük hayatta karşılaşmış oldukları davranışların etkisinde kalan bazıları da sahih hadisleri tenkit etmektedirler.

Müslüman toplulukların içerisinde yaşayan bu kişiler; müttefakun aleyh hadislerin ya Kur'an'da yok, ya da İsrailiyatta zikrediliyor diyerek uydurma ve Kur'an'a aykırı olduklarını iddia etmektedirler. Bununla da kalmayarak o hadislerin zikredildikleri kitapların da Kur'an'a arz edilerek yeniden tasnif edilmesi gerektiğini iddia edecek kadar ileri gitmektedirler. İslam dininin en önemli ikinci kaynağı olan hadisler ve onların yazılı oldukları eserler üzerine yapılan bu eleştirileri hadis usulü açısından inceleyerek mütehasıs hadis âlimlerinin bu konulardaki görüşleriyle beraber tartışmak önemli bir boşluğu dolduracaktır.

O hadislerden, kadınlarla ilgili olan bazı hadisler hakkındaki bu çalışma, giriş bölümü dışında yedi ana bölümden oluşmaktadır.

¹ Müslim, Müsafirun 18, no: 139 (746)

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; Buhârî'nin hayatı, hadis ilmindeki yeri, Sahih-i Buhârî; Müslim'in hayatı, hadis ilmindeki yeri ve Sahih-i Müslim hakkında özet bilgiler sunulmuştur. Ayrıca müttefakun aleyh hadislerin hadis ilmindeki yeri zikredildikten sonra, o hadislerin Kur'an'a arz konusu farklı yaklaşımlarla çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılışı hakkındaki hadis zikredilmiş, bu hadis hakkındaki farklı yorumlar gerekçeleri ile beraber zikredilerek, özetle hadisin sebab-i vürudu ve sıhhati konusunda bilgi aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; kadınların çokça lânet ve kocalarına karşı nankörlük ederek cehennemliklerin çoğunluğunu oluşturması konusu araştırılmıştır. Ayrıca şahitlikte iki kadının bir erkeğin şahitliğine denk olmasına gerekçe teşkil eden akıl eksikliği, hayız ve nifas hallerinde ibadetlerini vaktinde eda edemeyişleriyle ilgili din eksikliği konusu üzerinde durularak, bu hadisin sıhhati ve muhtevası hakkında var olan farklı iddialar zikredilerek incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; kadının uğursuz sayılması konusu ele alınmıştır. Bu konu incelenirken, hadisi sened ve metin yönünden değerlendiren ilim ehlinin, farklı gerekçelerle mevcut hadisler hakkında uydurma veya sahih olduklarını ileri sürdükleri görülmüş ve konu tartışılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise kadınların, erkekler için en büyük fitne olduklarına dair rivâyetler işlenmiştir. Hadiste zikredilen anahtar kelime olan fitne kavramı; Kur'an'da, hadislerde ve Türkçe'de kullanıldığı manalar karşılaştırılarak inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise; Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi, rivâyeti hakkında ileri sürülen olumlu ve olumsuz yaklaşımlar zikredilerek hadisin sahih olduğu ve Kur'an'a uygunluğu ortaya konmuştur.

Yedinci ve son bölümünde ise; namazı bozan bir varlık olarak kadın konusu işlenmiştir. Bu konu çalışılırken namaz kılanın önünden kadının geçmesiyle namazın

bozulmasından muradın ne olduğu araştırılarak fıkıh âlimlerinin görüşüyle konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Sonuç olarak incelemeye çalıştığımız bu rivâyetlerin kapsam alanı çok geniş olduğu ve bu konularda yazılmış birçok eser mevcut olduğu görölmüştür. Çalışmamızın ana temasını oluşturan kadınlarla ilgili müttefakun aleyh hadislerin Kur'an'a aykırılık iddiaları hadis disiplinleri çerçevesinde ilmi olarak çalışılmıştır.

Bu çalışma imkânını bana sunan FSMVÜ Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN ve yardımlarını esirgemeyen jüri üyeleri Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY ve Yrd. Doç. Dr. Ebubekir SİFİL hocalarıma, bhusus tez danışmanım Prof. Dr. Serdar DEMİREL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ve selam bütün elçilerine, hamd da yalnızca Allah'ı Teâlâ'ya olsun...

Ziya DURMUŞ

İSTANBUL-2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	1
MUTTEFAKUN ALEYH HADİSLER VE KUR'AN'A ARZ MESELESİ	1
1.1. İmam Buhârî ve el-Cami'us-Sahih Adlı Eseri.....	1
1.1.1. Buhârî'nin Hayatı:	1
1.1.2. Hadis İlmindeki Yeri:	4
1.1.3. Sahih-i Buhârî	5
1.2. İmam Müslim ve el-Cami'us-Sahih Adlı Eseri.....	6
1.2.1. Müslim'in Hayatı:	6
1.2.2. Hadis İlmindeki Yeri	7
1.2.3. Sahih-i Müslim	8
1.3. Müttefakun Aleyh Hadisler.....	9
1.4. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI	12
1.4.1. Arz Kavramı:.....	12
1.4.2. Kur'an-Hadis İlişkisi	13
1.4.2.1. Kur'an'da Peygambere İman, İtaat ve İttibânın Emredilmesi ve Muhalefet Etmenin Yasaklanması	13
1.4.2.2. Kur'an ve Sünnet Birlikteliğini Belirleyen Önemli Alanlar	14
1.4.2.2.1. Mücmeli Beyân	14
1.4.2.2.2. Âmmı Tahsis.....	15
1.4.2.2.3. Mutlakı Takyîd.....	15
1.4.3. Kur'an'a Arz Nedenleri:	16

1.4.3.1.Rivâyet edilen hadisi desteklemek, açıklamak veya hangi âyette sabit olduğunu göstermek için Kur'an'a yapılan arz:	16
1.4.3.2. Hadislerin Sıhhati Konusunda Yapılan Kur'an Arzı:.....	17
1.4.3.2.1.Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an'a Arz Yapmış Mıdır?	17
1.4.3.2.2. Hadislerin Kur'an'a Arzı Metodu Sahabe (r.a.) Arasında Uygulanmış mıdır?.....	18
1.4.3.2.3.Muhaddislerin Bu Konudaki Uygulamaları:.....	19
1.4.3.2.3.1. Hadisler Arasında Vuku Bulan İhtilafın Değerlendirilmesi	20
Cem ve Telif.....	20
Nesih	20
Tercih	20
Tevakkuf.....	20
1.4.3.2.4. Kur'an'dan Başka Asıl Kabul Etmeyenlerin Kur'an'a Arzı:.....	20
1.4.3.2.4.1. Kur'an-ı Kerim'den Delilleri:	21
1.4.3.2.4.2. Peygamber (s.a.v)'e İsnad Edilen Rivâyetler:	21
1.4.3.2.4.3. Rivâyeti Uydurma Kabul Edenler:.....	22
1.4.3.2.4.4. Bu Rivâyete Dayanarak Arz Yapanlar:	23
1.4.3. Arz Düşüncesinin Değerlendirilmesi:.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	26
KADINLARIN KABURGA KEMİĞİNDEN YARATILIŞI	26
2.1.Kadın Cinsinin Kaburga Kemliğinden Yaratılışı:	26
2.1.1. İlk Kadın Hz. Havva'nın Yaratılışı İle İlgili Hadisler:	26
2.1.1.1. Hadisle İlgili Açıklama	27
2.1.1.2. Konuyla İlgili Âyet-i Kerimeler	27
2.1.3. Hz. Havva'nın Yaratılışı Hakkında Farklı Yaklaşımlar:.....	28
2.1.3.1. Hz. Âdem'in ve Havva'nın Cevher, Can veya Canlı Öz'den Yaratıldığı İddiası:	28
2.1.3.1.1. Konuyla İlgili Hadisleri Mevzu Görenler:	30
2.1.3.1.3. Hadislerin Sahih Olduğunu Kabul Edip Mana Olarak Mecazî Manayı Tercih Edenler:	31
2.1.3.2. Hz. Havva'nın Topraktan Yaratıldığı Görüşü:.....	31
2.1.3.3. Hz. Havva'nın, Hz. Âdem (a.s.)'den Yaratılışı:	33

2.1.3.4. Hz. Havva'nın Hz. Âdem (a.s.)'in Kaburga Kemiğinden Yaratılışı.....	33
2.1.4. Değerlendirme	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	39
KADINLARIN CEHENNELİKLERİN ÇOĞUNU OLUŞTURMASI, AKILLARI VE DİNLERİNİN EKSİK OLMASI	39
3. Kadınların Çoğunun Cehennemlik Oluşu, Akılları Ve Dinlerinin Eksik Oluşu:	39
3.1. Konu İle İlgili Hadisler	39
3.3. Farklı Yaklaşımlar	40
3.3.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler	40
3.3.2. Hadisler Sened Yönünden Sahihdir; Ancak Mana Yönünden Problemlidir İddiası.....	43
3.3.3. Hadislerin Manasının Tevili Gerekir Yaklaşımı:.....	44
3.3.4. Senedlerinin Sahih, Manalarının Hakiki Olduğu Görüşü	45
3.3.4.1. Hadisin Vürud Zamanı.....	45
3.3.4.2. Cehennemliklerin Çoğunluğunu Kadınların Oluşturması:	46
3.3.4.3. Çoğunluğun Oluşma Sebepleri	47
3.3.4.3.1 Lânet Etmek	47
3.3.4.3.2. Eşlerine Karşı Nankörlük Etmeleri.....	48
3.3.4.4. Kadınların Aklının Eksik Oluşu.....	49
3.3.4.5. Dinlerinin Eksik Oluşu	51
3.5. Değerlendirme	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	55
KADININ UĞURSUZ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ.....	55
4.1. Kadının Uğursuzluğu.....	55
4.1.1. Konu İle İlgili Hadisler	55
4.1.2. Uğursuzluk Konusunda Farklı Yaklaşımlar	56
4.1.2.1. Hiçbir Şeyde Uğursuzluk Yoktur, Anlayışı	56
4.1.2.1.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğu İddiası:	56
4.1.2.1.2. İlgili Hadisleri Sahih Kabul Ederek Farklı Yorumlarla Uğursuzluğun Olmadığını İddia Edenler.....	57
4.1.2.2. Kadında, Atta Ve Evde Uğursuzluğun Olabileceğini Kabul Edenler	58
4.1.2.2.1. Konuyla İlgili Âyet-i Kerimeler:.....	58

4.1.2.2.2. İlgili Hadis Rivâyetlerinin Farklı Oluşu	58
4.1.2.2.3. Hadislerde Zikredilen Uğursuzlukla İlgili Kavramlar	59
4.1.2.2.4. Konuyla İlgili Açıklamalar	60
4.1.3. Değerlendirme	63
BEŞİNCİ BÖLÜM	65
KADINLARIN FİTNE OLMASI	65
5.1. Kadınların Fitne Olduğunu Belirten Hadisler	65
5.1.1.İlgili Hadisler	65
5.1.2. Farklı Yaklaşımlar	66
5.1.2.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler	66
5.1.2.2. İlgili Hadislerin Sahih Olduğu Görüşü	67
5.1.2.2.1. Anlam Yönünden Fitne Kavramı	67
5.1.2.2.2. Kur'an-ı Kerim'de Fitne Kavramı	68
5.1.2.2.3. Hadislerde Fitne Kavramı	68
5.1.2.2.4. Hadisin Sıhhati ve Anlaşılması İçin Yapılan Yorumlar	70
5.1.3. Değerlendirme	74
ALTINCI BÖLÜM	76
KADININ İHANETİ	76
6.1. Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi	76
6.1.1. İlgili Hadisler	76
6.1.2. Farklı Yaklaşımlar	77
6.1.2.1. İlgili Hadislerin Uydurma ve Kur'an Dışı Olduğu İddiası	77
6.1.2.2. İlgili Hadisleri Sahih ve Manalarını Zahiri Olarak Kabul Edenler	79
6.1.2.2.1. Beni İsrail ve Etin Kokması	79
6.1.2.2.2. Havva ve İhanet Meselesi	81
6.1.3. Değerlendirme	82
YEDİNCİ BÖLÜM	86
KADININ NAMAZI BOZMASI	86
7.1. Kadının Namazı Bozan Varlık Oluşu:	86
7.1.1. Konuyla İlgili Hadisler:	86
7.1.2. Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler	87

7.1.3. İlgili Hadislerin Sahih Olduğunu Kabul Edenler	87
7.1.3.1. İlgili Hadislerin, Namazın Bozulacağına Delil Olduğu Görüşü	88
7.1.3.2. İlgili Hadislerin, Namazın Bozulmayacağına Delil Olduğu Görüşü.....	88
7.1.4. Değerlendirme	90
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.s.	: Aleyhisselâm.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin (Oğlu).
bkz.	: Bakınız.
bs.	: Baskı.
ev.	: Çeviren.
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
h.	: Hicrî.
H.z.	: Hazreti.
M.Ü.İ.F.	: Marmara İlahiyat Fakóltesi İlahiyat Fakóltesi
ö.	: Ölüm Tarihi.
r.a.	: Radıyallâhü anh.
s.a.v.	: Sallâllahu aleyhi ve sellem.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik eden.
tsh.	: Tashih eden.
t.y.	: Tarih Yok.

v.d : Ve diğerleri
vs. : vesaire
y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İslam'ın temel kaynaklarından ikincisi olan Hadis'in; Kur'an'ın açıklayıcısı ve uygulaması olması sebebiyle Hadis konusunda yapılan çalışmalara İslam Tarihi boyunca büyük önem verilmiştir.

Hadislerin tedvini, tasnifi, neşri, şerhi ve tebliği konusunda azami hassasiyeti gösteren hadis âlimleri, asırlar boyunca var olmuş ve varlıkları da devam etmiştir. Fakat bazen İslam karşıtları, bazen de dine hizmet etme anlayışıyla ortaya çıkan bazı İslam yorumcuları, sahih hadislere karşı olumsuz iddialarla Sünnet'in dindeki yerine veya hadis kaynaklarına şüphe düşürmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmada bu kesimlerin kadınlarla ilgili müttefakun aleyh olan altı hadisin Kur'an'a aykırı ve uydurma oldukları iddiaları usûl ve ilmi gelenek açısından incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Buhârî ve Müslim'in hadis literatüründeki yerini, müttefakun aleyh hadislerin İslam uleması arasındaki konumunu ve bunlar arasından kadınlar hakkında varid olmuş bazı müttefakun aleyh hadislerin Kur'an'a aykırı olduğu iddialarını tutarlı bir usûl zemininde analiz etmektir.

Çalışmanın Yöntemi

“Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur'an'a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi” isimli tez çalışmasının kaynak edinme aşamasında; konuyla ilgili

önceden yazılan çalışmalara ve kaynak eserlere imkân dâhilinde ulaşılarak ön bilgiler toplanmış ve tasnif edilerek yazım aşamasına geçilmiştir.

Hadisler incelenirken Buhârî ve Müslim'in aynı sahabîden rivâyet ettiği hadis, Buhârî lafzı tercih edilerek metin ve tercümesiyle birlikte verilmiş, konuyla ilgili diğer hadis kaynaklarına da işaret edilmiştir.

İkinci olarak problemin tesbiti ve ileri sürülen iddialar ve gerekçeleri üzerinde detaylı bir inceleme yapılmıştır. Çünkü hadislerin Kur'an'a arzı veya iki kaynak arasında çelişme veya çatışma olup olamayacağı meselesi, hicri ikinci asırdan itibaren tartışılmalı bir problem olmuştur.

Şia, Haricîler ve Mutezile taraftarları felsefelerine ters düşen Kur'an âyetlerini te'vil, hadisleri ise te'vil ve reddetmekten çekinmemişlerdir. İbn Kayyim, Kur'an'ın zahiri ile Sünnet'i terk edenler başlıklı bir bab açmış ve kimlerin hangi hadisleri reddettiklerini uzun uzadıya nakletmiştir. Mutezile'yi de bu sınıfta zikreden İbn Kayyim, onların da, şfaat ve rü'yet ile ilgili hadisleri reddettiklerini belirtir. Cehmiyye de Allah'ın sıfatları ve onlar ile ilgili rivâyetleri reddetmişlerdir.²

Bunların dışında Hanefiler de ahad bir hadisle amel edip edilemeyeceği konusunda Kur'an'a arz yapmış ve farklı bir sonuca ulaştıklarında ise o rivâyeti inkâr etmeden sadece onunla amel etmeyi terk etmişlerdir. Fakat amel etme konusundaki uygulamalarının da istisnaları da mevcuttur.³

Gönümüzde ise; hadise karşı menfi tavır takınanlar, sahih olsun zayıf olsun hadisin dini bir değer taşımadığı düşüncesinde olanlar ile hadisin dini kıymetine inandıkları halde sıhhatine şüphe ile bakanlar şeklinde iki grupta ele alınabilir. Öncekiler, Kur'an dışında bir kaynağa inanmadıkları için, metodik bir kaygıya sahip değildirler. Bunlara göre, hadisin sahih olduğu açıkça tespit edilse bile, hiçbir değeri yoktur. Diğerlerinin ana problemi, hadisin dini değeri değil, sıhhatinin tespitinde kullanılan hadis usulüne ait tarihi metotlarının güvenilirliği meselesidir.⁴

Çalışmamızda, Türkiye dışındaki İslam coğrafyasında var olan Muhammed b. El-Ezrak, İbn Kırnas, Niyazi İzzeddin, Samir İslambuli gibi çağdaş rasyonalist İslami

² İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebubekr, **İ'lâmu'l-Muvakkîn**, Daru'l-Vefa, Mansure, 2000, I, 219-220.

³ Çakın, Kâmil, "Hadisleri Kur'an'a Arz Meselesi," http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37&sayi_id=778&makale_id=9958, 18.02.2016. Sifil, Ebubekir, **Hadislerin Kur'an'a Arzı**, <https://ebubekirsifil.com/hadislerin-kurana-arzi>, 26.01.2016.

⁴ Çakın, a.g.e. 237.

düşünürlerin ve ilahiyatçıların görüşleri ve iddia ettikleri gerekçeler incelendiğinde ülkemizde bu konuda ortaya çıkan ve aynı felsefeleri savunan ilahiyatçılardan farklı olmadıkları görülmektedir.⁵ Bu nedenle, ülkemizde ortaya çıkan ve bu çalışmanın yapılmasına sebep olan aynı çizgideki ilahiyatçıların Kur'an'a arz konusunda ortaya koydukları metotlar, değerlendirmeler ve ileriye sürdükleri iddiaları gerekçeleri ile birlikte ortaya koyup cevaplar aramaya çalışacağız.

Üçüncü olarak ilgili hadisler hakkında mütehasşıs hadis âlimlerinin ve ilim ehlinin hadisin anlaşılması için yaptıkları açıklamalar, (hadis hakkında yapılan eleştiriler dikkate alınarak) özetle çalışmada zikredilmiştir.

Son olarak, her iki gurubun ortaya koyduğu düşünceler incelenerek objektif olarak bir değerlendirme yapılarak konu sonlandırılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler ve araştırmayla ilgili tespitler, tezin sonunda yer alan sonuç kısmında özetlenmiştir.

⁵ Muhammed b, El-Ezrak, “El-Mer’etü Leyset Nakisate’l-akl ve’d-Din”, <http://www.hespress.com./writers/271359.html>.10.02.2016; <http://iiitjordan.org/index.php>. 10. 07. 2016.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUTTEFAKUN ALEYH HADİSLER VE KUR'AN'A ARZ MESELESİ

1.1. İmam Buhârî ve el-Cami'us-Sahih Adlı Eseri

1.1.1. Buhârî'nin Hayatı:

Hadis ilminde büyük otorite kabul edilen Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire el-Buhârî el-Cu'fi, h. 13 Şevval 194, miladi 20 Temmuz 810 tarihinde Cuma günü Buhara'da dünyaya geldi.⁶ Babası, Buhara ve çevresinde zamanın tanınmış âlimlerinden olup, özellikle hadis ilmiyle meşgul olmuş ve İmam Malik, Abdullah b. El-Mübarek gibi muhaddislerden hadis öğrenmiştir.⁷ Ondan hadis rivâyet etmiş olan Ahmed b. Hafs, ölümü esnasında onun yanına girdiğini ve onun şöyle dediğini rivâyet eder: “Mâlimın tamamında bir dirhem dahi şüpheli bir şey bilmiyorum.”⁸

İmam Buhârî, hicrî 204 yılında hadis öğrenimine memleketi olan Buhara'da başlamış ve 210 yılına kadar burada devam etmiştir. Bu zaman diliminde, bu bölgede bulunan Muhammed b. Selam el-Müsnedî, Muhammed b. Yusuf el-Beykendî,

⁶ Hatîb, Ebubekr Ahmed b. Abdülmecid b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, **Târîhu Bağdad ev Medînetü's-selâm**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t. y, II, 4; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, **Fethu'l-Bari bi-Şerhi Sahih-i'l-Buhârî**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kahire, 1987, I, 6.

⁷ Şahyar, Ataullah, **Kütüb'ü Sitte Müsannifleri Ve Müşterek Hocaları**, Akdem Yayınları, İstanbul, Eylül, 2013, 40.

⁸ Sübkî, Tacüddin Abdülvehhab b. Ali, **Tabakatü's-Şafiiyyeti'l-Kübra**, thk. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Matbaatu İsa el-Babi el-Halebî, Kahire-1964, II, 212; **Sahih-i Müslim**, nşr: Muhammed Fuad Abdalbaki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I, 8.

İbrahim b. el-Eş'as ve ed-Dahilî gibi meşhur hadisçilerden hadis dinlemiştir.⁹ 16 yaşına geldiğinde ise Abdullah b. El-Mübarek ve Veki b. el-Cerrah'ın kitaplarını ezberlemiştir.¹⁰

İmam Buhârî, Hicrî 210 yılında annesi ve kardeşiyle beraber hacca gitmiştir. Hac dönüşünde ise Mekke'de kalarak hadis dersleri almaya başlamıştır.¹¹ Burada ikamet ettiği sırada, sahabe ve tabiin'den nakledilen rivâyetleri derleyerek tasnif etmiştir. Meşhur *et-Tarihu'l-Kebîr* kitabını burada yazmıştır.¹²

İmam Buhârî sadece Mekke'de kalmayıp, Medine, Küfe, Basra, Bağdat, Şam, Mısır, Belh ve Nisabur gibi ilim merkezlerini dolaşarak buralarda bulunan hadis halkalarına katılmış ve büyük muhaddislerden hadis öğrenmiştir¹³. Buhârî, 1000'den fazla muhaddisle görüşmüş bunların büyük çoğunluğundan hadis yazmıştır.¹⁴ En meşhur hocaları ise Mekki b. İbrahim el-Belhi, Abdan b. Osman el-Mervezi, Ubeydullah b. Musa el-Absi, Ebu Asım eş-Şeybani, Muhammed b. Abdillâh el-Ensari, Muhammed b. Yusuf el-Firyabi, Ebu Nu'aym el-Fazl b. Dukeyn'dir.¹⁵ İmam Buhârî'den hadis dinleyip, rivâyet eden pek çok muhaddis vardır. Bunlardan en meşhurları: Müslim, Tirmizî, İbn Huzeyme, Muhammed İbn'u-Nasr, Salih b. Muhammed, Ebu Hatim, Ebu Abbas es-Serrac, İbn Ebi Davud, Ebu Abdillâh el-Firebri, Ebu Abdillâh el-Mahamili, Mansur b. Muhammed el-Bezdevi, Ebu Kureyş Muhammed b. Cuma gibi muhaddislerdir.¹⁶

Küçük yaştan itibaren ezberlemiş olduğu hadislerle ve hafızasının kuvvetiyle kısa zamanda muhaddisler arasında önemli bir yere ulaşan İmam Buhârî, gittiği her yerde muhaddislerin ilgi odağı olmuştur. Bağdat ve Semerkant'ta, muhaddisler tarafından sened ve metinleri değiştirilip karıştırılarak imtihan edilmiş, insanları hayrete düşüren hafızası değiştirilen hadisleri sordukları şekillerindeki sened ve

⁹ Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Ahmed b. Osman, **Siyer A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, XII, 391; İbrahim Canan, **Hadis Usûlü ve Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, 175.

¹⁰ İbn Hacer, **Tehzib**, Dâru Sadır, Beyrut-1907, IX, 6; **Fethu'l-Barî**, I, 6; Hatib, **Tarih**, II, 7; Sandıkçı, S. Kemal, **İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991, 448.

¹¹ İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1981, 61.

¹² Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Tabakatü'l-Huffaz**, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1972, 252; Hatib, **Tarih**, II, 7.

¹³ İbn Hacer, **Tehzibü't-tehzib**, IX, 6; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 448.

¹⁴ Hatib, **Tarih**, II, 10; Subhi es-Salih, **Hadis İlimleri Ve İstılahları**, Terc. M. Yaşar Kandemir, M.Ü. İ.F.A.V. Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1997, 338.

¹⁵ Zehebî, **Siyer**, XII, 394; Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010, 251.

¹⁶ Zehebî, **Siyer**, XII, 394; Canan, **Hadis Usulü**, 176.

metindeki değişiklikleri düzelterek okumuş ve oradakilerin takdir ve hayranlıklarını kazanmıştır.¹⁷ Buhârî'nin ilmine ve zekâsına karşı duyulan saygı, âlimlerin hatta hocalarının dahi kendisinden çekinmesine sebep olmuş; onun bulunduğu meclislerde "Hata ederiz" düşüncesi ile hadis rivâyet etmekten kaçınır olmuşlardır.¹⁸ On yaşında iken hocası ed-Dahilî'nin rivâyet esnasında yaptığı bazı hataları tashih etmesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir.¹⁹ Bu ve bunun gibi hadis halkalarında göstermiş olduğu üstün zekâ ve ezber kabiliyetinden dolayı zamanın âlimleri tarafından takdir görmeye başlamış ve kısa zamanda meşhur olmuştur. Hafızasının çok kuvvetli olması nedeniyle 100.000 sahih hadis 200.000 de gayri sahih olmak üzere 300.000 hadisi sened ve metinleriyle beraber ezberlemiştir.²⁰

Çok sayıda eser telif eden Buhârî'nin en meşhur eserleri şunlardır:

- 1-el-Câmi'u's-Sahîhi'l-müsned min hadisi Resûlillâh Sallallahü Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih,
- 2-el-Müsnedu'l-Kebir,
- 3-el-Edebu'l-Müfred,
- 4-Kitabu's-Sünen fi'l-Fıkıh,
- 5-el-Cami'u'l-Kebir,
- 6-el-Cami'u's-Sağir.²¹

İmam Buhârî, hayatını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirmiştir. Rivâyetlerde 1000 veya daha fazla hocadan ders görmüş, çok sayıda talebeye de ders vermiştir.²² Ömrünün son döneminde ise asıl memleketi olan Buhara'ya geri dönmüş ve Buhara'ya 3 mil uzaklıktaki Hartenk köyüne yerleşmiştir. Hicri 256 yılında 62 yaşında Ramazan Bayramı gecesi burada vefat etmiştir.²³

¹⁷ Hatib, **Tarih**, II, 20; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 449.

¹⁸ Askalânî, **Hedyü's-Sarî Mukaddimetu Fethi'l-Bari**, thk. Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kahire, 1986, I, 507.

¹⁹ Hatib, **Tarih**, II, 7.

²⁰ İbn Hacer, **Tehzib**, IX, 6; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 449.

²¹ Hatib, **Tarih**, II, 20; Zehebî, **Siyer**, XII, 394; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 449.

²² Zehebî, **Siyer**, XII, 394; Canan, **Hadis Usûlü**, 76.

²³ Hatib, **Tarih**, II, 20.

1.1.2. Hadis İlmindeki Yeri:

İmam Buhârî'nin hadis ilminin büyük ustası, her alanında otoritesi, ilmi ve rical ilminin de büyük bir dâhisi olduğu muhaddisler tarafından kabul edilmiştir.²⁴ Buhârî daha küçük yaştan itibaren ilmi bir şöhrete ve itibara ulaşmış ve bunların büyük çoğunluğundan hadis yazmıştır. Ayrıca çok sayıda muhaddis de ondan hadis dinlemiş ve rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin ilim dünyasında sahip olduğu yüksek konum hocalarının da takdir dolu ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Onun hadis ilmindeki yerini beyan eden örneklerden bazıları şöyledir: İmam Müslim: “Sana ancak hasetçi buğz eder. Şehadet ederim ki, dünyada senin bir mislin daha yoktur.”²⁵ İmam Tirmizî: “Hadislerin illetlerini, ravilerin hallerini Buhârî'den daha iyi bilen birini görmedim.” Ahmed b. Hanbel ise; Horasan'ın onun gibi birisini yetiştirmediğini beyan etmiştir.²⁶ Hocası Nu'aym b. Hammad ve muhaddis Yakub b. İbrahim ed-Devraki, “Buhârî bu ümmetin fakihidir.”²⁷ demişlerdir. Bütün bunlar Buhârî'nin hadis ilmindeki yerinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

Ayrıca Muhammed b. en-Nadr b. Sehl eş-Şafî şöyle demiştir; “Basra'ya, Şam'a, Hicaz'a ve Küfe'ye gittim. Buraların âlimlerini gördüm. Muhammed b. İsmail el-Buhârî'den bahsedildiğinde onu kendilerinden üstün tuttıklarını gördüm.”²⁸

Bir gün Amr b. Ali el-Fellas'ın talebelerinden birisi, Buhârî'ye bir hadis sorar ve bilmiyorum cevabını alır. Bazıları; “Demek Buhârî'nin bilmediği hadis de varmış diyecek olurlar. Fakat el-Fellas; “Buhârî'nin bilmediği hadise, hadis denilemez.”²⁹ diyerek onun hadis ilmindeki otoritesini ifade eder.

Birçok hadis âlimi yazdıkları ve rivâyet ettikleri hadisleri Buhârî'nin beğendiğini söyleyerek savunurlardı.³⁰ Zaten, hadis ilmindeki yüksek derecesini ifade etmek için kendisine, Emiru'l-Mü'minin fi'l-Hadis lakabı verilmiştir.³¹ Basralı

²⁴ Zehebî, **Siyer**, XII, 407; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 449.

²⁵ Hatib, **Tarih**, II, 19; İbn Kesir, 62.

²⁶ Zehebî, **Siyer**, XII, 407; Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, 253.

²⁷ Hatib, **Tarih**, II, 21; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 450.

²⁸ İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-nihaye**, 62.

²⁹ İbn Hacer, **Tehzib**, XI, 7.

³⁰ Zehebî, **Siyer**, XII, 416; Uğur, Mucteba, **İmam Buhârî**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1994, 74.

³¹ Zehebî, **Siyer**, XII, 416; Hatib, **Tarih**, II, 21.

hocalarından Ali b. el-Medini de Emiru'l-Mü'minin fi'l-Hadis lakabını almış bir zattı. Ona, “Buhârî sadece senin yanında tevazu gösteriyor” dediklerinde, “Siz ona bakmayın, onun gözleri kendisi gibi birini görmemiştir” diye cevap vermiştir.³²

İmam Buhârî başta olmak üzere Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi hicri III. asırda yaşamışlardır. Nesaî hariç diğerleri kısa veya uzun süreliğine Buhârî'nin talebesi olmuşlardır. Yani hepsi çağdaş ve birçoğu arasında talebelik-hocalık ilişkisi vardır. Bunlara "Buhârî Ekolu" demek bile mümkündür.³³ Bütün bunlar onun hadis ilmindeki yerini ifade eder.

1.1.3. Sahih-i Buhârî

Sahih-i Buhârî diye şöhret bulan bu eserin adı “el-Câmi'u's-Sahîhi'l-müsned min hadisi Resûlillâh Sallallahü Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih'dir.³⁴ İmam Buhârî'nin 16 yılda tasnif ettiği bu eseri, sahih hadisleri bir araya toplayan ilk kitaptır. Bu kitabı, 600.000 hadisten seçerek telif etmiştir.³⁵

İmam Buhârî eserinde zikrettiği hadisleri belli bir sınıf veya babdan seçmemiş, aksine fezail, geçmiş ve gelecekle ilgili hadisler, âdâb, reka'ik gibi çok çeşitli konulardan da derlemiştir. Eserinde uygulamış olduğu bu usûl, kitabının *Cami* olduğunu gösterir. Cami isminden sonra sahih ismini kullanması ise bu kitapta sahih hadislerin toplandığını ifade eder. Ayrıca müsned isminin kullanılması ise rivâyet edilen hadislerin isnadlarının (Buhârî'ye göre) tamamının muttasıl olduğuna işaret eder. Muhtasar ismini kullanması ise eserin uzamaması için bütün sahih hadisleri yazmadığına delalet eder.

Buhârî'nin Sahihi'nde naklettiği hadis sayısı, İbnü's-Salâh'a göre mükerrerleriyle birlikte 7275 hadis olup tekrarsız rivâyetlerin sayısı 4000, bunların içinde muttasıl senedle rivâyet edilenler ise 2602'dir.³⁶ Bu sayı İmam Buhârî'nin

³² Zehebî, **Siyer**, XII, 432; Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, 252.

³³ Hatib, **Tarih**, II, 21; Çakan, İsmail Lütfî, **Anahatlarıyla Hadis**, Ensar Neşriyat, 5. baskı, İstanbul, 1999, 127.

³⁴ İbn Hacer, **Hedyü's-Sarî**, I, 10.

³⁵ İbnü'l-Kayserani, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tahir b. Ali el-Makdisî, **Şurûtü'l-Eimme'ti's-Sitte**, thk. Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali b. Zahid el-Kevserî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1991, 17-19.

³⁶ İbnü's-Salah, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezürî, **el-Mukaddime fi Ulûmi'l-Hadis**, Mektebetü'l-Mutenebbî, Kahire, t.y, s.9.

öğrendiği 600.000 veya ezberlediği 100.000 hadise göre çok az bir sayıyı içermektedir. Ayrıca, Buhârî “Bu kitabıma yalnız sahih olan hadisleri aldım ve uzamasından korktuğum için de bir miktar sahihi dışarda bıraktım”³⁷ demiştir.

Ukaylî, tenkide konu olan hadislerin sıhhati hakkında son sözün yine de Buhârî'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha sonraları Dârekutnî ve benzeri münekkittler eserdeki 110 hadisin senedlerine teknik bakımdan bazı tenkitler yöneltmişlerse de hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu bu tenkitleri isabetsiz bulmuş, İbn Hacer tenkit edilen rivâyetlerin ve râvilerin hepsini savunmuştur³⁸

Sahih-i Buhârî'nin hadis ilmindeki yeri ise, ilim ehlinin çoğunluğuna göre Kur'an- Kerim'den sonra en üstün kitaptır. Örneğin İmam Zehebî: “Kur'ân-ı Kerîm'den sonra Müslümanların elindeki kitapların en üstünüdür”³⁹ demiştir. İmam Şâfiî, yeryüzünde İmam Mâlik'in *el-Muvatta'sından* daha sahih bir hadis kitabı bulunmadığını söylediği zaman *el-Câmi'u's-sahîh* henüz ortada yoktu. Sahihi Müslim'i, Sahih-i Buhârî'ye tercih edenlere Dârekutnî, “Buhârî olmasaydı Müslim, böyle bir eser telif edemezdi,”⁴⁰ diyerek cevap vermektedir.

1.2. İmam Müslim ve el-Cami'us-Sahih Adlı Eseri

1.2.1. Müslim'in Hayatı:

Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri en-Nisaburi h. 204 yılında Nisabur'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarda ilim tahsil etmeye başlayan Müslim, h. 218 yılından itibaren hadis halkalarına katılmış ve Yahya b. Yahya et-Temimi el-Leysi'den hadis öğrenmeye başlamıştır.⁴¹

İmam Müslim, hadis tahsili için Irak, Hicaz, Şam ve Mısır'ın belirli ilim merkezlerine seyahat etmiş ve buralarda karşılaşmış olduğu İshak b. Rahuye, Muhammed b. Mihran, Said b. Mansur, Ebu Musab, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mesleme, Amr b. Sevad, Hermele b. Yahya gibi hadis şeyhlerinden hadis dinleyerek

³⁷ Hatib, *Tarih*, II, 21.

³⁸ İbn Hacer, *Hedyü's-Sarî*, I, 364; Sandıkçı, *İslam Coğrafyasında Hadis*, 450.

³⁹ Zehebî, *Siyer*, XII, 417.

⁴⁰ Askalânî, *Tehzib*, IX, 8.

⁴¹ İbnü'l-Kayserani, *Şurutü'l-Eimmeti's-Sitte*, 10; Şahyar, *Kütüb'ü Sitte Müsannifleri*, 49.

onlardan hadis almıştır. Ayrıca Müslim, “İmam Buhârî’nin Nisabur’da ikamet ettiği sürede onun derslerini muntazam takip etmiş ve çok faydalanmıştır.⁴²

İmam Müslim’in telif ettiği birçok eser vardır. Bunların en meşhurları şunlardır:

1- el-Cami’u’s-Sahih (ki bu eseri 300.000 hadisten seçerek tasnif etmiş ve en meşhur eseridir.)

2- Kitabu Evhami’l-muhaddisin.

3- Kitabu Men Leyse Lehu İlla Ravin Vahid,

4- Kitabu Tabakati’t-Tabiin.

5- Kitabu’l-Muhadramin

6- Kitabu’l-Müsnedi’l-Kebir, Ala Esmâ’r-Rical

7- Kitabu’l-Cami’i’l-Kebir Ale’l-Ebvab⁴³

Hayatının büyük bir bölümünü seferlerde hadis toplamakla geçiren Müslim, ömrünün son döneminde doğduğu memleketi olan Nisabur’a geri dönmüş ve h. 261 yılında 55 yaşında burada vefat etmiştir.⁴⁴ Vefatıyla ilgili şöyle bir vakia anlatılmaktadır. Bir gün kendisi için akdedilen bir müzakere meclisinde Müslim’e bir soru sorulur, fakat bilemez. Aramak üzere evine çekilir, kitaplarını karıştırmaya başlar. Bu sırada eve bir sepet hurma gelir. Müslim, hem arar hem hurmadan ağzına arada bir atar. Bu hal üzere sabah eder, hurma biter, hadis de bulunur. Bu sebeple bazı teracim yazarları Müslim’in gıda zehirlenmesi sebebiyle öldüğünü söylemiştir.⁴⁵

1.2.2. Hadis İlimindeki Yeri

İmam Müslim, hadis ilminde hadis şeyhleri tarafından Buhârî gibi otorite olarak kabul edilmiştir. Ebu Zur’a ve Ebu Hatim onu sahih bilgisinde kendi devirlerinde yaşamış bütün şeyhlerden üstün gördüklerini kitaplarında dile getirmişlerdir. Güvenirlilik ve derecesinin yüksekliği bakımından İmam Buhârî’ye çok yakın bir konumda görülmüştür. Bununla beraber, yazmış olduğu meşhur kitabı

⁴² Hatib, **Tarih**, II, 167; Zehebi, **Siyer**, 432; Sandıkçı, **İslam Coğrafyasında Hadis**, 396.

⁴³ Subhi Salih, **Hadis İlimleri ve İstılahları**, 340.

⁴⁴ Nevevî, Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Murri, **El-Minhac fi Şerhi Sahihii Müslim b. Haccac**, Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut, t.y, I, 5.

⁴⁵ Canan, **Hadis Usûlü**, 198.

el-Camii's-Sahih, ilim ehli tarafından Kur'an-ı Kerim ve İmam Buhârî'nin el-Camii's-Sahih'inden sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilmiştir.⁴⁶

Müslim'den hadis rivâyet eden pek çok muhaddis vardır. Bunlardan en meşhurları et-Tirmizî, Ebu Hatim er-Razi, Ahmed b. Seleme, Musa b. Harun, Yahya b. Said, Muhammed b. Mahled ve İbrahim b. Muhammed b. Sufyan'dır.⁴⁷

Onun hakkında başka bir rivâyette ise Ebu Ahram şöyle demiştir: “Şu şehrimiz (Nisabur) üç büyük muhaddis yetiştirmiştir. Muhammed b. Yahya (ez-Zühli), İbrahim b. Ebi Talib ve Müslim” Bündar ise, Hafızlar dörttür: Ebu Zur'a, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, ed-Dârimî ve Müslim” demiştir.⁴⁸

İmam Müslim ömrünü ilme ve özellikle de hadis ilmine adanmıştır. Bu alanda yazmış olduğu kitaplar ilim ehli için ana kaynak olarak kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.

1.2.3. Sahih-i Müslim

Sahih hadis kaynaklarının ilki olarak kabul edilen Buhârî'nin el-Cami'u's-Sahih'inden sonra İmam Müslim'in el-Cami'u's-Sahih adlı eseri gelmektedir. Bu eser aynı zamanda Kütüb-i Sitte'nin arasında ikinci eserdir.

İmam Müslim'in en meşhur eseri olan el-Cami'u's-Sahih'ini 300.000 hadisten seçerek tasnif etmiştir.⁴⁹ Bu kitabında mükerrerler dışında 3000, mükerrerlerle beraber 7235 hadisi bir araya getirmiştir. İsnadların farklılığına göre yapmış olduğu tertip güzelliği, kitabın kolay ve rahat kullanılmasını sağlamıştır.

Eserinde bir hadisin tekrarlanmasından şiddetle kaçınmıştır. Ancak metin ve isnadındaki özel bir durum içermesi halinde o hadisi başka bir bölümde tekrar zikretmiştir. Buhârî gibi mana ile hadisleri rivâyet etmemiş ayrıca kitabına delilsiz hiçbir şey koymadığını belirtmiştir.⁵⁰

Müslim, es-Sahih'in mukaddimesinde belirttiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen hadisleri üç kısma ayırmaktadır: İlki hafız ve mutkım olanların

⁴⁶ Hatib, **Tarih**, II, 101; Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, 258.

⁴⁷ Zehebi, **Siyer**, XII, 569; Subhi, **Hadis İlimleri Ve İstılahları**, 340.

⁴⁸ Zehebi, **Siyer**, XII, 564; Canan, **Hadis Usûlü**, 198.

⁴⁹ Nevevî, **Minhac**, I, 5.

⁵⁰ İbn Hacer, **Hedyü's-Sarî**, I, 8; Canan, **Hadis Usûlü**, 198.

rivâyet ettikleri hadisler, ikincisi, hıfz ve itkan konusunda mutavassıt ve kusuru bulunmayan ravilerin hadisleri, üçüncüsü, zayıf ve metruk olan ravilerin hadisleridir.⁵¹

Müslim'in, hadis kabul şartları bakımından Buhârî ile arasındaki en önemli farkı, yalnız lika şartıdır. Müslim, hadisi nakleden ravinin, şeyhi ile görüşmüş ve onunla uzun müddet teması bulunmuş olmasını şart görmez. Aynı asırda yaşamış olmalarını, birbirleriyle görüşmelerinin mümkün olmasını yeterli görür. Ravinin, kendisinden rivâyette bulunduğu hocası ile görüşmediğine veya ondan bir şey işitmediğine dair açık bir delil olmadıkça onun rivâyetini kabul eder. Bu fark Buhârî'yi üstün kılar.⁵²

İmam Müslim, kitabındaki hadislerin (sıhhati hususunda) şeyhleri tarafından icma edilen hadislerden oluştuğunu beyan etmiştir. Der ki: “Kitabımı Ebu Zur'a'ya arz ettim, illet bulunan her rivâyeti terk ettim.”⁵³

Ebu Ali en-Neysaburi'nin; “Gök kubbenin altında Müslim'inkinden daha sahih bir kitap görmedim” sözü ve İslam âlimlerinin buna benzer ifadeleri⁵⁴ Sahihi Müslim'in hadis kitapları arasındaki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

1.3. Müttefakun Aleyh Hadisler

Kavram olarak müttefakun aleyh tabiri, üzerinde ittifak edilen ve ihtilaf konusu olmayan herhangi bir konu, söz veya mesele manasında kullanılmaktadır. Bu terim İslamî ilimlerin farklı alanlarında değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Bu çalışmada tercih edilen mana ise, Buhârî ve Müslim'in aynı konuda, aynı sahâbiye dayanarak rivâyet ettikleri hadislerdir. Bu şartları taşıyan hadisler, hadis kitaplarında zikredildiğinde, hadislerin sonunda ‘Bu, müttefakun aleyh bir hadistir veya bu hadisi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir’ şeklinde ifadelerle yer almaktadır.⁵⁵

⁵¹ Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi, **Sahih-i Müslim**, naşir Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1955. I, 4-5.

⁵² İbn Hacer, **Hedyü's-Sarî**, I, 8.

⁵³ Hatib, **Tarih**, II, 103; Canan, **Hadis Usûlü**, 199.

⁵⁴ Nevevî, **Minhac**, 14; Canan, **Hadis Usûlü** 201.

⁵⁵ Abdalbaki, Muhammed Fuad, **Müttefakun Aleyh Hadisler**, Terc. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya, 2014, 9.

Hadisler ilk iki asırda umumiyetle sahih ve zayıf ayrımı yapılmadan tasnif edilmiş, sadece sahih hadisleri toplayan eserler ise III. (IX.) yüzyılda Buhârî ve Müslim tarafından kaleme alınmıştır. Bu iki hadis imamının, rivâyetleri sened ve metin tenkidinden geçirdikten sonra sahih gördükleri rivâyetleri eserlerine almaları, bu eserleri diğerlerinden daha güvenilir bir konuma taşımıştır. Öyle ki bir hadisin bu kitaplarda zikredilmesi sıhhati için yeterli görülmüştür. Ayrıca İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından da bu iki kitapta var olan hadislerin sahih olduklarında ittifak edilmiştir. İbnü's-Salah bu konuda şöyle der: "Sahih hadisleri ilk tasnif eden kişi el-Buhârî'dir. Ondan sonra da Müslim b. el-Haccac gelir. Bu ikisinin kitabı, Allah'ın kitabından sonra en sahihidir."⁵⁶

İbnü'l-Esir, Buhârî ve Müslim hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: "Her ikisi, kitaplarına Sahih ismini vermişler ve kitaplarına böyle Sahih ismini veren ilk kimse olmuşlardır. Şüphesiz bu iki âlim, söyledikleri söze sadık kalmışlar, vardıkları kanaatleri doğrulanmıştır. İşte bu nedenle Allah, onları doğuda ve batıda; denizde ve karada büyük bir kabul görme ile rızıklandırmıştır." Ayrıca, Sahih hadisleri on kısma ayırdıktan sonra birinci tabakayı Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri hadislere verir ve bunların sahih hadislerin en üst tabakası olduğunu belirtir.⁵⁷ Hâkim Neysaburi, el-Medhal ile's-Sahih isimli kitabında sahih hadisleri on kısma ayırır ve birinci tabakada Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri hadisler olduğunu belirtir.⁵⁸

Kadı İyaz, İmam Malik'in Muvatta'ı ile Buhârî ve Müslim'in kitabına öncelik vermekte ve şöyle demektedir: "Bu üç kitabın (Muvatta, Buhârî, Müslim) diğer kitaplara önceliği ve İslam dünyasındaki âlimlerce sahih kabul edilmeleri hususunda icma olmuştur. Zira bütün temel eserlerin ana kaynağı bu üç kitaptır. Hadis ilminde yapılabilecek her şey onlar tarafından yapılmıştır."⁵⁹

İbni Cevzi, hadisleri altı kısımda ele alır. Bunların en üst tabakası olarak müttefakun aleyh hadisleri kabul eder. Kendisi şöyle demektedir: "Hadisler altı

⁵⁶ İbnü's-Salah, **Mukaddime**, 9.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, Ebu's-Seadat, Mecdüddin Mübarek b. Esirüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, **Camiü'l-Usûl fi Ehadisi'r-Rasûl**, thk. Abdulmecid Selim, Muhammed Hamid el-Fakî, II.bs, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1980, I, 91-94.

⁵⁸ Suyûfî, **Tedribü'r-Ravî fi şerhi Takribi'n-Nevevî**, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, 1959, I, 101.

⁵⁹ Abdalbaki, **Müttefakun Aleyh Hadisler**, 14; Kamil Çakın, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci", **İslami Araştırmalar Dergisi**, X, 106-107.

kısımdır. Birinci kısım sıhhati üzerinde ittifak edilenlerdir. Buhârî, sahih hadisleri yazanların ilkidir, onu Müslim takip etmiştir.”⁶⁰

Sahih Hadislerin Kısımları:

Sahih hadisler muhaddisler tarafından sıhhat derecelerine göre şöyle sıralanmıştır:

- 1-Buhârî ve Müslim’in ittifak ettikleri hadisler (Müttefakun Aleyh Hadisler),
- 2-Buhârînin rivâyet ettiği hadisler,
- 3-Müslim’in rivâyet ettiği hadisler,
- 4-Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun rivâyet edilen hadisler,
- 5-Sadece Buhârî’nin şartlarına uygun rivâyet edilen hadisler,
- 6-Sadece Müslim’in şartlarına uygun rivâyet edilen hadisler,
- 7-Diğer hadis otoritelerinin sahih diye değerlendirdikleri rivâyetler. Burada

da gördüğümüz gibi ilk sırayı müttefakun aleyh hadisler almaktadır.⁶¹

Sahih-i Buhârî ve Müslim’de aynı konuda, aynı sahabîye dayanarak rivâyet ettikleri hadisleri bu kitaplardan ayırarak müstakil birer eser olarak tasnif edenler olmuştur. Bunlardan bazıları:

1- Ali b. Ömer ed-Darakutni, tarafından telif edilen “Risale Fi Beyani Ma İttefeka Aleyhi’l-Buhârî Ve Müslim Ve İnfirade Ahaduhuma Ani’l-Ahar.”

2- Muhammed b. Tahir el-Makdisi, İbnü’l-Kaysarani, “Muvafakatü’l-Buhârî ve Müslim”.

3- Muhammed Fuad Abdalbaki, “el-Lü’lü ve’l-Mercan Fime İttefeka Aleyhi’ş-Şeyhan.”

Bu sahada yapılan en geniş kapsamlı eser, Muhammed Fuad Abdalbaki’nin “el-Lü’lü ve’l-Mercan Fime İttefeka Aleyhi’ş-Şeyhan” adlı eseridir. Bu kitapta zikredilen hadislerin sayısı 1986 dır. ⁶²

Buhârî ve Müslim’in Sahihleri üzerine çokça şerhler ve ta’likler, muhtasarlar yazılması bu kitapların hadis ilmindeki meşhur oluşunu gösterir. Bu kitapların sıhhati hakkında ise gerek Sahihlerin tanıtımı esnasında gerekse muttefekun aleyh başlığı

⁶⁰ İbnü’l- Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadi **Kitabü’l-Mevzuat**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü’s-Selefiyye, Medine, 1966, I, 32-35.

⁶¹ Nevevî, **Kitabu Hulasati’l-Ahkâm Fi Mühimmatı’s-Sünen ve Kavaidü’l-İslam**, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1997, I, 84.

⁶² Abdalbaki, **Müttefakun Aleyh Hadisler**, 14.

altında zikretmeye çalıştığımız bu hadisler, hadis ilminde en sahih kabul edilen kitaplar olduğu bir vakiadır.

Müttefakun aleyh hadislerin ilmi derecesinin kat'i mi zanni mi olduğu konusunda ilim ehli farklı görüşler zikretmişlerdir. Bunlardan birkaç tanesini zikrederim:

İbni Salaha göre Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği veya ikisinden birisinin rivâyet ettiği haber sıhhat yönünden kat'idir. Çünkü bu rivâyetlerle kesin bir bilgiye ulaşılır. Ayrıca Ehli Sünnet âlimlerinin bu hadislerle amel etmeleri, birbirleri arasında tercih edilmeleri sıhhat konusunda ve amel etme konusunda ittifak edildiğini gösterir.⁶³

Şah Veliyyullah Dehlevi, hadis kitaplarını sıhhat ve şöhret yönünden inceleyerek dört tabakaya ayırmıştır. Birinci tabakasında Muvatta, Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'i zikretmiştir. Çünkü bir kitapta sıhhat ve şöhret bir arada bulunuyorsa bu mütevatir derecesine ulaşır. Mütevatir hadislerin kabul edilmesi ve onlarla amelin gerekliliği konusunda ümmet icma etmiştir. Bu hadislerin sıhhati kat'idir. Bu da hadis ilminde kesin bilgi seviyesinde değerlendirilir.⁶⁴

Bu konuda âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra İmam Nevevî şöyle bir değerlendirme yapmaktadır. Bazı âlimler müttefakun aleyh olan hadisleri sıhhat yönünden kat'i görürler. Fakat çoğunluğun görüşü ise, bu kitaplarda mevcut olan mütevatir hadisler kat'idir. Fakat ahad hadisler ise zannilik arz eder. Çünkü bu hadisler mütevatir derecesine ulaşmadıkları için ilmi yönden zannidirlere.⁶⁵

1.4. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI

1.4.1. Arz Kavramı:

Hadisin Kur'an'a arzı, hadisin Kur'an'a muhalif olup olmadığı veya Kur'an'a uygun olup olmadığı tesbit edilmesidir. Başka bir ifadeyle, hadisin sahih

⁶³ İbnu's-Salah, **Mukaddime**, 10.

⁶⁴ Molla Hatır, Halil İbrâhim, **Mekânetü's-Sahihayn**, el-Matbaatü'l-Arabiyyeti'l-Hadise, Kahire, 1402, 45-47.

⁶⁵ Nevevî, **et-Takrib ve't-Teysir li-marifeti süneni'l-beşiri'n-nezir fi usûli'l-Hadis**, Darü'l-Cinan, Beyrut, 1986, 71.

olabilmesi için Kur'an'a uygun olması veya ona muhalif bir mana içermemesidir. Arz kavramı, bu anlamını ve bu adı Hz. Peygambere isnad edilen şu ve benzeri hadislerden almaktadır: *“Size benden bir hadis rivâyet olduğunda, onu Allah'ın kitabına arz ediniz. Eğer o uyar ise kabul ediniz. Şâyet uymaz ise onu reddediniz.”*⁶⁶ Bu ve benzeri rivâyetlerden dolayı bazı ilim ehli bu konuyu hadisin Kur'an'a Arzı olarak adlandırmıştır. Arz konusunu detaylı incelemeyen önce Kur'an-Hadis ilişkisini burada zikretmek, hem çalışmamıza katkı sağlayacak ve hem de konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1.4.2. Kur'an-Hadis İlişkisi

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadisleri İslâm Dini'nin iki temel kaynağını teşkil eder. Hadislerin Kur'an'la arasındaki ilişkiyi iki ana başlıkta işleyeceğiz:

1.4.2.1. Kur'an'da Peygambere İman, İtaat ve İttibânın Emredilmesi ve Muhalefet Etmeyenin Yasaklanması

Mü'minlerin peygambere iman, itaat ve ittiba etmelerinin dini bir emir olduğu; ona karşı gelmenin ise yasaklandığı Kur'an âyetleriyle sabittir. Bu durumu özetle şu şekilde izah etmek mümkündür:

Yüce Rabbimiz: *“Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nura (Kur'an'a) iman ediniz”* [Teğâbün, 64/ 8] *“Şüphesiz biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ki Allah'a ve Resûlüne inanasınız, onu destekleyesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz.”* [Feth, 48/8-9] âyetleriyle peygambere iman ve onun getirdiği ilâhî hükümleri kabul ve tasdik etmeyi farz kılmıştır. Cenab-ı Hak, inanmayanları ise şu âyetle uarmaktadır: *“Kim Allah'a ve Resûlüne inanmazsa bilsin ki, biz, kâfirler için alevli bir ateş hazırlamışızdır.”* [Feth, 48/13]

⁶⁶ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdisi'l-Mevzua*, thk. Abdurrahman Yahya el-Muallimî, III.bs, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1407, I, 291.

"Ey îman edenler! Allah'a ve Resûlüne itaat edin, işittiğiniz halde ondan dönmeyin, işitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın. Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir." [Enfâl,8/ 20-22] "De ki: Allah'a ve peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse muhakkak ki Allah kâfirleri sevmez" [Âl-i İmrân, 3/32] gibi pek çok âyette ise peygambere itaat edilmesini ve ona karşı çıkılmamasını emreder.

Ayrıca Kur'an'ı Kerîm pek çok âyette müminlerin peygambere ittibâ etmelerini ve ona uymalarını istemektedir. Örneğin Allah (c.c) şöyle buyuruyor: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."⁶⁷

"Hayır, Rabbine andolsun ki onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem kılıp sonra da verdiği hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan onu tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."⁶⁸

Cenab-ı Hâk şu âyette ise, peygambere muhalefet etmeyi ve ona karşı gelmeyi yasaklamıştır: "Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belânın gelmesinden yahut kendilerine acı bir azabın uğramasından sakınsınlar."⁶⁹

1.4.2.2. Kur'an ve Sünnet Birlikteliğini Belirleyen Önemli Alanlar

Kur'an-Sünnet birlikteliğinin en belirgin olduğu alanları şu şekilde açıklamak mümkündür:

1.4.2.2.1. Mücmeli Beyân

Sünnetin en önemli görevlerinden biri, Kur'an'ın mücmellerini beyân edip açıklamasıdır. Meselâ Kur'an'ın namazla ilgili emirleri mücmeldir. Çünkü Kur'an,

⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/31

⁶⁸ Nisâ, 4/65

⁶⁹ Nur, 24/63

namazın nasıl kılınacağını, kaç vakit ve kaç rekât kılınacağını, farzlarının, vaciblerinin ne olduğunu, namazı bozan ve bozmayan şeyleri bize açıklamaz.

Hz. Peygamber: "*Beni nasıl namaz kılarken görüyorsanız siz de öylece namaz kılınız*"⁷⁰ buyurmak suretiyle, hem bizzat göstererek hem de gerekli açıklamaları yaparak namaz emrini beyan etmiştir. Hz. Peygamber'in beyan ettiği mücmel Kur'an âyetleri sadece ibadet ve ahkâmıla ilgili olanlardan ibaret değildir. Gayb, kader, kalb, istikbal, kıyamet, cennet ve cehennem gibi konuları içeren mücmel âyetleri beyan edenler de vardır.

1.4.2.2.2. Âmmı Tahsis

Allah Teâlâ, usulüne göre boğazlanmaksızın ölmüş olan hayvanların etlerini ve kanı yemeyi haram kılmıştır.⁷¹ Bu umumi bir hükümdür. Peygamberimiz balığın ve çekirgenin ölüsünün, kanlardan karaciğer ve dalağın helâl olduğunu belirterek,⁷² âmm olan bu hükmü tahsis etmiştir.

1.4.2.2.3. Mutlakı Takyîd

Kur'an'ı Kerim'in bir takım mutlak lâfızları ve hükümleri vardır ki, Sünnet bunları takyid etmiştir. Kur'an'ın hırsızlık yapan erkek ve kadının elinin kesilmesini emreden âyetinde⁷³ geçen "el" lâfzı mutlak olup, omuzdan parmak uçlarına kadar olan uzvun tamamı için kullanılmaktadır. Ayrıca insanın sağ ve sol olmak üzere iki eli bulunmaktadır. Resûlullah (s.a.v) bunu sağ el ve bilekten⁷⁴ diye belirlemiş ve böylece uygulamıştır. Böylelikle mutlak olan bu lafzın hükmünü takyid etmiştir.

Ayrıca Sünnet, Kur'an âyetlerinin hükmünü tekit ve teyidi, mübhemin tefsiri, ahkâmın şerhi, gözetilen hedef ve gayelerin tahakkukunu gösteren bir özelliğe sahiptir.

⁷⁰ Buhârî, Ezan 18, no: 630, Edeb 27, no: 6008.

⁷¹ Mâide, 5/3.

⁷² Ebu Davud, Taharet 41, no: 83; Tirmizî, Taharet 52, no: 69; İbn Mace, Et'ime 31, no: 498.

⁷³ Maide, 5/38.

⁷⁴ Buhârî, Hudud 13, no: 6789.

Sonuç olarak bu iki temel kaynak, birbirini desteklemekte ve birincisi yani Kur'an'ın öz; ikincisi sünnetin ise özün detayını oluşturan bir kaynak olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

1.4.3. Kur'an'a Arz Nedenleri:

1.4.3.1. Rivâyet edilen hadisi desteklemek, açıklamak veya hangi âyette sabit olduğunu göstermek için Kur'an'a yapılan arz:

İmam Buhârî'nin zikrettiği bir rivâyette⁷⁶, Ebu Musa şöyle demiştir: Resûlullah şöyle buyurdu: “Allah zâlîme muhakkak ki mühlet verir de onu yakalayacağı zaman göz açtırmadan ansızın yakalar.” Bundan sonra Resûlullah şu âyeti okudu: “Rabb'in haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir.”⁷⁷

Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Ben Resûlullah (s.a.v)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: “Cemaatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi beş cüz (yani derece) daha faziletli olur. Gece melekleri de gündüz melekleri de sabah namazında bir araya gelirler.” Sonra Ebu Hureyre (r.a.) isterseniz: “Şüphesiz fecr Kur'an'ı şahitlidir,”⁷⁸ meâlindeki âyetini okuyunuz, derdi.⁷⁹

Bu rivâyetlerde açıkça görülmektedir ki, rivâyet edilen hadisler, Kur'an'a arz edilerek desteklenmektedir. Konuyu daha iyi inceleyebilmek için kısaca Kur'an-Hadis ilişkisine değinmek faydalı olacaktır.

⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Küçük, Raşit, “Kur'an Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği” **Sünnetin Dindeki Yeri**, (ed. İsmail Lütfi Çakan) Ensar Yayınları, İstanbul, 1998, s. 121-162

⁷⁶ Buhârî, Tefsir 5, no: 4686

⁷⁷ Hud, 11/102

⁷⁸ İsrâ, 17/78

⁷⁹ Buhârî, Ezan 31, no: 648.

1.4.3.2. Hadislerin Sıhhati Konusunda Yapılan Kur'an Arzı:

Bu bölümde, hadisin sahih olabilmesi için mutlaka Kur'an'a uygun olması veya muhalif olmaması gerekmektedir, anlayışı incelenecektir.

1.4.3.2.1.Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an'a Arz Yapmış Mıdır?

Hadislerin sıhhati için bütün hadislerin mutlak manada Kur'an'a arz edilmesi anlayışı olabilir. Fakat Kur'an'da zikredilmemesini gerekçe göstererek sahih hadisleri inkâr etmek veya onları uydurma saymak İslam ilim geleneği açısından doğru değildir. Bilakis Kur'an-hadis ilişkisi açısından değerlendirildiğinde âyetlerin tebyin, tefsir, takyid ve tekid vs. ilişkisi olduğunu görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisi beyan ederken Kur'an'dan âyetler okuması da bu düşüncenin delilidir. Bu uygulama, o hadisin sıhhatinin delili için değil, Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadiste olduğu gibi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak içindir.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Allahû Teâla paktır. Pak olandan başkasını kabul etmez. Allah'ı Teâlâ gönderdiği peygamberlerine neyi emrettiyse müminlere de onu emretmiştir.* (Peygamberimiz, bunun ardındane şu âyetleri okudu.) "*Ey peygamberler, pak ve helâl yiyeceklerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz,*"⁸⁰ Allah Teâla şöyle buyurdu: "*Ey iman edenler, rızık olarak size verdiğimiz pak ve helâl şeylerden yiyiniz,*"⁸¹ buyurdu. Ondan sonra Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "İnsan Allah yolunda uzun seferlere katlanır, saçları birbirine karışmış, yüzü gözü toza bulanmış, "Yâ Rab! Yâ Rab!" diyerek ellerini gökyüzüne açar. Hâlbuki (onun) yediği haram, içtiği haram, giydiği haram. Haram ile beslenmiş. Böylesinin duası nasıl kabul olabilir ki?"⁸²

Bu ve bunun gibi rivâyetler ancak konunun daha iyi anlaşılması için olduğu bir vakiadır. Çünkü Peygamberimizin kendini ispatlamaya ihtiyacı yoktur. Delil bir sözü ispat için getirilir. Bunu onun için düşünmek dinleyicide ona olan

⁸⁰ Müminûn, 23/51

⁸¹ Bakara, 2/286

⁸² Müslim, Zekât 12, no: 65 (1015).

emniyetsizliği doğurur ki bu da imana aykırıdır. Eğer bunu yaptığını düşünürsek akıl diğer bütün hadislere niçin aynı yöntemi uygulamadığını sorar. Bu durumda; o sözlerin âyetten delili yok mu, sorusunu peşinden getirir, bu da imana aykırıdır.

1.4.3.2.2. Hadislerin Kur'an'a Arzı Metodu Sahabe (r.a.) Arasında Uygulanmış mıdır?

Sahabenin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inancı, bağlılığı ve hadis rivâyeti konusundaki titizliği bilinen bir gerçektir. Bu titizlik sebebiyle çok istisnai birkaç vakıada bazı sahabîlerin arz uygulamasına benzer uygulamalar yaptığı görülmektedir.

Bu uygulamalara bir örnek olarak şu hadisi verebiliriz:⁸³ Ebu hureyre (ra)“*Her çocuk fitrat üzerine doğar*” hadisinden sonra “*isterseniz şu âyeti okuyunuz*” diyerek “*Yüzünü bir muvahhid olarak dine, Allah'ın fitratına çevir ki, insanları o fitrat üzerine yaratmıştır*”⁸⁴ âyetini okumuştur.

“Burada rivâyet edilen hadis ile âyet arasında bir ilgi kurulmak istendiği açıktır. Ancak, bu durum, mutlak anlamda hadisin Kur'an'a arzı şeklinde değerlendirilmemelidir. Belki, hadisin anlamını güçlendirmek, hadisin âyetin tefsiri olduğunu göstermek için söylenmiş olabilir. Kaldı ki Ebu Hureyre'nin kendi nüshasında bu âyet yer almamaktadır.”⁸⁵

Buradaki ikinci kısmın Ebu Hureyre'ye ait olduğu çok açıktır. Ebu Hureyre manası itibarıyla şok edici bu hadisi dinleyenleri ikna için ilgili âyeti okumaktadır. Dolayısıyla Ebu Hureyre'nin (r.a) kendisinin rivâyet ettiği hadisi Kur'an'a arzı düşünülemez. Bu da gösteriyor ki yazılı nüshada Ebu Hureyre (r.a.) hadisi duyduğu şekilde kaydetmiş, fakat rivâyet ederken dinleyenlerdeki şaşkınlığı fark ettiğinden ilgili âyeti okumuş olabilir veya daha sonraki ravilerden biri bu idracı yapmış olması ihtimal dâhilindedir.

Sahabenin arz yaptığına dair verilen bu misaller yeterli bir kaynak olacak durumda değildir. Buna rağmen bazı sahabîlerin bilmedikleri bazı hadisleri

⁸³ Buhârî, Tefsir 3, no: 4775, Cenaiz 23, no: 1385.

⁸⁴ Rum, 30/30.

⁸⁵ Çakın, Kamil “Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi”, 239.

duyduklarında Kur'an'ın açık bir âyetine arz ederek reddettikleri doğrudur. Hz Aişe, Hz. Ömer, Ebu Eyyub el-Ensârî, İbn Mesud ve İbn Abbas'ın bazı hadisleri Kur'an'a arz ettikleri veya rivâyet ettikleri hadisleri âyetlerle pekiştirmeye çalıştıkları görülmektedir.⁸⁶

Örneğin, Hz. Aişe, (r.a.) Ebu Hureyre'nin (r.a.) "*Veled-i zina üç şerlinin en şerlisidir.*" hadisini rivâyet ettiğini duyunca "Allah Ebu Hureyre'ye (r.a.) rahmet etsin. O hadis bir münâfık hakkındadır ki, Resûlullah'a (s.a.v.) çok eziyet ediyordu. Onun kim olduğunu sordu, "veled-i zinadır" dediler. O zaman işte böyle buyurdu. Yoksa Kur'an; "*Kimse kimsenin günahını yüklenmez*" [Fâtır, 35/18] derken, Resûlullah nasıl böyle buyurur?"⁸⁷ demiştir.

Burada Hz. Aişe Ebu Hureyre'nin aktardığı olayın umumi bir görüş değil hususi bir kişi için olduğunu ortaya koyuyor ve ardından Kur'an ve Resûlullah'ın sözlerinin uyumlu olduğuna dikkat çekmek için âyet okuyor. Yani yanlışı düzeltiyor. Doğrudan bir arz yapmıyor.

Sahabenin içerisinde bu arz metodunu kullananlar istisna sayılacak kadar az sayıdadır. Arz uygulaması yapanlarda rivâyet ettikleri hadislerin tamamına değil, ancak belirli şartlar altında ve diğer tenkit metotları ile birlikte uygulamışlardır. Bu durum, arz yapan sahabelerin şahsi tutumlarıdır. Ayrıca arz metoduyla tenkit edilen hadisler geniş sahabe topluluğu tarafından gelen rivâyetler olmayıp çoğunluğun bilmediği haberlerdir.

1.4.3.2.3.Muhaddislerin Bu Konudaki Uygulamaları:

Hadisler, Kur'an'ın umumi lafızlarını tahsis, mücmellerini tefsir, mutlak ifadelerini takyid ve hakkında hüküm bulunmayan konularda da müstakil hükümler koymaktadır. Muhaddisler bir hadisin sıhhatini belirlerken ilk olarak Kur'an'a arz usûlünü değil; sened bölümüyle alakalı senedin muttasıl olup olmadığı, ravilerin adalet ve zapt yönünden durumları incelendikten sonra metninin şaz olup olmadığını araştırmaktadırlar. Rivâyet edilen hadisin sahih olabilmesi için âyet, sahih sünnet,

⁸⁶ Polat, Selahattin, **Hadis Araştırmaları**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, 177-178.

⁸⁷ ez-Zerkeşî, Bedruddin, **el-İcabe fime'stedrakethu Âişe ale's-Sahabe**, Çev. Bünyamin Erul, Avrasya Yayıncılık, İstanbul, 2000, 119.

tarihen sabit olan bilgiler vb. gibi haberlere ters düşecek bir durum söz konusu olmamasını şart koşmuşlardır. Peygamber'e isnat edilen rivâyetlerin çoğalmas ve ehil olmayan kişilerin hadis rivâyet etmeye başlaması, muhaddisleri, hadisi sened ve metin yönünden çok titiz bir değerlendirmeye yönlendirmiş ve yapılan bu tetkikten sonra da sıhhat derecesine göre isimlendirmişlerdir.

1.4.3.2.3.1. Hadisler Arasında Vuku Bulan İhtilafın Değerlendirilmesi

Muhaddisler, hadisin hadisle veya sahih bir hadisin âyetle arasında vuku bulan ihtilafları genelde şu şekilde değerlendirmişlerdir:

Cem ve Telif

Gerek hadisler arasında ve gerekse sahih hadisle âyet arasında görülen ihtilaf, usûlüne uygun bir şekilde tevil edilerek uzlaştırma ve bağdaştırma esasına dayanır. Böylece her iki delille de amel etmek mümkün olur.

Nesih

Cem ve telifin mümkün olmadığı durumda hadisler arasında nesih olup olmadığına bakılır. Nesih gerçekleşirse nasih olanın hükmü yani sonradan rivâyet olan hadisin hükmü önce rivâyet olunanın hükmünü ortadan kaldırır.

Tercih

Cem ve telifi mümkün olmayan, nesih yoluyla da çözülemeyen ihtilaflar bazı sebeplere istinaden tercih işlemine tabi tutulur.

Tevakkuf

Yukarıda belirtilen üç işlem sonucunda ihtilaf giderilemez ise bu konuda kesin bir hükme varılamaz ta ki çözüm bulununcaya kadar çözüm bulunmazsa tavakkuf edilir ve hiçbirisiyle amel edilmez.⁸⁸

1.4.3.2.4. Kur'an'dan Başka Asıl Kabul Etmeyenlerin Kur'an'a Arzı:

⁸⁸ İbnü's- Salah, **Mukaddime**, IV, 440-448.

Geçmişte Mutezile, Harici, Şia mensupları ve günümüzde de bu düşüncelerin devamı sayılacak bazı araştırmacılar her hadisi Kur'an'a arz ederek Kur'an'dan bir asla dayandırmaya çalışmaktadırlar. Karşılık bulamadıkları hadisleri reddetmeyi tercih ederler. Bu görüşü destekleyenlerin başvurdukları delillerden birkaçı şöyledir:

1.4.3.2.4.1. Kur'an-ı Kerim'den Delilleri:

Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “*O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahiy iledir.*”[Necm, 53/3-4] “*O peygamberleri açık deliller ile ve kitaplar ile göndermiştik. Sana da, insanlara indirilen ilahi mesajı açıklayasın da ola ki, düşünürler diye Kur'an'ı indirdik*” [Nahl, 16/44] “*Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür*” [Nisa, 4/113] “*Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, (size verdiği hidâyeti), size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.*” [Bakara, 2/231] Mutezile, Harici, Şia ve günümüzde de aynı felsefede olan düşünürlerin hem bu âyetleri kabul edip hem de Kur'an'da karşılığı olmadığı gerekçesiyle hadisleri inkâr veya uydurma saymaları İslam ilim geleneğine göre ve selim bir akli yoruma uygun düşmemektedir. Çünkü konuşmasının vahiy ve Kur'an'ı açıklamakla görevli olduğu kabul edilen bir peygamber elbette ki kendine özgün bir ifade ve öğretilen bir bilgi ile açıklayacaktır. Bu açıklama ve detayların hepsinin Kur'an'da olmaması gâyet normaldir.

1.4.3.2.4.2. Peygamber (s.a.v)'e İsnad Edilen Rivâyetler:

Rivâyetlerden bazıları: “*Benden gelenleri Allah'ın kitabına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Şâyet ona aykırı ise ben söylememişimdir.*”⁸⁹ “*Benden sonra size çok hadis rivâyet edilecektir. Size, benden bir hadis rivâyet edildiğinde, (siz) onu Allah'ın kitabına arz edin. Eğer ona uygun ise kabul edin.Ve biliniz ki o*

⁸⁹ Şafî, Muhammed b. İdris, **er-Risale**, şerno: Abdulfettah b. Zafir Kebbare, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1999, 224.

*bendendir. Ona muhalif olur ise, onu reddedin ve biliniz ki ben ondan beriyim.*⁹⁰
*“Size benden bir hadis rivâyet olunduğunda, onu Allah’ın kitabına arz ediniz. Eğer uyar ise kabul ediniz. Şâyet uymaz ise reddediniz.”*⁹¹ Ayrıca bu rivâyetlerden başka görüşlerini desteklemek için en fazla Sevban’dan rivâyet olunan ve arz hadisi diye meşhur olan hadisi delil getirirler:

*“Muhakkak siz benden sonra ihtilafa düşerseniz, aranızda fikir ayrılıkları çıkar; öyle ise benden size bir hadis rivâyet edildiğinde, onu Allah’ın kitabına arz ediniz, Onunla karşılaştırınız, Ona muvafık olan bendendir, muvafık olmayan benden değildir.”*⁹²

Şimdi muteber hadis kitaplarında bulunmayan bu sözle ilgili görüşleri sunalım:

1.4.3.2.4.3. Rivâyeti Uydurma Kabul Edenler:

İmam Şevkânî, hadisleri Kur’an’a arz etmek hususunda Sevban’dan hadis diye rivâyet edilen söz hakkında şunları nakleder: “Meşhur hadis tenkitçilerinden Yahya bin Main, hadis hafızlarının en büyüklerinden ve hadis ravilerinin ahvâlini en iyi bilenlerdendir. Hadiste imamdır. Zehebî onu “Seyyidü’l-Huffaz” diye vasıflandırır. O, bu rivâyetin zındıklar tarafından uydurulmuş asılsız bir şey olduğunu söyler.”⁹³

İmam Şafî: “Rivâyet ettikleri hadisler kayıt ve tesbit edilmiş olan hadisçilerden hiç biri, Peygamber (s.a.v.)’den böyle bir şey rivâyet etmemiştir,”⁹⁴ demiştir.

Hadis hafızlarının en büyüklerinden İbn Abdü’l-Berr, bu söze ilişkin “Vaktiyle Hariciler tarafından uydurulmuştur,”⁹⁵ der. İbn Hazm bu rivâyeti değerlendirirken: “Bize Kur’an yeter, Kur’an’dan başkasıyla amel etmeyiz.

⁹⁰ Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, **Usûlü’s-Serahsi**, Darü’l-Kitabi’l-Arabi, Kahire, 1954, I, 367-368.

⁹¹ Şevkânî, **Fevaid**, 291.

⁹² Şatibî, Ebu İshak İbrahim el-Gırnati, **el-Muvafakat Fi Usûli’l-Ahkâm**, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul, 1993, IV, 18.

⁹³ Şevkânî, **Fevaid**, 292.

⁹⁴ Şafî, **Risale**, 225.

⁹⁵ İbn Abdü’l-Berr, Ebu Ömer Yusuf, **Camiu Beyani’l-İlim ve Fazlihi ve Ma Yenbağı Fi Rivâyetihi ve Hamlihi**, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y, II, 191.

Kur'an'da olmayanı tanımayız, diyen bir adamın münkir (inkârcı) olduğu hakkında bütün ilim adamlarının ittifakı vardır.”⁹⁶ demiştir.

1.4.3.2.4.4. Bu Rivâyete Dayanarak Arz Yapanlar:

Hanefî fakihler ve bazı Malikilerle muhaddislerden Hatib el-Bağdadî bu rivâyeti dikkate alarak bazı durumlarda bu rivâyete dayanarak uygulama yapmışlardır.⁹⁷ Muteber hadis kitaplarında bulunmamasına rağmen bu söz Hanefilerce niçin kabul edilmiştir? Bunun izahı şöyle yapılmaktadır: Hanefî fakihlerinden Serahsî hadisteki inkıtaı ikiye ayırır, ardından hadisin Kur'an'a tearuzunu ilk kısımda ele alır, sonra meşhur arz hadisini delil olarak naklederek; Çünkü kitap kesindir, der. Haber-i vahidin Resûlullah'a ulaşmasında ise şüphe vardır. Bu ikisinden birini tercih durumunda kesin olan alınır, şüpheli terk edilir. Serahsî'nin bu ifadesinden mütevatirin değil ahadın reddedileceği anlaşılmaktadır. Zira âlimler mütevatirin Kur'an'ı tahsis, tahdid ve takyid ettiği veya ona ziyadeliklerde bulunduğu ittifak etmişlerdir. Malikilerden Şatibi de arz hadisini müdafaa eder. Her hadisin kitaba uygun olmasını belirttikten sonra senedi sahih olsun veya olmasın bu hadisin manası sahihtir, der.⁹⁸

Görüldüğü gibi Hanefî ve Malikiler bu hadis uydurma olduğu hâlde manasının doğru olduğu yönünden meseleye bakmaktadırlar. O da hadislerin Kur'an'a uygun olmasını bir ilke olarak kabul etmeleriyle alakalıdır. Bu hadisi bunun için manaca sahih kabul ettiklerini gösteriyor. Dolayısıyla Hanefî ve Malikilerin arzı, hadislerin Kitap'la çelişmesi hâlinde geçerlidir. Yoksa sünnet tek başına delil olmaz şeklinde değildir. Birçok fikhî görüşlerinin sünnete dayandığı herkesçe malumdur.

Hanefilerin arzdan anladıkları ile günümüz arzcuları arasındaki farkı Ebubekir Sifil şu şekilde ortaya koyar: “Hanefîlerin hadislerin Kur'an'a arzından anladığı ile günümüz bid'at ehlinin anladığı birbirinden farklı şeylerdir. Söz gelimi Hanefîler hiçbir istisna söz konusu olmaksızın evli zanilerin cezası, kadının halası ve teyzesi

⁹⁶ İbn Hazm Ebū Muhammed Ali bin Ahmed el-Endülüsî ez-Zahirî, **El-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm**, Darü'l-İ'tisam, Kahire, t.y. 85-86.

⁹⁷ Bkz. Ebu Hanife, Numan b. Sabit, **İmam-ı Azam'ın Beş Eseri**, “el-Âlim ve'l-Müteallim”, çev. Mustafa Öz, Maramara Üniv. İFAV Yay., İstanbul, 1992, s.26-27.

⁹⁸ Serahsî, **Usûl**, 367-368.

üzerine nikâhlanması gibi fikhî, kıyamet alametleri, kabir azabı, şefaât, sırat, mizan gibi itikadî hükümleri kabul eder ve gereğince amelde Ehl-i Sünnet'i oluşturan diğer kesimlerden hiçbir şekilde farklı düşünmezken, şimdiki bid'at ehli tarafından bu meseleler "Kur'an'a aykırı" olduğu gerekçesiyle reddedilmektedir. Öte yandan Hanefiler, Kur'an'a aykırı olduğunu söyledikleri hadisleri re'sen reddetmeyip, uygun şekillerde tevil ederler. Günümüz bid'at ehli ise Kur'an'a aykırı olduğunu düşündükleri hadisleri re'sen reddetmektedirler. Dolayısıyla bu meselede günümüz bid'at ehli ile Hanefiler'i birbirine benzetmek, Hanefiler'e yapılabilecek en büyük zulümdür."⁹⁹

1.4.3. Arz Düşüncesinin Değerlendirilmesi:

Sahih hadisler, Kur'an'ın umumi lafızlarını tahsis, mücmellerini tefsir, mutlak ifadelerini takyid, mütevatir hadisle (çoğunluğa göre) nesh ve hakkında hüküm bulunmayan konularda da müstakil hükümler koydukları için hadisleri âyetlerin zahiri manalarına ihtilaf ettikleri gerekçesiyle hemen reddetmek doğru değildir.

Şâyet muhaddisler, bir rivâyetin sıhhatini belirlerken ilk önce Kur'an'a arz etselerdi, nice insanlara ait güzel sözler Kur'an'a uygun olma vasfından dolayı hadis diye zikredilirdi ki bu çok büyük bir tahrif olur ve de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftira olurdu.

Sahih bir hadis Kur'an'a arz edildikten sonra aykırı bir durumun görülmesi halinde, yukarıda zikrettiğimiz usûlüne uygun şekillerde cem ve telif gibi metotlarla ihtilafı çözmeye çalışırız. Şâyet bu mümkün olmazsa çözüm için yeterli bir bilgi elde edene kadar tevakkuf ederiz.

Senedinde zayıflık ve metninde de Kur'an'a aykırılık durumu tesbit edilen hadis elbette ki terk edilir. Çünkü Kur'an ve Sünnet bir bütünü parçalarıdır.

Her hadisi Kur'an'a arz edenlerin delil olarak zikrettikleri hadisler, hadis otoriteleri tarafından ya zayıf bulunmuş ya da uydurma olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁹ Sifil, Ebubekir, **Hadislerin Kur'an'a Arzı**, <https://ebubekirsifil.com/hadislerin-kurana-arzi>, 26.01.2016.

¹⁰⁰ Bkz: Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet yayımları, İstanbul, 2009, 430; Çakın, 245.

Farz olan namazların vakitlerini, rekât sayılarını, zekâtta malın cinsine göre oranlarını belirleyen hadisleri Kur'an'a arz ederek sıhhati nasıl belirlenebilir?

Sahih hadislerden bazılarının Kur'an'a aykırı olduğunu iddia edenler hadis ilminde muhaddis, hafız hatta sika bir ravinin vasıflarını dahi taşımadıkları; bu değerlendirmelerini sadece kendi akli ve sınırlı bir nakli bilgileriyle yaptıkları bir vakıadır. Fakat şu bir gerçektir ki insanın, bir gün önce tüm akli ve nakli birikimleriyle doğru olarak yaptığı bir işi bir gün sonra ben bu işi nasıl yaparım diye kendini eleştirdiği tarihi bir vakadır. Bu nedenle hemen Kur'an'a aykırı olduğunu ve reddedilmesi gerektiğini belirtmek yerine hüküm konusunda tevakkuf edip ve araştırmaya devam etmek en doğru bir ölçü olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN KABURGA KEMİĞİNDEN YARATILIŞI

2.1.Kadın Cinsinin Kaburga Kemiğinden Yaratılışı:

2.1.1. İlk Kadın Hz. Havva'nın Yaratılışı İle İlgili Hadisler:

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال : قال رسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :”اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضَلَعٍ ، وَإِنَّ أَعْوَجَ مَا فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ ، فَإِنْ ذَهَبَتْ تَقِيمُهُ كَسَرْتَهُ ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ ، لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ“

Ebû Hureyre (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Zira kadın cinsi kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır. Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan, yine eğri kalır. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz.”¹⁰¹ Hadisin Ebu Hureyre (r.a.) rivâyeti müttefakun aleyhtir. Bu hadisi benzer ifadelerle Ahmed b. Hanbel¹⁰² Semure b. Cündüb’den, Tirmizî,¹⁰³ Ebu Hureyre’den (r.a.) ve Darimi¹⁰⁴ ise Ebu Hureyre (r.a.) ve Ebu Zerr’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Bu hadisle ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Kadîm ilim ehli bu hadislerin muhtevasını hakiki manada alarak kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını kitaplarında beyan etmişlerdir. Fakat günümüzde bazı yazar ve akademisyenler ise bu hadislerin muhtevası ile Tevrat’ta bu konuda zikredilen bilginin benzerliğine dayanarak bu rivâyetlerin Tevrat’tan alındığını ileri sürerek hadislere mevzu demişlerdir. Bazıları ise hadislerin mecazî manada olduğunu iddia

¹⁰¹ Buhârî, Enbiyâ 1, no:3331, Nikâh 80, no:5186; Müslim, Rada 60, no: 1468.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 150-151.

¹⁰³ Tirmizî, Talâk 12, no:565.

¹⁰⁴ Darimî, Nikâh 35, no:2267-2268.

etmek suretiyle kaburga kemiğinden yaratılışında mecazî olduğunu ileri sürmüşlerdir.

2.1.1.1. Hadisle İlgili Açıklama

Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır: Hadisler, Hz. Havva'nın Hz. Âdem (a.s.)'ın kaburga kemiğinden yaratıldığını bize bildirmektedir. İbn Hacer, bunu hurmanın çekirdekten yaratılmasına benzetmektedir.¹⁰⁵

Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır: Bu ifade bizlere kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını ve fitratının erkekten farklı olduğunu beyan etmektedir. Bazıları kadının en üst yerinden maksat dilidir. Çünkü kadın en fazla diliyle günah işlemekte ve eziyet etmektedir diye fikir beyan etmişlerdir. Ancak bu düşünce şaz bir görüştür.¹⁰⁶

Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın: Bu cümlede ise Resûlullah (s.a.v.) bizlere kadının yaratılış özelliklerinin değiştirilmeye çalışılmasının uygun olmayan bir davranış olduğunu bildirir. Böyle yapılması halinde ise, nasıl ki kaburga kemiğini düzeltmeye çalışmak onu kıracaktır o zaman kadın da yaratılış özelliklerine aykırı talepleri yapamayacağı için aileyi terk etmek ister o da boşanmadır.¹⁰⁷ Bu düşünceyi destekleyen şu hadisi şeriftir: “Allah Rasûlü, Kadınlaşan erkeklere ve erkekleşen kadınlara lânet etti.”¹⁰⁸

2.1.1.2. Konuyla İlgili Âyet-i Kerimeler

-Yüce Rabbimiz Kur'an'da şöyle buyuruyor: "*Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükûnet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah'tır. O, eşini kucaklayıp sarılınca (ona yaklaşınca), eşi hafif bir yük yüklendi (hâmile kaldı). Bir müddet böyle geçti, derken yükü ağırlaştı. O vakit ikisi birden Rableri olan Allah'a şöyle dua*

¹⁰⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VII, 613.

¹⁰⁶ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, a.y.

¹⁰⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, a.y.

¹⁰⁸ Buhârî, Libas 61, no: 5885.

ettiler: "Eğer bize salih bir evlat verirsen, biz muhakkak şükredenlerden olacağız."
[A'râf, 7/189]

"Ey insanlar! Sizi **bir tek nefisten** yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının..." [Nisa, 4/1]

"Allah Âdem (a.s.)'i topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi ve o da oluverdi."
[Âl-i İmrân, 3/59]

2.1.3. Hz. Havva'nın Yaratılışı Hakkında Farklı Yaklaşımlar:

Bu konuda mevcut olan hadisleri dikkate alarak konuyla alakalı farklı yaklaşımlar ortaya koyan ilim ehlinin düşüncelerini dört ana başlıkta özetleyerek analiz edeceğiz.

2.1.3.1. Hz. Âdem'in ve Havva'nın Cevher, Can veya Canlı Öz'den Yaratıldığı İddiası:

Bu görüşe sahip olanlar genellikle, Nisa, 4/1 ve Araf, 7/189 âyetlerinde geçen nefes; insan, ruh, can, hayat, zat, şahıs, cins, hakikat, asıl, cevher, madde, insanı oluşturan hakikat diye mana vermiş, dolayısıyla Hz. Havva'nın cevherden yaratıldığını iddia etmişlerdir.¹⁰⁹ Bu düşünceye sahip olanlardan bazılarının düşüncesi özetle şöyledir:

"Yaratılış evrelerini açıklarken, önce *sizi bir tek nefisten yaratan* denilmiş, sonra *ondan da eşini yaratan* buyurulmuştur. İnsanlardan her birinin babası ve anası bulunduğu, her birey üreme kanunları çerçevesinde meydana geldiklerine göre burada nefisten, ondan yaratan sözünü onun bir parçasından (meselâ kaburgasından) şeklinde değil, onun özünden, ona benzer (misli) olan asıldan ve kökten (buradaki ifadeye göre nefisten) yaratan şeklinde anlamak gerekir. Nitekim "*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden (nefislerinizden) eşler yaratıp aranızda sevgi*

¹⁰⁹ Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007, V, 39-40; Tuksal, Hidâyet Şefkatli, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, Otto Yayınları, 4.bs, Ankara, 2012, 77; Okuyan, Mehmet, "**Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı**", <http://ilsam.org.tr/wp-content/uploads/2014/10/-KADINA-YÖNELİK-SİDDETE-KUR'ÂN'IN-BAKIŞI.pdf>, 96, 27.01.2016.

ve şefkat duygulan yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır" [Rûm, 30/21] mealindeki âyette de bu kelime aynı manada kullanılmıştır. Ayrıca Nahl,16/12 ve Şûra, 42/11 surelerinde de benzer ifadeler vardır. Bütün bu âyetlerde nefsinden yaratmak, vücudunun bir parçasından yaratmak manasında değildir. Buna göre mealî ve numaraları verilen âyetler, Havva'nın aslının, Âdem'in kaburgası olduğu şeklindeki yaygın inancın delili olamaz."¹¹⁰

Ayrıca bu görüşte olup da âyet hakkında farklı yorum getirenler de mevcuttur.

"*Nefs-i Vahide'nin hiçbir şekilde Hz. Âdem olamayacağını, dünyada her ırkın bir âdeminin bulunabileceğini, dolayısıyla buradaki hitaptan maksadın da her ırk için bir ilk can olması daha doğru olacaktır. Âyetin devamındaki "Onlardan pek çok erkek ve kadın meydana getirmiştir"* ifadesi onlara göre bu yorumu destekler mahiyettedir; çünkü eğer maksat Hz. Âdem ve Hz. Havva olsaydı âyetin metni bütün erkek ve kadınları o ikisinden yarattı şeklinde olmalıydı."¹¹¹

"İnsanların bir tek nefisten yaratıldığını belirten âyetteki nefis kelimesinin Hz. Âdem'i değil insanın aslı olan ilk canlıyı ifade ettiğini, bu ilk canlının eşeysiz üreme ile tekâmül edip eşeyli üreme merhalesine geldiğini, sonra da ilk defa kendisinden üremiş olan dişisiyle birleşerek insanlığı meydana getirmiştir."¹¹²

Bu görüşe göre âyetten de anlaşılacağı gibi ilk merhalede insanın eşi müstakil yaratılmamış, insanın kendisinden yaratılmıştır. Şu halde insanın ilk çoğalması cinsel olmayan çoğalmadır.

Yukarıda zikrettiğimiz yaklaşım sahipleri konuyla ilgili sahih hadislerle karşı aynı tutumu benimsememişlerdir. Fakat farklı yaklaşımlarla aynı sonuçta birleşmişlerdir. Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz.

¹¹⁰ Karaman, Hayrettin, v.d, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007, II, 11.

¹¹¹ Abdüh, Muhammed, Rıza, Muhammed Reşid, **Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Hakim Tefsirü'l-Menar**, Darü'l-Marife, Beyrut, t.y, IV, 322-323.

¹¹² Ateş, Süleyman, **Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, Ankara, 1982, II, 188-193.

2.1.3.1.1. Konuyla İlgili Hadisleri Mevzu Görenler:

Bazı ilahiyatçılar, Hz. Havva'nın, kaburga kemiğinden yaratıldığını zikreden hadislerin mevzû olduğunu iddia etmektedirler. Bu düşünce sahiplerinin bazı düşünceleri özetle şöyledir:

“Tevrat’ın Tekvin kitabında (2/21-22) geçtiği gibi “Ve Rab Allah adamın üzerine derin bir uyku verdi...” diyerek başlayan (bölümde) zevcesinin Âdemin kaburga kemiğinden yaratıldığı (bilgisine dayanarak bu konuyu açıklarsak) hurafe tarzında anlatmış oluruz. Tevrat’ta geçen bu ibarenin bir benzerinin Buhârî’de (Nikâh, 79-80) hadis olarak nakledildiğine şahit oluyoruz.”¹¹³

“Kur’an da böyle bir şey yoktur. Bu anlayış Tevrat’ta yer alır.” “Bu âyette geçen bir tek nefis deyimi her nedense erkek anlamında alınmış ve ondan çıkarıldığı söylenen zevç kelimesi de kadın diye düşünülerek kadının erkekten çıkarıldığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Tevrat’ın beyanıyla birleştirilerek, kaburga hikâyesi gündeme getirilmiş ve nihâyet kadının, erkeğin kaburgasından yaratıldığına hükmedilmiştir. Bunların hiçbirisinin Kur’an’da dayanağı yoktur.”¹¹⁴

“Sahih-i Buhârî hadislerinin tamamının veya çoğunluğunun kesin doğru olduğuna dair iddiaların gerçekleri yansıtmayıp, mücerret birer iddia olmaktan öteye geçemediği verdiğimiz örnekler (örneklerden birisi de kadının kaburga kemiğinden yaratılışı ile ilgili hadis) ışığında kesinlik kazanmıştır.”¹¹⁵

“Kuran’da söz konusu âyetler Hacc, 22/5; Mü’minûn, 23/12-14; Fâtır 35/11; Mü’min, 40/67 de yaratılıştan söz edilmekte cinsiyete dair bilgi ve ayrıntı zikredilmemektedir.”¹¹⁶ Ayrıca, Tevrat’taki ifadelerle hadisleri karşılaştırdıktan sonra “Bütün bunlar İsrailiyyatın, Kitap Ehli kültürünün İslam düşünce ve kültürünü nasıl etkilediğini göstermektedir,”¹¹⁷ gibi görüşler ileri sürmektedirler.

¹¹³ Bayraklı, **Kur’an Tefsiri**, 40.

¹¹⁴ Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur’an’daki İslam**, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1995, 531.

¹¹⁵ Kırbasoğlu, Hayri, “**Sahih-i Buhârî**”, <http://www.erdemyolu.com/rivâyetlerhadis/sahih-i-Buhârî-hayri-kirbasoglu.html>, 30.01.2016.

¹¹⁶ Okuyan, “**Kadına Yönelik Şiddete Kur’an’ın Bakışı**,” 97.

¹¹⁷ Okuyan, a.g.e. 98.

2.1.3.1.3. Hadislerin Sahih Olduğunu Kabul Edip Mana Olarak Mecazî Manayı Tercih Edenler:

Bu konudaki mevcut hadislerin sahih fakat mana olarak mecazî içerdiği görüşünü savunanlar da mevcuttur. Bu düşünceye sahip olanlar düşüncelerini özetle şöyle ileri sürmektedirler:

“Havva'nın veya kadınların eğri kaburgadan yaratıldığını ifade eden hadisler, kadımla erkeğin tabii (fitrî) olan ve değişmemesi gereken farklılıklarını ve özelliklerini anlatmak üzere yapılmış bir benzetmedir, mecazî bir anlatımdır. Nitekim bazı rivâyetlerde açıkça Kadın kaburga gibidir,¹¹⁸ buyurulmuştur. Hadislere göre kadınları erkeklere benzetmeye, tabii özelliklerini yok etmeye kalkışmak, eğimli yaratılmış kaburga kemiğini düz hale getirmeye uğraşmak gibidir. Kaburga ancak kavisli olduğunda uygun, sağlam ve kâmil, fonksiyonunu yerine getirir; düz olsaydı akciğerin şekline uymaz ve onu koruyamazdı. Şu halde onu düzeltmeye çalışmak bozmaya ve kırmaya çalışmak demektir. Hz. Âdem'in yaratılmasında ana da yoktur baba da; Hz. İsa'nın yaratılmasında yalnızca ana vardır; Hz. Yahya'nın yaratılmasında ana ve baba vardır, fakat çocuk yapma kabiliyetleri mevcut değildir.¹¹⁹

2.1.3.2. Hz. Havva'nın Topraktan Yaratıldığı Görüşü:

Bu görüşe sahip olanların genel kanaatleri Cenâb-ı Hak, Âdem'i yarattığı gibi Havva'yı da aynı maddeden, yani topraktan yaratmıştır ve yaratmaya da kadirdir. Kur'an, kadın-erkek ayrımı yapmadan mutlak insanın topraktan yaratıldığını söyler. Hz. Havva'nın topraktan yaratıldığını belirtenlerin ileri sürdükleri deliller ise şu âyeti kerimelerdir:

-*"Allah sizi çamurdan yarattı."* [Enam, 6/ 2]; *"Allah insanı çamurdan yaratmaya başladı."* [Secde, 34/ 7]; *"Biz insanı çamurun süzölmüşünden yarattık."*

¹¹⁸ Müslim, Rada 18, no: 1468.

¹¹⁹ Karaman, **Kur'an Yolu**, II, 11.

[Mü'minun, 23/12]; "Ben çamurdan bir insan yaratacağım." [Sad, 38/71]; "Biz insanı pişmiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık." [Hicr, 15/26]

Bu âyetlerde zikredilen insan kelimesini kadın ve erkeğe şamil ederek Hz. Âdem (a.s.)'in de Havva'nın da topraktan yaratıldığını savunmaktadırlar. Düşünceleri özetle şöyledir:

"Kadının neden yaratıldığı konusu çok tartışılmıştır. Aslında bir insan olarak kadının da tıpkı erkek gibi topraktan yaratıldığında şüphe yoktur. Çünkü Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini meydana getiren, ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinize karşı gelmekten sakının." [Nisa, 4/1] Bu âyet Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığını bildirmekle beraber, onun kaburga kemiğinden meydana getirildiğini haber vermiyor. Burada zikrettikleri bu âyet yukarıdaki düşüncelerini açıklamıyor. Tam aksine bu âyet Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığını bildirmektedir."¹²⁰

Ayrıca aynı düşünce sahipleri hadislerin ibarelerinin hakiki mi, yoksa mecazî manada mı söylendiği üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki; "Hz. Peygamber "kadın cinsi kaburga kemiğinden yaratılmıştır" derken acaba bunu gerçek manasında mı söylemiştir? Yoksa bu sözle kadının hırçınlığını ve istenen kıvama zor geldiğini mi anlatmak istemiştir? İşte bu soruların kesin cevabı bilinmemektedir."¹²¹ Bizi bu konuda tereddüde sevk eden husus Peygamber Efendimiz'in: "Kadın tıpkı kaburga kemiği gibidir. Kemiği doğrultayım dersen kırarsın. Eğer ondan faydalanmak istersen bu hâliyle faydalanabilirsin" buyurmasıdır. Acaba Resûl-i Ekrem Efendimiz bu hadisiyle şunu mu anlatmak istemiştir: Kadın kaburga kemiğinden yaratıldığı için huyu da kaburga kemiği gibi biraz eğricedir. Ona istediğiniz şekli veremezsiniz! Hadîs-i Şerîf'in bize öğretmek istediği nedir? Efendimiz bize kadının yaratılışına dair biyolojik bilgi vermek istememiştir. Bize kadınla nasıl geçinmek gerektiğini anlatmıştır.¹²²

¹²⁰ Kandemir, M. Yaşar; Çakan, Lütfi İsmail; Küçük, Raşit, **Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2001, II, 187.

¹²¹ Kandemir, a.g.e. a.y.

¹²² Kandemir, a.g.e. a.y.

2.1.3.3. Hz. Havva'nın, Hz. Âdem (a.s.)'den Yaratılışı:

Bu görüşte olanlar, Hz. Havva Hz. Âdem (a.s.)'den yaratıldığını beyan etmişler, fakat kaburga kemiği gibi, neresinden yaratıldığı konusunda bir açıklama yapmamışlardır. Görüşlerini şu âyetlerle delillendirirler.

-*"Ey insanlar, sizi tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkek ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun."* [Nisa, 4/1]

-*"Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükûnet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah'tır."* [Araf, 7/189]

Bu âyetlerde zikredilen nefis kelimesini Hz. Âdem'e (a.s.) isnat ederek, Hz. Havva'nın ondan yaratıldığını beyan ederler. Bu düşünceye sahip olanların görüşlerinden bazıları özetle şöyledir:

“Ey insanlar! Sizi bir tek asıldan yaratan Allah'tan korkunuz. Bu asıl, babanız Âdem (a.s.)'dir. Bu tek şahıstan da, eşi Havva'yı yarattı. Âdem ile Havva'dan da erkek ve kadın birçok insanı üreyip yaydı.”¹²³

2.1.3.4. Hz. Havva'nın Hz. Âdem (a.s.)'in Kaburga Kemiğinden Yaratılışı

Müfessirlerin, muhaddislerin ve İslam tarihçilerinin kahir ekseriyeti, Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılışını kabul etmişlerdir. Bu görüşün doğruluğu Kur'an'ı Kerim ve onun açıklayıcısı olan hadislerle sabittir ve sahihtir. Bu görüşte olan bazı müfessirlerin beyanları şöyledir:

“Süddî, Katade ve Mücahid'in de açıkladıkları gibi beşerin ilk atası olan Hz. Âdem'dir. O candan yaratılan eş'den maksat ise Hz. Havva'dır.”¹²⁴

“Ey insanlar! -Ey Ademoğulları!- Sizi bir tek candan yaratan” bir tek asıldan ki bu tek can ise babanız Âdem (a.s.)'dir. “Ve ondan da kendi eşini yaratan ve bu ikisinden -Âdem ile Havva'dan- birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinize

¹²³ es-Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Terc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, İstanbul, 2014, I, 483.

¹²⁴ et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiü'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Maarif, Kahire, 1971, VII, 516-517.

karşı gelmekten sakının” kavli mahzuf olan bir mahzufa mütealliktir. Sanki şöyle denilmektedir: Bir tek candan, onu var etti. Ve ondan onun eşini (zevcesini) yarattı. Mana şöyledir: “İşte nitelikleri (özellikleri) şunlar olan bir tek candan sizi üretilip çoğalttı, dallandırıp budaklandırdı: Bu özellik ise, Allah onu topraktan var etti, onun eşi Havva'yı ise onun kaburga kemiklerinden birinden yarattı. Bunun manasına gelince o da şöyledir: "Sizi Âdem'in kendisinden, o nefisten (candan) da anneniz Havva'yı yarattı. ¹²⁵

“Nefs ile Âdem (a.s)'ın kast edilmiş olmalıdır. Bunu Mücahid ve Katade söylemiştir. “Aynı zamanda bu kelime, bu şekilde İbn Ebi Able tarafından müenneslik "te"si olmaksızın şeklinde de okunmuştur. “Her ikisinden" yine kasıt, Hz. Âdem ile Hz. Havva'dır. Mücâhid der ki Hz. Havva, Hz. Âdem'in en alttaki kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Hadis-i şerifte de: "Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır.' diye buyrulmaktadır ki, bu da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.”¹²⁶

Ayrıca bu görüşe ait geniş bilgi, tefsirlerde Nisa 4/1 âyetinin açıklama bölümünde mevcuttur.¹²⁷

2.1.4. Değerlendirme

Yukarıda bu konuda yaklaşımlarını verdiğimiz görüş sahiplerinden bazıları Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını belirten sahih hadisleri, Tevrat'tan alınarak hadis formatına sokulduğunu iddia ederek uydurma olduklarını ileri sürmektedirler. Fakat bu değerlendirme metodu kabul edilecek

¹²⁵ en-Nesefî, Ebü'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Tefsirü'n-nesefî : medarikü't-tenzil ve Hakaiku't-Te'vil**, Darü İbn Kesir, Dimeşk, 2008, I, 326-327.

¹²⁶ El-Kurtubî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **Tefsiri'l-Kurtubî el-Câmi'l-Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Tefvik el-Hakim. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1977, VI, 6.

¹²⁷ Bkz: İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**,VII, 219. Beyzâvî, Ebü Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, **Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil**, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, İstanbul, 1886, I, 218; ez-Zemahşeri, Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **El-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil** thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvedî, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, II, 5; ez-Zuhayli, Vehbe, **et-Tefsiru'l-Münir fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec**, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1991,III, 222-224; Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, II, 540; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul, t.y, II, 499; Arslan, Ali, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Arslan Yayınları, İstanbul, 2007, I, 165.

olursa Kur'an-ı Kerim'e de gölge düşürebilir. Çünkü Kur'an'da, Hz. Âdem (a.s.)'in topraktan yaratıldığını beyan eden âyetler vardır: Enam, 6/2; Secde, 34/7; Müminun, 23/13; Sad, 38/71; Hicr, 15/26. Ayrıca Tevrat'ta veya İncil'de yer alan her şey uydurma mıdır? Örneğin Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesi, Hz. Nuh'un Tufanı, Hz. İbrahim'in ateşe atılması gibi konular da uydurma olarak mı kabul edilecektir?

Tevrat'ta Yahvist metin adı verilen ikinci hikâyede¹²⁸ önce erkeğin, daha sonra da onun kaburga kemiğinden kadının yaratıldığı anlatılır: "İlk insan (adam), bizzat Tanrı tarafından yerin toprağından (adamah) yapılmış, daha sonra burnuna hayat nefesi üflenerek canlı bir varlık olmuştur." [Tekvin, 2/7.]¹²⁹ Tevrat'ta zikredilen bu bilgiyi dikkate alarak âyetlerde şüphe oluşturmak doğru değildir. Ayrıca Tevrat'ta veya İncillerde zikredilen bilgiler İsrailiyat olarak isimlendirilir. İsrailiyat karşısında ilmi gelenek ise aşağıdaki gibidir:

1-Sihhati bilinip Kur'an'a uygun olanlar. Bunlar kabul edilir.

2-Yalan olduğu bilinip Kur'an'a ters düşenler; bunlar asla kabul edilmez, rivâyeti caiz değildir.

3- Sihhatini tam olarak bilmediklerimiz. Bunlar ne kabul edilir ve ne de reddedilir.¹³⁰

"Nefsi vahide" den maksat cevher ise, o zaman şu âyetin manası şöyle olur: "*Sizi, bir cevherden yaratan, onunla sükûnet bulsun diye cevherin eşini de cevherden yaratan Allah'tır.*" [Nisa, 4/1] Bu âyette nefsi vahide, Âdem (a.s) değilse, zevc nasıl Âdem (a.s) oluyor? Nefsi vahide'den yaratılan eş nasıl Havva oluyor? Âyetlerde, Hz. Havva ismi açıktan zikredilmezken ve hadisleri de bu konuda yok sayarken (ister mevzu, ister zayıf, isterse mecaz sonuçta fark etmiyor) o zaman bunun Hz. Havva olduğuna delil nedir? Kaburga kemiğinden yaratılışı belirten hadisleri yok sayarak sadece akli ve luğavi bir takım yorumlar mı onun cevher, öz veya can olduğunu belirleyecek? Mevcut hadisleri yok sayarak âyetleri böyle tefsir etme usulü kabul edilecek olsa o zaman dinde büyük tahrifata yol açar ki bu asla kabul edilemez.

¹²⁸ Bkz: Tekvin, 2/4a- 25.

¹²⁹ Bolay, Süleyman Hayri, D.İ.A, "Âdem" md, T.D.V. Yayınları, Ankara 1981, I, 358.

¹³⁰ Ez-Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1985, 48; Cerrahoğlu, İsmâil, **Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara, 1965, 65.

Hadisleri mevzu, zayıf veya tamamını mecazî olarak kabul edenler, bu görüşlerini hadis ilmi açısından cerh ve tadil yönünden; sened veya metin tenkidi yönünden değerlendirerek bu sonuca ulaşmadıklarını görüyoruz. Bu konuyla alakalı hiçbir âyette geçmeyen cevher kelimesini yerleştirebilmek adına bu yollara başvurmaları ilmi tutarlılıktan uzaktır.

Yaratılıştaki hammaddenin toprak veya kaburga kemiği olması kişinin üstünlüğüne veya hakir görülmesine sebep değildir. Peygamberler, Hz. Havva, Hz. Meryem, Firavun'un hanımı, Hz. Hatice ve Hz. Fatıma üstünler safında, Hz. Âdem'in oğlu Kabil, Hz. Nuh'un oğlu, Firavun, Hz. Nuh'un ve Lut'un hanımları, Ebu Leheb ve hanımı yaratılış hammaddelerinden dolayı hakir görülmemiştir. Yaratılış hammaddesinden dolayı övünen ise "*Ben ondan (Hz. Âdem'den) daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu ise balçıktan yarattın.*" [Sâd, 38/76] diyen İblis'tir. İblisin konumu da dinde bellidir. Dinde üstünlük ise yalnızca takvadadır. [Hucurat, 49/13]

Veda Hutbesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Biliniz ki Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur.*"¹³¹ Bu hadiste de Hz. Havva'nın Âdem (a.s.) 'den yaratıldığını belirtir.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığının belirtilmemesi kaburga kemiğinden yaratılmadığına delil değildir. Çünkü Kur'an'da emredilen beş vakit farz namazların nasıl kılınacağı, kaç rekât kılınacağı ve ne zaman kılınacağı gibi soruların cevaplarının olmaması, olmayacağına delil olursa o zaman namaz ibadetini ikame etmek mümkün olmayacaktır. Oysa Müslümanlar bu konuları, Kur'an-ı Kerim'in tebyin [Nahl, 16/44, 64] vazifesiyle görevli olan Resûlullah'ın hadislerden öğrenerek uygulamaktalar. Yine zekât ibadetini yerine getirmek isteyen bir mükellef elinde var olan altın, gümüş, koyun, sığır vs gibi mallardan ne kadar zekât vereceği Kur'an'da zikredilmemesi bu mallardan zekât verilmeyeceğine delil olmaz. Bu nedenle Kur'an'da zikredilmeyen kaburga kemiği, kaburga kemiğinden yaratılmadığı manasını taşımaz.

¹³¹ Buhârî, Hac 132, no: 1739, Megazî 77, no:4406; Müslim, Hac 147, no: 1218; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.

Ayrıca kadın ve erkeğin anatomik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik olarak farklı oldukları bir vakiydir. Hastahanelerde bile kadınlara ait özel birimlerin olması anatomik ve fizyolojik farklılığın bir delilidir. Bu farklılıklar ne üstünlüğün ne de hakir görmenin bir sebebi değildir. İslam dininde inanç, ibadet, muamelat hukukunda genel manada eşit olmalarına rağmen bazı durumlarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Erkeklerin, kadınlardan ayrıldığı bazı noktalar: Peygamberlerin erkeklerden olması; mirasta erkeğin iki kadının bir alması; iki kadın şahidin (cumhura göre mal ve malla ilgili konularda, hanefilere göre de nikâh ve talak da dâhil) borçlar hukukundaki şahitlikte, bir erkeğin şahitliğine denk olması; kadınların, hayz ve nifas gibi hallerinde namaz kılamamaları, oruç tutamamaları; başlarının örtmelerinin emredilmeleri gibi durumlar başlıca kadınla erkeği birbirinden ayıran dini farklılıklardır.

İnsanın temel olarak yaratılış evrelerini Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde görmekteyiz:

İlk Yaratılış Evresi: Hz. Âdem (a.s.)' in topraktan yaratılması.¹³²

İkinci Yaratılış Evresi: Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması.¹³³

Üçüncü yaratılış evresi: Bunlardan sonra gelen insanların kadın ve erkeğin her ikisi de bir su damlacığının-zigot-dan yani bizlerin bu su damlacığından yaratılması bir hakikattir.¹³⁴ İstisna olan ise sadece Hz. İsa (a.s.)'dir. Ayrıca Hz. Havva kendinden sonra yaratılan erkek ve kadının annesidir. Annelerin yeri ise dinde çok yücedir.

Hz. Havva'nın topraktan yaratıldığı görüşünde olanların delillerini incelediğimizde o ibarelerde Hz. Âdem'in eşine ait bir ibare yoktur. Ya Hz. Âdem (a.s.) ismiyle ya da insan ismiyle anılır, bu da ilk insan olması sebebiyle onu kasteder. Bütün beşerin ana kaynağı olduğu için onun isminin zikredilmesi gâyet normaldir. Bize göre Hz. Âdem (a.s.)'den yaratıldığını iddia edenlerin görüşü doğrudur. Çünkü kül (bütün) yani Âdem (a.s.) zikredilerek cüz (parça) kaburga kemiği kastedilmiştir. Bu da kaburga kemiğinden yaratıldığının bir delilidir.

¹³² Enam, 6/ 2; Secde, 34/7; Mü'minûn, 23/13; Sad, 38/71; Hicr, 15/26.

¹³³ A'raf, 7/189; Nisâ, 4/1; Zümer, 39/6.

¹³⁴ Nahl, 16/4; Yasin, 36/77.

Sonuç olarak, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem (a.s.)'in kaburga kemiğinden yaratıldığı gerçeği; bazı çağdaş âlim ve aydınlar tarafından reddedilmektedir. Oysa tarihsel süreçte Hz. Havva'nın Hz. Âdem (a.s.)'in kaburga kemiğinden yaratıldığı hususunda kadîm ulema ittifak etmişlerdir ki biz de bu gerçeği kabul ediyoruz. En iyisini Allah bilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN CEHENNEMLİKLERİN ÇOĞUNU OLUŞTURMASI, AKILLARI VE DİNLERİNİN EKSİK OLMASI

3. Kadınların Çoğunun Cehennemlik Oluşu, Akılları Ve Dinlerinin Eksik Oluşu:

3.1. Konu İle İlgili Hadisler

وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ، وَأَكْثِرْنَ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ ، فَإِنِّي رَأَيْتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ » قَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ : وَمَالَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ ؟ قَالَ : تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، وَمَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلِ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِدِي لُبِّ مَنْكُنَّ » قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ : مَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ ؟ قَالَ : « نُقْصَانِ الْعَقْلِ فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ فَهَذَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَتَمَكُّثُ اللَّيَالِي مَا تُصَلِّي وَتُفْطِرُ فِي رَمَضَانَ، فَهَذَا نُقْصَانُ الدِّينِ »

Abdullah b. Ömer (r.a.) rivâyet ettiği bir hadise göre Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz, çokça tevbe ve istiğfar ediniz. Çünkü sizler bana cehennem ahâlîsinin çoğu olarak gösterildiniz” buyurdu. Kadınlardan biri: Yâ Rasûlullah, neden cehennem ehlinin çoğu biziz diye sordu. Rasûlullah: “Çünkü siz çokça lânet eder ve kocalarınıza karşı nimete nankörlük yaparsınız. (Ne acîbdir ki kendini zabt eden) olgun ve ihtiyatlı kimsenin aklını, sizin kadar akli ve dini eksik hiçbir kimsenin çelebileceğini görmedim” buyurdu. Kadın dedi ki: Dinimizin ve aklımızın eksikliği nedir Yâ Rasûlallah? Rasulullah: “Kadının şahadeti, erkeğin şahadetinin yarısı değil midir? İşte bu aklının eksikliğidir.” dedi ve

(Hayızlı olduğu zaman da) *Geceler geçer namaz kılamaz ve Ramazan'da da orucunu açar. İşte bu dininin eksikliğidir.*"¹³⁵

Hadisin Ebu Said el-Hudri (r.a.) rivâyeti müttefakun aleyhtir. Bu hadisi benzer ifadelerle Buhari¹³⁶ ve İbn Mace¹³⁷ İbn Ömer'den (r.a.); Müslim ve Nesâî¹³⁸ Cabir b. Abdillâh'dan (r.a.); Tirmizî¹³⁹ Ebu Hureyre'den (r.a.); Tirmizî ve Nesâî Abdullah b. Mes'ud'un hanımından rivâyet etmişlerdir.

Modern döneme kadar gelen kadîm ilim ehli, bu hadisin vürudundaki hikmetler üzerine açıklamalar yapmışlardır. Sened ve metin üzerine yaptıkları değerlendirmelerde bir aykırılık görülmemiştir. Fakat son zamanlarda bazı yazarlar modernist akımın da etkisiyle çok farklı yorumlar yapmışlardır. Bir grup, bir önceki konuda olduğu gibi rivâyet metninin Tevrat ve İncil'de zikredilmesini gerekçe göstererek bu hadisin uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdir. Başka bir grup ise âyetleri meşreplerine göre tefsir ederek, hadisin Kur'an'a ve Allah'ın adaletine aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca hadisin sened yönünden sahih olduğunu, fakat metnin Peygamber'e (s.a.v.) ait olamayacağını veya Resûlullah'ın (s.a.v.) bu hitabında sınırlı, morali bozuk gibi bir hale sahip olduğu için hadisin özel olduğunu ileri sürenler de vardır. Aşağıda, bu konuyla alakalı farklı yaklaşımları dört ana başlıkta özetleyerek analiz edeceğiz.

3.3. Farklı Yaklaşımlar

3.3.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler

Bu konudaki hadislerin uydurma olduğu kanaatine varan düşünce sahipleri, iddialarını ispat etmek için sened ve metin yönünden bazı eleştiriler ileri sürmektedirler. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Hadis, hitap şekli bakımından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uygun düşmemektedir. Hz. Peygamber'in dini tebliğde bulunurken insanları aşağılayacak

¹³⁵ Müslim, İman 34, no: 132, Kusûf 3, no: 907, Zikir 26, no:93-95 (2737-2739).

¹³⁶ Buhârî, İman 21, no: 29, hayz 6, no: 304, Kusûf 9, no: 1052, Rikak 51, no: 6546, 16, no: 6449.

¹³⁷ İbn Mace, İkame 152, no:1265.

¹³⁸ Nesâî, Kusûf 17, no: 1491.

¹³⁹ Tirmizî, Sıfatü Cehennem 11, no: 2602-3.

bir metodu kullanmış olması ihtimal dâhilinde değildir. Çünkü tebliğ metodu, insanlara onur kırıcı değil, onurlandırıcı bir tarzda yaklaşmayı gerektirmektedir.¹⁴⁰

Hadisin ravileri neden bir rivâyet hariç hepsi erkeklerden oluşmaktadır. “Kadınların eksikliği hakkındaki rivâyetlerin Abdullah b. Mes‘ûd’un hanımı Zeyneb’in rivâyeti hariç- asıl muhataplar olan kadınlar tarafından değil de neden erkekler tarafından nakledildiği bu iddiaya dayanarak kılınmıştır.”¹⁴¹

Senedleri zayıf, metinlerinin uydurma olduğu iddiası: “Kadınların cehennemliklerin çoğu olduğunu bildiren; akıllarının ve dinlerinin eksikliğinden bahseden bütün rivâyetlerin senedleri zayıf, metinleri uydurmadır. Doğru olan ise; cehennemliklerinin çoğunluğunu oluşturan kadınlar müşrik kadınlardır. Raviler, rivâyeti tahrif ettiler ve üzerine ilave yaptılar. Sonucunda aklen, fitraten ve dinen kabul edilemeyecek bir rivâyetle ortaya çıktılar.”¹⁴²

Senedi hakkında diğer bir iddia ise şöyledir: “Uydurulan bu hadislerle, uydurulmuş, türetilmiş bir din oluşmuştur. Uydurma hadislerle nice insanların umutları sönmüş, nice aileler yıkılmış, nice insanlar nice acılar çekmiş ve yıkımlar yaşamışlardır. Hadisler din olarak, dinin esası olarak görüldüğü için aileler bu doğrultuda şekillenmiş, bunun sonucunda en fazla zararı, insan eğitimi açısından kadınlar ve insanlığın gelişimi açısından bilimsel çalışmalar görmüştür.”¹⁴³

Bu görüşü ortaya sürenlerin hadisin içeriği hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür. İslam da iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğu, dolayısıyla İslam’ın erkeği kadından üstün tuttuğu iddiası da, gerçeklerle ilgisi olmayan asılsız bir iddiadır. Bu iddiayı ispat sadedinde, ‘iki kadının tanıklığı bir erkeğin tanıklığına bedeldir,¹⁴⁴ âyetini ileri sürmek ise, hakikatleri örtbas etmek amacıyla ortaya atılmış bir aldatmacadan başka bir şey değildir.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Çakın, Kamil, “**Kadınlar İle İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi**”, <http://diniarastirmalar.com.tr/OncekiSayilar-sayi1-cilt1-yil1998-jd1> 25.01.2016.

¹⁴¹ Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, 126-127.

¹⁴² Muhammed b, El-Ezrak “**el-Mer’etü leyset nakisata’l-akl ve’d-din**”, <http://www.hespress.com./writers/271359.html> 10.02.2016;

¹⁴³ Kırbaçoğlu, Hayri, <http://www.erdemyolu.com/rivayetlerhadis/kurana-aykiri-hadisler.html> 10.02.2016

¹⁴⁴ Bakara, 2/282.

¹⁴⁵ Kırbaçoğlu, Hayri, “**Kadın konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler**”, <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-kadin-konusunda-kurna-yonelttilen-baslica-elestiriler-816.html?page=archive>. 02.02.2016.

“Kur’an’ı Kerim, kadın erkek eşitliğini şiddetle savunmaktadır. Şu halde kadını erkeğin dününda gören ve aşağılayan Buhârî hadisinin Kur’an’a ters düştüğünü ve dolayısıyla böyle bir sözü Hz. Muhammed’in (a.s) söylemesinin mümkün olamayacağını kabul etmek zorundayız.”¹⁴⁶

“Dahası kadınlardan yoksulları düşünerek değil de kendilerini düşünerek sadaka vermelerinin istenmesi de elbette hayret edilecek bir husustur. Ortaya çıkan bu manzara, kadının toplumsal sorumluluk alanını daraltmak, hatta yok etmekle kalmamakta, onu erkekler karşısında ontolojik anlamda potansiyel suçlu konumuna düşürmektedir. Bu konunun pekiştirici öğeleri ise kadınların, insanlığın en yüksek vasıflarından olan akıl ve din gibi önemli iki hususta, erkeklere kıyasla eksik olarak tanımlanmasıdır.”¹⁴⁷

“Kur’an’ın sınırlamadığı bir şeyi kimse sınırlayamaz. Kur’an’a ters şeyler hadis olamaz. O rivâyetler, Peygamber’e iftiradır. Adetli kadın hakkında Yahudilikten ve çeşitli uluslardan Araplara sızan gelenekler hadis biçimine getirilerek İslam literatürüne sokulmuştur. Bunların aslı olsaydı mutlaka Kur’an’da kadının hayd (hayz) halinde bu ibadetleri yapamayacağına dair bir açıklama olacaktı. Zira Kur’an, ibadet yapmama gibi önemli bir hali kapalı bırakmaz, bunu belirtirdi. Kur’ân, hayd (hayz) halindeki kadınla cinsel ilişki yapılmamasını söylüyor da hayd (hayz) halindeki kadının namaz kılamayacağını, oruç tutamayacağını, diğer ibadetleri yapamayacağını neden söylemiyor?”¹⁴⁸

Yukarıda özet olarak zikretmeye çalıştığımız hadislerle ilgili yaklaşımları bir değerlendirmeye tabi tutmadan aktardık. Bu konudaki diğer yaklaşımları da zikrettikten sonra değerlendirmeye çalışacağız.

¹⁴⁶ Akdemir, Salih, “Tarih Boyunca ve Kur’an’ı Kerim’de Kadın”, <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-tarih-boyunca-ve-kurn-I-kermde-kadIn-523.html?page=archive> 25.01.2016.

¹⁴⁷ Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, 126-127.

¹⁴⁸ Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur’an’ın Bakışı,” 106.

3.3.2. Hadisler Sened Yönünden Sahihtir; Ancak Mana Yönünden Problemlidir İddiası

Bazı ilahiyatçılar ve yazarlar, hadisleri değerlendirirken; hadislerin sened yönünden sahih, fakat manası bakımından problemliliğini ileri sürmektedirler. İddiaların özünü şu açıklamalar oluşturmaktadır:

Hadisin hitap şekli problemlidir, “Kimseye akli ve dini eksikler diye hitap edilemez. Bu hitap şekli, Peygamberimizin nezaketine uymadığı gibi şu âyete de uymaz: *“Onlara nazik davranman, Allah’ın sana olan ikramı sebebiyledir. Kaba ve katı yürekli olsaydın yanından dağılıp giderlerdi. Öyleyse kusurlarına bakma, onların bağışlanmalarını iste. Yapacağın işler konusunda görüşlerini al. Bir de karar verdin mi, yalnız Allah’a dayan. Allah kendine dayananları sever.”* [Al-i İmran, 3/159]

Hadisin içeriği hakkında ise: *“Akli ve dini eksikler içinde kendine hâkim bir erkeğin gönlünü sizin kadar çelen birini görmedim”* sözü, akli ve dini eksik olup insan gibi sorumlu birden fazla dişi varlığın olmasını ve bunların da erkeğin gönlünü çelmeye çalışmasını gerektirir. Hâlbuki böyle varlıklar yoktur. Bütün bu sebeplerden dolayı yukarıdaki söz Peygamberimize ait olamaz.”¹⁴⁹ *“Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı kadardır”* diyerek onun akıl noksanlığına hükmedilemez. Zaten böyle bir şey doğru olsa, kadınların sorumluluklarının erkeklerin yarısı kadar olması da gerekir. Allah Teâlâ kadın erkek karşılaştırması yaptığı bir âyette şöyle buyurmuştur: *“... Maruf ölçüler içerisinde o kadınların erkekler üzerindeki hakkı, onların bunlara karşı olan hakkına denktir.”*¹⁵⁰

Ayrıca hadisin içeriği hakkında: “Bu hadisin sebebi-i vürudu Medine’de özellikle şehit olan kocalarının servetine konan ve birkaç kocadan sonra servetleri katlanarak büyüyen kadınlardan kaynaklanan bir fitne ile ilgilidir. Sözü söylemiş zamanı o müminlerin zor zamanlarının bitip artık dünyevî refahın görüldüğü Medine Dönemi, hatta Hayber Fethi sonrasındır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söylerken ki psikolojisi bir kızgınlık anıdır. Üstelik az rastlanan bir kızgınlık anı. Hz. Selman’ın

¹⁴⁹ Bayındır, Abdulaziz, [http:// www.suleymaniyevakfi.org/fitrat-ve-tip-arastirmalari/kadini-erkekten-asaği-goren-anlayis-ve-kuran.html](http://www.suleymaniyevakfi.org/fitrat-ve-tip-arastirmalari/kadini-erkekten-asaği-goren-anlayis-ve-kuran.html). 23.03.2016.

¹⁵⁰ Bakara, 2/228

Ebu Huzeyfe'yi uyarırken söylediği sözler hepimizin kulağına küpe olmalıdır: Peygamber de bir beşerdi. Biz güldüğümüzde güler, şakalaştığımızda katılır, ağladığımızda ağlardı. O da kızardı. Onun kızgınlık anında söylediği sözü nakletmekle sen bazıların kinini bazılarına miras bırakmış olursun. Bu hadisten yola çıkarak kadın neslinin tümü hakkında bir yargıda bulunmak, hırsızın malının üzerinde yakalayıp getirdiği ve onun elinin kesilmesine neden olduğu için Efendimizin kızgınlıkla söylediği "Siz şeytanın askerisiniz" sözünden yola çıkıp sahabenin erkeklerini bununla suçlamak kadar abestir."¹⁵¹

Bu yorumcular ileri sürdükleri iddialarla hadis metninin problemlili olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır.

3.3.3. Hadislerin Manasının Tevili Gerekir Yaklaşımı:

Bu konudaki hadisleri, sened ve metin olarak sahih olduğunu kabul ettikten sonra maksadı anlamak için mutlaka teville ihtiyaç olduğu da ileri sürülmüştür. Bu düşünce şöyledir: "Bahsi geçen hadis Müslim gibi sahih kaynaklarda yer almıştır. Sened yönünden reddi zordur. Ama manası -diğer sağlam deliller karşısında- tevil gerektiriyor. Bu hadis kadının akli ve dini hakkında bilgi vermek için buyurulmamıştır, maksat bu değildir. Maksat:

a) Kadınları, bazı zaman ve mekânlarda adet haline getirdikleri ve kendilerini ateşe götürebilecek günahlardan sakındırmak.

b) Erkekleri, zaaflarından yararlanarak günaha düşürmemeleri konusunda uyarmaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cehennemde daha çok kadınları görmüş olması fiilen böyle olacağı manasına gelmez, siz bu huylarınızdan vazgeçip kendinizi ıslah etmezseniz böyle olacak manasına gelir. Aksi halde nasihat etmenin faydası olmazdı. Kadınların akıl ve dinlerinin eksik olması Peygamberimizin ilgili âyetlere dayanarak yaptığı yorumdur. Vahiy olsaydı kadın buna itiraz etmezdi. İtiraz üzerine yapılan

¹⁵¹ İslamoğlu, Mustafa, "Kadın Hadisi," http://www.mustafaislamoglu.com/HD293_kadin-hadisi.html 10.02.2016

açıklama da kadının "din ve aklının eksik olmasından Peygamberimizin neyi kastettiğini ortaya koymuştur. Bu açıklamaya göre, psikolojik ve biyolojik olarak kadının eksik akıllı olduğu söylenemez. Kadının dininin eksik olmasından maksadın da namaz ve oruç ibadetinin -adet günleri sebebiyle- eksik olduğudur. Ama bu da kadının günahı, kusuru, itaatsizliği değil, tam aksine itaati ve kulluğudur; çünkü kadın, Allah böyle istediği için o ibadetleri tehir (oruç) veya terk (namaz) etmektedir. Bunu da kadınlar, nafile ibadet yaparak telafi edebilirler. Hadis teşbihler ve temsiller ile başta ifade ettiğim maksadı anlatmaya yöneliktir.¹⁵²

3.3.4. Senedlerinin Sahih, Manalarının Hakiki Olduğu Görüşü

Bu görüş sahipleri, hadisin sened ve metin yönünden sıhhatinde bir problem görmedikleri için genellikle hadislerin içeriğinin kolay anlaşılması amacıyla bazı açıklamalar yapmışlardır. Bu görüşler, aşağıda özetle açıklanacaktır.

3.3.4.1. Hadisin Vürud Zamanı

Hz. Peygamber (s.a.v), bu sözleri Ramazan veya Kurban Bayram'ı namazından sonra kadınlara söylemiştir.¹⁵³ Başka bir rivâyette ise küsuf namazından sonra söylendiği bildirilmiştir.¹⁵⁴ İbn Hacer, bu konuda şöyle bir açıklama getirir: "Peygamber (s.a.v.)'in cenneti ve cehennemi farklı şekillerde iki defa veya daha fazla görmesi için bir engel bulunmamaktadır."¹⁵⁵ Ayrıca, O'nun ayrı ayrı zamanlarda aynı konuda konuşma yaptığı da ihtimal dâhilindedir. Buradan yola çıkarak hadisin farklı zaman ve mekânlarda birkaç kez söylendiğini ileri sürebiliriz.

¹⁵² Karaman, Hayrettin, "**Soru-(462) Kadınların akıl ve dinleri eksik mi?**" <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00462.htm> 10.02.2016

¹⁵³ Buhârî, Hayz 6, no: 304.

¹⁵⁴ Buhârî, Kusûf 9, no:1052.

¹⁵⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, I, 527.

3.3.4.2. Cehennemliklerin Çoğunluğunu Kadınların Oluşturması:

Buhârî'nin zekât babında bu konuda şöyle bir açıklama mevcuttur: Peygamber (s.a.v.) mescitte insanlara (erkeklerle) vaaz edip sadakayı emrettikten sonra kadınların bulunduğu bölüme gitti.¹⁵⁶

Bu ifadeden anlaşıldığına göre; Hz. Peygamber (sav), an sadece kadınlara sadaka vermeyi teşvik etmemiş, aynı zamanda erkeklere de bu teşviki yapmıştır.

Sadaka vermek, insanın günahlarının affedilmesine ve cehennem azabından kurtulmasına vesile olur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “*Muhakkak ki sadaka Rabbin gazabını (cehennem ateşini) söndürür.*”¹⁵⁷

İşte bu nedenle Peygamber (s.a.v.), karşısında bulunan kadın topluluğunu fırsat bilerek kıyamete kadar gelecek olan bütün kadınları kapsayan bir konuşma yapmıştır.¹⁵⁸

“*Muhakkak ki ben sizleri gördüm*” ifadesinden maksat Allah-u Teâlâ, Peygamber (s.a.v.)'e İsrâ Gecesi'nde nasıl gösterdiyse küsuf namazında da öyle göstermiştir.¹⁵⁹ Ayrıca Peygamber (s.a.v.) cehennemi gördüğünü bazı hadislerde şöyle zikretmiştir:

“*Cehennemi gördüm, o güne kadar öyle kötü (korkunç) bir manzara görmedim ve onun çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm.*”¹⁶⁰ “*Cehenneme baktım, onun çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm.*”¹⁶¹ “*Cehennemin kapısında durdum. Oraya girenlerin çoğu kadınlardı.*”¹⁶² Ayrıca Peygamber'in (s.a.v.) İsrâ Gecesi'nde cennet ve cehennemi gördüğünü Kur'an-ı Kerim desteklemektedir.¹⁶³

Cehennemliklerin çoğundan maksat, o an muhatap olunan kadınlar değil, hemcinsleridir. Çünkü bu hadise muhatap olan o günkü kadınlar olması mümkün

¹⁵⁶ Buhârî, Zekât 44, no: 1462.

¹⁵⁷ Tirmizî, Zekât 28, no: 661.

¹⁵⁸ Kasım, Hamza Muhammed, **Menarü'l-Kari Şerhü Muhtasari Sahihî'l-Buhârî**, thk. Abdulkadir Arnaût, Darü'l-Beyan, Dimeşk, 1990, I, 229.

¹⁵⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-bârî**, I, 68.

¹⁶⁰ Buhârî, Kusûf 9, no: 1052.

¹⁶¹ Müslim, Kusûf 3, no: 904.

¹⁶² Buhârî, Rikak 51, no: 6546.

¹⁶³ Necm, 53/06-18

değildir. Eğer o günkü kadınları kapsarsa o zaman çokça sadaka vermenin ve istiğfar etmenin bir faydası olmaz. (Peygamber (s.a.v.) malayani konuşmaktan uzaktır.) Sadaka, cehennem azabını hafifletmek ve ondan uzaklaşmak içindir. Allah'ın lütfundan umulur ki bu hadisi işiten o günkü kadınlardan hiç biri cehenneme girmeyecektir.¹⁶⁴

Ayrıca, kıyamet alametlerinden birisinin de kadınların çoğalacak olması erkeklerin ise sayısının azalacak olmasıdır.¹⁶⁵ Bu bilgi de dikkate alınarak hadiste zikredilen kadınların çokluğu ifadesi daha kolay anlaşılacaktır.

3.3.4.3. Çoğunluğun Oluşma Sebepleri

Resûlullah'ın (sav) cehennemini çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu beyan etmesi üzerine bu, o esnada onu dinleyen kadınlarda bir şaşkınlık oluşturmuş ki içlerinden biri sebebini öğrenmek istemiş ve Peygamberimize niçin ya Resûlullah diye sormuştur. Aslında Peygamber (s.a.v.), asırlar sonra merak edip de sebebini öğrenmek isteyenlere ve bu hadisi inkâr edeceklere cehennemliklerin çok oluşunun sebebini şöyle açıklamıştır: “Çünkü siz çokça lânet eder ve kocalarınıza karşı nimete nankörlük yaparsınız.”¹⁶⁶

3.3.4.3.1 Lânet Etmek

Lânet sözü, Allah'ın rahmetinden uzak olsun, Allah ona azap etsin gibi manalara gelmektedir. Bu da gerçekten çok ağır bir bedduadır. Yüzde yüz kâfir olduğu veya kâfir olarak öldüğü bilinen kimselerin dışında hiçbir varlığa kesinlikle lânet edilmemelidir.

Lânet hakkında Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “*Kendinize beddua etmeyiniz; çocuklarınıza beddua etmeyiniz; mallarınıza da beddua etmeyiniz.*”

¹⁶⁴ Es-Sindî, Muhammed Abdulhadi, *Haşiyetü's-Sindi ala Sahihî'l-Buhârî*, Darü'l-Fikr, Beyrut, t.y, I, 123.

¹⁶⁵ Bkz: Buhârî, İlim 21, no: 81.

¹⁶⁶ Buhârî, Hayz 6, no: 304.

*Dileklerin kabul edildiği zamana denk gelir de Allah bedduanızı kabul ediverir.”¹⁶⁷
“...Mümine lânet etmek onu öldürmek gibidir.”¹⁶⁸ “Lânetçiler, kıyamet günü ne şefaathçi ne de şahit olurlar.”¹⁶⁹*

İbn Hacer, lânet hakkında şöyle demiştir: “Âlimler lânet etmenin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü lânet etmenin manası kişinin Allah’ın rahmetinden uzak olması için beddua etmektir. Son nefesinde imanı kurtarıp kurtaramadığı bilinmeyen bir kimseye lânet etmek caiz değildir.”¹⁷⁰ “Fakat İblis, Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi akıbetleri nasla malum olan kâfirlere lânet caizdir. Çünkü kâfir olarak öldüğü nasla bildirilen kişi kat’i olarak Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca şahsa değil de zâlimler, kâfirler, fasıklar gibi terimleri kullanarak sıfatlarla lânet etmek caiz görülmüştür.”¹⁷¹

Dinde lânet etmenin yasak olduğu ve bunun kadını da erkeği de kapsadığı bir gerçektir. Cehennemliklerin çoğunluğunun kadınlardan olmasının sebeplerinden birisi de bu günahı genel olarak kadınların işlediği haberi verilmektedir. Tabi ki günahlar insanı cehenneme; iyilikler de insanın cennete girmesine sebep olur.

3.3.4.3.2. Eşlerine Karşı Nankörlük Etmeleri

Arap dilinde nankörlük; "küfrân" ya da "küfranü'n-nimeti" kelimeleriyle ifade edilmekte ve şükürün karşıtı olarak kullanılmaktadır. Hadiste zikredilen وَتَكْفُرَنَّ (küfür) kelimesi de nankörlük manasında kullanılmıştır.

Bundan haklara ve nimete nankörlük etmenin haram kılınması hükmü konulmuştur. Çünkü ateşe ancak haramı işleyen girer. Nevevî'nin bu konudaki görüşü şöyledir: “Hadiste, hayat yoldaşının ikram ve ihsanına karşı nankörlük eden kişi ateşle tehdit edilmiştir. Bu da nankörlüğün büyük günahlardan olduğuna delâlet

¹⁶⁷ Müslim, Zühd 74, no: 3013; Ebu Davud, Vitr 27.

¹⁶⁸ Buhârî, Cenaiz 97, no: 1393; Müslim, İman 1, no: 176-177.

¹⁶⁹ Müslim, Birr 85, no: 2598; Ebu Davud, Edeb 53, no: 4907.

¹⁷⁰ Askalânî, **Fethu'l-bârî**, I, 528.

¹⁷¹ Nevevî, **Minhac**, I, 146.

eder, demiştir.”¹⁷² Ayrıca Peygamber (s.a.v.): “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a da şükretmiş olmaz.”¹⁷³ buyurmuştur.

İnsanın en önemli sıfatlarından birisi vefakâr olması ve iyilik yapana karşı teşekkür etmesidir. Fakat kadir kıymet bilmemek, nankörlük etmek ise kötü bir davranıştır. Bu hastalığa yakalanmış olanlar sadece eşlerine ve çevresindekilere değil, bazen de Allah’a karşı nankörlük ederler. Zira Allah (c.c.) insanın Rabbine karşı nankör olduğunu şöyle beyan etmektedir: “Denizde başınıza bir musibet geldiğinde Allah’tan başka tüm yalvardıklarınız kaybolup gider, fakat O, sizi karaya çıkararak kurtarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insanoğlu nankördür.”¹⁷⁴

Hız. Peygamber “Onlardan birisine ömür boyu iyilik etsen, sonra da senden hoşuna gitmeyen bir şey görse, Ben senden hiç hayır görmedim”¹⁷⁵ der. Ayrıca bu hadiste Peygamber (s.a.v.), kadınların içinden öyle birileri vardır ki; ömür boyu gördüğü iyiliğe karşı hepsini yok sayabilecek kadar nankörlük edebileceğini haber vermektedir.

Nankörlük etmek sadece kadınlara mahsus bir ahlaki sorun değil aynı zamanda erkeklerde de bu hastalık görülmektedir. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz el-İsra, 17/76 âyetteki; “insanoğlu nankördür” ifadesi kadın ve erkeği kapsamaktadır. Ancak Peygamber (s.a.v.) kocalarının iyiliklerini inkâr etmeleri sebebiyle cehennemlik olduklarını belirttiği hadisler dikkate alındığında nankörlüğün daha çok kadınlarda görüldüğü anlaşılmaktadır.

3.3.4.4. Kadınların Aklının Eksik Oluşu

Aklın, hilm (حلم), hicr (حجر), lüb (لب), mahd (محض) ve zihn (ذهن) gibi pek çok yakın ve eşanlamlısı vardır. Kelam ulemasına göre akıl, ilim demektir. “لب” kelimesi halis akıl demektir. Akılla lübb arasında umum (genel) ve husus (özel) farkı vardır. Her lübb akıldır. Fakat her akıl lübb değildir.”¹⁷⁶

¹⁷² Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Camiu’s-Sahih**, (Sahih-i Buhârî ve Tercemesi), Trc. Mehmet Sofuoğlu Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, I, 184.

¹⁷³ Tirmizî, Birr 35, no:1955; Ebu Davud, Edeb 11, 4808.

¹⁷⁴ el-İsra, 17/67

¹⁷⁵ Müslim, Kusûf 17, no: 907.

¹⁷⁶ Nevevî, **Minhac**, I, 146.

İbn Hacer, “Kadınlar, kadının güzelliğinin sihri; söz, fiil ve davranışlarıyla erkeği yönlendirmesindeki etkisi ve cazibesi gibi özellikleri kullanarak, erkeklerin akıllarını çelerek onların yapmaması gereken söz, fiil ve davranışlara sebep oldukları için işledikleri günaha ortak olurlar. Cehennemde çokluğu teşkil etmelerine bu da bir sebeptir.¹⁷⁷ demiştir.

Sosyal şartların, fizyolojik ve psikolojik faktörlerin, aklın, güç ve fonksiyonunu etkilediği ilim ve tecrübe ile sabittir. Tıp uzmanlarının da ifade ettiği gibi, kadınlarda adet öncesinde ve adet süresi içinde yaşanan gerilim sendromu; asabiyet, çabuk yorulma, titreme, stres ve depresyon, onların bu fevri ve duygusal davranışlarında büyük rol oynar.¹⁷⁸

“Allah’ın, kimini kimine üstün kılması ve kendi mallarından harcamaları sebebiyle erkekler kadınların koruyucusu ve sorumlu yöneticileridir.” [Nisa 4/32] buyuran Rabbimiz, gerek doğuştan sahip oldukları fitri kabiliyet ve meziyetleri itibariyle ve gerekse fiziki bakımdan erkek ile kadın arasındaki yapı fitrat ve yaratılış farklılığına işaret eder. Sabır, metanet, soğukkanlılık, ihtiyat, itidal, adalet, cesaret ve fiziki güç gibi özellikleriyle erkek kadına nispetle daha üstün bir durumda iken, şefkat, merhamet, heyecan, duygusallık, hayâ, nezaket, incelik ve fiziki zarafet bakımından da kadın erkeğe göre daha üstün bir yaratılışa sahiptir. Ancak erkek ve kadının tamamen iradesi dışında tecelli eden bu farklılık, temelde Allah nezdinde bir üstünlük vesilesi sayılmaz. Bütün erkeler kadınlardan daha üstündür diyemediğimiz gibi, bütün erkekler kadınlardan daha akıllıdır demek de mümkün değildir. İnsan olmak itibariyle kadın ile erkek arasında bir farklılık yoktur. Kadın-erkek, biri diğerini tamamlayan bir bütünün iki eşit parçası olarak düşünölmelidir.¹⁷⁹

“Peygamber’in, (s.a.v.) kadınların aklının eksik olduğunu bildirmesi şaşkınlığa sebep olmaktadır. Bugün de kadınlar ve erkekler bu hadisin baş tarafını okuduklarında taaccüp etmekte. Oysa Efendimiz’e (s.a.v.) aklın eksikliği hakkında soru sorulmuş, o da: “Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için iki kadın (olsun).” [Bakara, 7/282] âyetini işaret ederek şu şekilde cevap vermiştir: “Kadının şahadeti, erkeğin

¹⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, I, 528; Kasım, *Menarü’l-Karî*, I, 229.

¹⁷⁸ Güler, Zekeriya, “Kadın Akıl Ve Din Bakımdan Eksik midir?”, *Mehir Bülteni*, Konya, Yaz 1998, Sayı 2, 18.

¹⁷⁹ Güler, a.g.e, 19.

şahadetinin yarısı değil midir? İşte bu aklının eksikliğidir.” İşte bu cevap kadın aklının eksikliğinden maksadın sadece şahitlikle sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.4.5. Dinlerinin Eksik Oluşu

Peygamber (s.a.v.) kadınların dinlerinin neden eksik olduğu sorusuna ise: (Hayızlı olduğu zaman da) *Geceler geçer namaz kılamaz ve Ramazanda da orucunu açar. İşte bu dininin eksikliğidir.”* diyerek bir açıklama yapmış ve kadın dininin eksikliğinden maksadın da bu olduğunu belirtmiştir.

Kelam âlimlerinden olup amel imandan bir cüzdür ve iman, ziyade ve noksan kabul eder diyenler; Peygamber (s.a.v.)’in bu sözünü zahirine hamleder (hakiki manada alır) ve te’viline hacet (ihtiyaç) görmezler. İbadeti eksik olanların dinini de eksik sayarlar. Muhalifleri ise, iman, İslâm ve dinin zatında ziyade ve noksan terettübü mümkün değildir, (imanın eksiklik ve noksanlık gibi bir durumu olamaz ancak) bu ziyade ve naks sığata râcidir, (yani ziyade ve noksanlığı imanın zayıflığı ve kemaline isnad ederler.”¹⁸⁰

“Kadın ve erkek arasındaki nisbî/göreceli farklılık -pek çok maslahat için planlanmış özel bir tasarım olup- ontolojik anlamda (varlık olarak birbirlerinin daha az veya daha çok gelişmiş şekli manasında) bir farklılık değildir. Bu cümleden olmak üzere: Kadınlarla alakalı olarak hadis-i şerifin temas ettiği nisbî eksikliği, aklın bizatihi kendisinde değil, onun aktivitesinde (akletmesinde) düşünmemiz; dinen eksikliği de dinin bizzat özünde değil, bazı ibadetlerin edasında eksik kalma şeklinde değerlendirmemiz daha isabetli olacaktır.”¹⁸¹

3.5. Değerlendirme

Yukarıda hadislerin sened ve metinlerinin sahih olduğu görüşüyle beraber açıklamaya çalıştığımız bu hadis, Kur’an’a aykırı olmadığı gibi, aksine hadisin

¹⁸⁰ Ez-Zebidî, Zeynü’-d-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-latif, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, DİB Yayınları, Ankara, 1972, I, 188.

¹⁸¹ Öztürk, Yener, "Aklen ve Dinen Eksik Olma İfadesini Nasıl Anlamalıyız?" Yeni Ümit, Yıl: 21, Sayı 79, Ocak-Şubat-Mart, 2008, 16.

içerisinde zikredilen âyetle delillendirilmesi onun Kur'an'a uygunluğunu ortaya koymaktadır. Hadisi, israiliyata dayandırıp uydurma olduğunu iddia etmek, hadis ilminin gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

İlgili hadisleri rivâyet eden ravilerin biri hariç hep erkeklerden oluşmasını sebep göstererek hadislerin sıhhatinde şüphe oluşturmak rivâyet ilmi açısından doğru değildir. Hadis rivâyet ilminin genelinde müslüman kadınların fazla olmaması (bu rivâyette olduğu gibi) hadislerin senedlerine bir şüphe veya zayıflık oluşturmamaktadır. Kadınlara iltifat edildiği, haklarının korunduğu ve onlara iyiliğin emredildiği hadislerin ravilerinin de erkek olduğu bir gerçektir. Ravilerin erkek olması hakikati gölgelemez. Ayrıca sened hakkında ravileri itham etmek; onlara iftirada bulunmak; sahih olan rivâyetleri inkâr etmek ve ayrıca hadis müşrik kadınlar hakkında olduğunu savunarak olmayan bir rivâyeti iddia etmek hadis tekniği açısından kabul edilemez.

Ayrıca Kur'an'ın beyan etmediği, sınırlamadığı bir şeyi kimse sınırlayamaz düşüncesi sorunludur. Çünkü Kur'an-ı Kerim, namazın vakitleri, rekâtları, nasıl kılınacağı hakkında bir beyanda ve sınırlamada bulunmaz. O zaman Kur'an'ın beyan etmediği, sınırlamadığı bu ibadetlerin icrası için uygulanan sünnetlerin hadis olmadığını ve ehli kitaptan alındığını iddia etmek olur ki bu da doğru değildir.

Kadınların cehennemliklerin çoğunluğunu oluşturduğu bilgisi bir gaybi haberdur. Bu bilgiyi de yalnızca Allah (c.c.) ve Allah'ın vahiy yoluyla bilgilendirdiği Peygamberler bilebilir. Peygamber (s.a.v.), çoğunluğu oluşturan sebeplerin çokça lânet etmek, nankörlük etmek ve erkeklerin kadına karşı zafiyetini fırsat bilerek erkeklerin akıllarını etkileyerek onları günaha sevk etmek olduğunu haber vermiştir. Bu bilgiyi aktarırken birilerinin iddia ettiği gibi onları küçümseme, erkeklerden aşağı görme gibi durum asla söz konusu değildir. Tam aksine peygamberlerin bir görevi de ümmetlerini uyarmak olduğu için Peygamber (s.a.v.) de kendisine inananları bu duruma düşmemeleri için uyarılmış, onları bu günahlardan uzaklaşmaya ve sadaka vermeye teşvik etmiştir. Ayrıca hitap olarak şu âyeti de bu manada değerlendirebiliriz: *“Ey iman edenler yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? [Saf, 61/2.]* Bu âyette bütün inananların yapmadıkları işleri söylediklerine delil değil, müminlerin yapmayacağı şeyi söylememesi için bir uyarıdır. Yüce Rabbimiz bu hitabıyla müminleri aşağılamış değildir.

Hadisin sebab-i vürudu olarak, Peygamber'in (s.a.v.) psikolojisinin bozuk olduğu bir halde söylediği bir söz olduğunu iddia sadedinde zikredilen olaylar; bu hadislerle ilgisi olmayan hadiselerdir. Hadislerde sahabe hanımlarını fitneye düşmüş göstermek doğru değildir. Ayrıca Peygamber (s.a.v.), yukarıda zikrettiğimiz gibi bu konuşmayı bir bayram veya kûsuf namazı sonrası yapmıştır. Peygamber (s.a.v.)'in sinirli olduğunu ve bu hadisi kızgınlık halinde söylediğini gösteren bir karine yoktur. Bununla beraber hadisin ortaya koyduğu bilgiyi dolaylı olarak saf dışı bırakmak, onun içeriğine inanmamaya delalet etmektedir.

Kadınların akıllarının eksik oluşu aklın özünde değil işlevindedir. Çünkü eğer özde olsaydı inanç, ibadet, muamelat ve ahlaki sorumluluklarda (istisnai durumlar hariç) eşit olmazlardı. Bütün insanların akıl seviyeleri eşit olmadığı gibi, cinsler arasında da bazı konularda birlerine karşı eksik veya fazla olmaları normaldir. Örneğin; kadınlar, daha duygusal bir yapıya sahip oldukları için sevgi, merhamet, şefkat ve nezaket gibi durumlarda erkeklerden farklı özelliğe sahiptirler. Bu özellikler onlara annelik gibi çok değerli bir sıfat kazandırır. Bu konuda erkekler kadınlardan eksiktir. Fakat tecrübe, bilgi ve idrak konusunda farklılık arz eden; borçların yazımı esnasındaki şahitlikte olduğu gibi erkeğin aklının kadının aklından daha işlevsel olması kadın için bir küçük görme değildir.

Hadisin, kadınların akli ve dini hakkında bilgi vermediği ve konuyla alakalı zikredilen âyetin de Peygamber (s.a.v.)'in bir yorumu olduğu iddiası kişisel bir yorumun dışına çıkmamaktadır. Ayrıca eğer vahiy olsaydı kadın buna itiraz etmezdi, iddiası yanlıştır. Çünkü soru soran kadın sahabî, Peygamber (s.a.v.)'in açıklamasına itiraz etmemiş, bilakis sebebini öğrenerek şaşkınlığını giderip kendisinden sonra da bu hadisi okuyup da anlamak için yeterli bilgisi olmayanlara ışık tutmuştur. Soran kişi ve oradaki diğer kadınların verilen cevabı yeterli görerek tasdik etmeleri bizim tezimizi doğrulamaktadır.

Dinlerinin eksikliği konusu ise; takvada değil, ibadetlerin edasında oluşan bir eksikliktir. Bu kıyaslama erkekle kadının namaz, oruç vb. gibi bazı ibadetlerinde oluşan bir duruma istinaden yapılmıştır. Kadınlar güçleri nispetinde sorumlu oldukları için bu noksanlık temelde var olan bir noksanlık değil izafi bir eksikliktir.

Kadınlarla ilgili hadislerin bir takım zulüm ve haksızlıkların da müsebbibi olduğunu iddia etmek ise; hakikate uygun olmadığı gibi, bu davranışları yapanların

hadislere dayanarak yaptıklarını iddia etmek de gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Örneğin müslüman olmayan toplumlarda da kadına yönelik şiddetin olduğu bir vakıadır. Bu toplumlarda görülen zulüm ve haksızlıkların sebebi hadisler mi? Elbette ki hayır, bu nedenle hadisleri kadına yönelik şiddetin müsebbibi göstermek hem akıl hem de bilimsel değerlerle bağdaşmamaktadır.

Sonuç olarak, belirli bir konuda zikredilen hadis lafızlarını anlam bütünlüğünden koparmak; âyet ve sahih hadislerle belirlenmiş alanlara şamil ederek problem oluşturmak sorunlu bir metottur. Bu problemlili anlayışı hadisin senedine ve metnine de isnad ederek onları inkâr etmek veya onları problemlili göstermek doğru değildir. Kısaca; konuyla ilgili hadislerin sahih, içeriklerinin de birer gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır. Allah en iyisini bilendir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADININ UĞURSUZ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Kadının Uğursuzluğu

4.1.1. Konu İle İlgili Hadisler

عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ: فِي الْفَرَسِ، وَالْمَرْأَةِ، وَالِدَّارِ. "

Abdullah b. Ömer, (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim demiştir: *“Uğursuzluk üç şeydedir: Atta, kadında ve evdedir.”*¹⁸²

Hadisin Abdullah b. Ömer (r.a.) rivâyeti müttefakun aleyhtir. Bu hadisi benzer ifadelerle Ebu Davud,¹⁸³ Tirmizî,¹⁸⁴ İbn Mace,¹⁸⁵ Nesâî¹⁸⁶ ve Ahmed b. Hanbel¹⁸⁷ rivâyet etmişlerdir.

Uğursuzluk konusunda zikredilen bu ve diğer hadisleri ve diğer varyantlarını değerlendiren ilim adamları farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bunlardan bazıları uğursuzluğun mutlak manada olmadığını savunurken diğer bir grup ise uğursuzluğun genelde olmadığını fakat hadislerde zikredilen üç şeyde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şimdi bu farklı yaklaşımları özetle aşağıda inceleyeceğiz.

¹⁸² Buhârî, Cihad 47, no: 2858-9, Nikâh 17-18, no: 5093-5095, Tıb 43, no: 5753, 45, no: 5858, 54, no: 5772; Müslim, Selam 34, no: 110- 111(2223-2224), 35, no: 161(537), İman, 94, no: 374(220).

¹⁸³ Ebu Davud, Tıb 24, no: 3920.

¹⁸⁴ Tirmizî, Edeb 58, no: 2824.

¹⁸⁵ İbn Mace, Tıb 43, no: 3538.

¹⁸⁶ Nesâî, Hayz 5, no: 3566.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 254.

4.1.2. Uğursuzluk Konusunda Farklı Yaklaşımlar

Birbirine zıt iki farklı düşüncenin oluşmasında konuyla ilgili hadislerin bazılarının uydurma olduğunu iddia edenler olduğu gibi, hadislerin sahih ve lafızların manasının da hakiki olduğunu ileri sürenler de vardır.

4.1.2.1. Hiçbir Şeyde Uğursuzluk Yoktur, Anlayışı

Bu düşünceye sahip olanlar iki zıt gruptan oluşmaktadır. Birinci grup mevcut hadislerin uydurma olduğunu iddia ederken; diğerleri hadislerin sahih ve manaları üzerinde farklı yorumlar yaparak uğursuzluğun olmadığını ileri sürmektedirler.

4.1.2.1.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğu İddiası:

Bu görüş sahiplerinin düşünceleri şu şekildedir: “Kur’an, tıyare (طيرة) diyerek uğur ve uğursuzluğu kökten reddeder. Çünkü uğur ve uğursuzluk mantığı müşriklerin mantığıdır. Üç şeyde uğursuzluk vardır (sözünü) bir sahabî bunu hadis diye nakledince Hz. Aişe (bunu) duyar duymaz Allah ve Resûlune iftira etmekten korkmuyor musun! Cahiliye insanı derdi ki; kadında, atta ve evde uğursuzluk vardır diye naklederken ey falan sen sohbetin başında yoktun. Başını kaçırdın, sonunu naklettin. Onunla da iftira ediyorsun. Allah’tan korkmuyor musun. Öyleyse, uğur ve uğursuzluk nedir? Aslında eşyaya kendiliğinden ilahlık vasfı yüklemektir.”¹⁸⁸

Bazı ilahiyatçılar “Kadına yönelik ayrımcılık ve şiddeti teşvik eden hususlar bağlamında kadının aşağılandığını gösteren birtakım rivâyetlere Kur’ân dışı bazı kaynaklarda maalesef rastlanmaktadır. “(Uğursuz şeyler hakkındaki rivâyeti) Ebû Hureyre iyi ezberleyememiş; o girdiğinde Rasûlüllah (sav), Allah Yahudileri

¹⁸⁸ İslamoğlu, Mustafa, “İslam’da Uğur Ve Uğursuzluk İnancı Asla Yoktur”, www.dailymotion.com/video/x11t82-islam-da-ugur-ve-ugursuzluk-inanci-asla-yoktur_news, 04.03.2016.

kahretsin, şöyle derler: Uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta buyurmuştu ama o, hadisin başını işitememiş, sadece sonunu duymuştur,”¹⁸⁹ demektedirler.

Ayrıca bu düşünce sahipleri kadının, evin ve atın değerli olduğunu işaret eden bazı âyet ve hadislerden örnekler göstererek yukarıda üç şeyde uğursuzluk olduğunu veya olabileceğini beyan eden rivâyetlerin akla uygun olamayacağını da iddia etmektedirler.¹⁹⁰

4.1.2.1.2. İlgili Hadisleri Sahih Kabul Ederek Farklı Yorumlarla Uğursuzluğun Olmadığını İddia Edenler

Bu yorum sahipleri, iddialarını ortaya koyarken farklı gerekçeler ileri sürmektedirler. Genellikle bu görüşün temelinde, Peygamber (s.a.v.)’in: “*Uğursuz sayma yoktur.*”¹⁹¹ “*Uğursuzluk çıkarmak şirktir.*”¹⁹² “*Cennete hesapsız girecek müminler: Efsun etmeyenler, uğursuz saymayanlar, dağlama yapmayanlar ve Allah’a tevekkül edenlerdir*”¹⁹³ gibi hadisler delil olarak gösterilmiştir.¹⁹⁴ Ayrıca düşüncelerini özetle şu şekilde ileri sürmektedirler:

Hiz. Peygamber döneminde yaygın olan inançlardan biri olan; evde, kadında ve atta uğursuzluk bulunduğu düşüncesi reddedilmelidir. Çünkü Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) “Uğursuz sayma yoktur” hadisi ve Hiz. Aişe (r.a.)’nin açıklaması buna delildir.¹⁹⁵

“Kur’an’da uğursuzluk telakkisinden menfi şekilde bahsedildiği ve ilk rivâyetin (evde, kadında ve atta uğursuzluk bulunduğunun) aksine diğer rivâyetlerde bu anlayışın câhiliye dönemine nisbet edildiği göz önünde bulundurulduğunda bu üç şeyi uğursuz saymanın İslâm’a değil, Araplar’ın İslâm öncesi dönemine ait bir âdet olduğu anlaşılır. Birinci rivâyetteki karışıklık, râvinin “eğer bir şeyde uğursuzluk olsaydı” ifadesini atlamasından kaynaklanmaktadır.”¹⁹⁶

¹⁸⁹ Okuyan, “**Kadına Yönelik Şiddete Kur’an’ın Bakışı**,”128.

¹⁹⁰ Bkz: Okuyan a.y; Tuksal, **Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, 238.

¹⁹¹ Buhârî, Tıb 43, no: 5753.

¹⁹² Ebu Davud, Tıb 24, no: 3910, 3911, 3916, 3919, 3920; Tirmizî, Siyer 47, no: 1614.

¹⁹³ Buhârî, Tıb 45, 5858; Müslim, İman 94, no: 374 (220); Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyame 16, no:2446; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 271; Çelebi, İlyas, “**Uğursuzluk**” Md. DİA, XLII, 51-52.

¹⁹⁴ Özağar, Mehmet Emin, v.d.; **Hadislerle İslam**, DİB Yayınları, Ankara, 2013, I, 686.

¹⁹⁵ Özağar, **Hadislerle İslam**, I, 685-689.

¹⁹⁶ Çelebi, İlyas, “**Uğursuzluk**” Md. DİA, XLII, 51-52.

“Hz. Peygamber, gelecek için iyimser olma imkânı sağladığı, ümit ve güven telkin ettiği için tefe'ül veya fâl-i haseni yararlı görüp tavsiye ederken, uğursuzluk telakkisinin Câhiliye müşrikliğinin bir kalıntısı olduğuna işaret etmiş ve İslâm'da bunun yeri olmadığını açıklamıştır.¹⁹⁷

4.1.2.2. Kadında, Atta Ve Evde Uğursuzluğun Olabileceğini Kabul Edenler

Bu görüşü savunanlar, genellikle önce ilgili âyetler zikretmiş sonra da hadiste zikredilen lafızların manaları ve vürudundaki hikmetleri üzerine açıklamalar yaparak düşüncelerini ileri sürmüşlerdir. Şimdi bu yorumu özetle aktarâlim.

4.1.2.2.1. Konuyla İlgili Âyet-i Kerimeler:

Uğursuzluk, Kur'an-ı Kerim'de şu âyetlerde zikredilmektedir: “*Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur, dediler. Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur? Bilakis, siz aşırı giden bir milletsiniz.*” [Yasin, 36/18-19]

“*Şöyle dediler: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. Sâlih: Size çöken uğursuzluk, Allah katındadır. Hayır, siz imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi.*” [Neml, 27/47]

“*Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, «Bu bizim hakkımızdır» derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.*” [Araf, 7/131]

4.1.2.2.2. İlgili Hadis Rivâyetlerinin Farklı Oluşu

Bu konuda zikredilen hadisler; genellikle 3 grupta toplanmaktadır:

¹⁹⁷ Karaman, **Kur'an Yolu**, IV, 484-485.

- a) Ebu Hureyre (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim demiştir: *“Ne sirâyet (hastalığın bulaşması), ne de uğursuzluk vardır. Benim fe'l (uğurlu saymak) hoşuma gider.” Yanındakiler sordu: "Fe'l nedir?" "Güzel bir sözdür!" buyurdu.*¹⁹⁸
- b) Abdullah İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *“Peygamber (s.a.v.) in yanında uğursuzluğu zikrettiler. Peygamber (s.a.v.) de: "Eğer herhangi bir şeyde uğursuzluk olursa; evde, kadında ve atta olurdu,” buyurdu.*¹⁹⁹
- c) Abdullah İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *“Ben Peygamber (s.a.v.)'den işittim: "Uğursuzluk ancak üç şeyde: atta, kadında ve evde olur” buyurdu.*²⁰⁰

4.1.2.2.3. Hadislerde Zikredilen Uğursuzlukla İlgili Kavramlar

Et-Tıyera (الطيرة):

Et-Tıyera kelimesi, klasik arapça metinlerinde genellikle iyi ya da kötü kader veya talih anlamında kullanılmaktadır. Yani şu'm ve fe'l kavramlarını içine alan bir terimdir. Fakat zamanla bu terimde anlam kayması oluşmuş ve sadece uğursuzluk manasında kullanılmaya başlanmıştır.²⁰¹

Eş-Şu'm (الشؤم):

Şu'm lafzı uğursuz sayma, kötüye yorma anlamındadır. Bu terim et-tıyera kelimesiyle bazen eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Hadiste zikredilen et-tıyera ve eş şu'm kelimeleri uğursuzluk manasında kullanılmıştır.²⁰²

El-Fe'l (الفال):

El-Fe'l, hayra yorma, uğurlu sayma manasında kullanılmaktadır. Hadislerde bu ifade, duyulan güzel ve iyi bir söz manasında kullanılmıştır. Şöyle ki; Peygamber

¹⁹⁸ Buhârî, Tıb 54, no: 5772; Müslim, Selam 33, no: 102 (2215).

¹⁹⁹ Buhârî, Tıb 43, no: 5753.

²⁰⁰ Buhârî, Cihad 47, no: 2858, Tıb 54, no: 5772, Nikâh 17, no: 5093; Müslim, Selam 110, no: 2223.

²⁰¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, X, 223.

²⁰² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, a.y.

(s.a.v.): “Uğursuzluk yoktur. En hayırlısı el-fe’ldir. El fe’l nedir? diye sorulduğunda Resûlullah (s.a.v.): Sizden birinizin duyduğu güzel bir sözdür dedi.”²⁰³

4.1.2.2.4. Konuyla İlgili Açıklamalar

Bu düşünce sahiplerinden bazıları; hadislerde zikredilen ifadeleri hakiki manada değerlendirirken bazıları ise bu bilgilerin birer varsayım olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Örneğin Nevevî, bu konuyu şöyle nakleder: “Âlimler İbn-i Ömer (r.a.)’in rivâyet ettiği bu hadisin manası hususunda ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki: İmam Mâlik ve bir gruba göre hadisteki uğursuzluk hakiki manada kullanılmıştır. Yâni Allah Teâlâ’nın takdiri ile bazı evlerde oturmak zararlı ve tehlikeli olur. Keza bazı kadınlarla evlenmek veya bazı atları edinmek ilâhî bir takdir ile zararlara sebep olur. Şu halde bu hadisin mânâsı şöyle olur: Bu üç şeyde bazen uğursuzluk bulunur. Bir kısım inkârcılar; “Hiç bir şeyde uğursuzluk yoktur.” hadisini delil gösterip bu hadîse itiraz ederek iki hadîs arasında bir çelişki bulunduğunu ileri sürmek istemişlerdir. İbn-i Kuteybe ve başkaları bu hadisin diğer hadisteki umumi hükmü hususileştirdiğini söylemişlerdir. Yâni bu hadiste sayılan üç şey istisna edilerek bunlarda uğursuzluk olabildiği kastedilmiştir diye cevap vermişlerdir.”²⁰⁴

İbn Hacer Askalani bu hadislerin şerhini şöyle zikreder: “Allah’u Teâlâ buyuruyor ki: “*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır*” [Teğabun, 64/14] Bu âyette olduğu gibi genelini değil de bir bölümünü tahsis etmektedir. Uğursuzluk bazı kadınlarda olur diğerlerinde değil; âyetin bazılarına delalet ettiği gibi.”²⁰⁵

Sahih-i Buhârî şarihlerinden Kirmanî, “Üç şeyde uğursuzluk vardır” ve “Uğursuzluk yoktur” hadisleri arasında çelişki vardır dersiniz ben de şöyle cevap veririm: Hattabi der ki, uğursuzluk yoktur ifadesi genel içindir. Üç şeyde bulunması ise istisnadır. Yani uğursuzluk ancak oturanların hoşlanmadığı bir evde; eşinin hoşlanmadığı bir kadında; (sahibinin hoşlanmadığı) atta öyledir. Ayrıca

²⁰³ Buhârî, Tıb 43, no: 5753; Müslim, Selam 34, no: 111(2224).

²⁰⁴ En-Nevevî, **Minhac**, XIV, 221.

²⁰⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, X, 369.

uğursuzluğun bunların yaratılış ve varlıklarında sayılamayacağını ancak takdir-i ilahi neticesinde bunların oluşabileceğini belirtir.”²⁰⁶ “Yine denildi ki; evin uğursuz olması dar oluşu ve çevresinin iyi olmaması; kadının uğursuz oluşu çocuk doğurmaması, dilinden sâlim olunmaması; atın uğursuzluğu ise işe huysuz olması ve sefere gitmemesidir.”²⁰⁷

Sahih-i Buhârî şarihlerinden İbn Battal ise; bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Üç şeyde uğursuzluk vardır ifadesi uğursuzluğun var olduğunu gösterir. Bazı mutezile düşünürleri (uğursuzluk yoktur) hadisi ile bu hadis arasında çelişki olduğunu söylüyorlar. İbn Kuteybe ve diğerleri de onlara: “Bu ilimden uzak ve çok üzücü bir durum. Her şeyin bir mekânı vardır. Eğer onu yerine koyarsanız sorun çözülür ve çelişki de ortadan kalkar” cevabını vermişlerdir.”²⁰⁸

Ayrıca İbn Battal, Peygamber (s.a.v.) cahiliye halkını uğursuzluktan men etti ancak bu üçünü saydı görüşünü ileri sürer ve şu hadisi de delil getirir: Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlu! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, mâlimız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, mâlimız da." Resûlullah (s.a.v.): "*Burayı zemim (addederek) terkedin!*" buyurdular.”²⁰⁹

İbnü'l- Cevzi, bu konuda Hz. Aişe (r.a.)’dan gelen rivâyeti de değerlendirerek düşüncesini şöyle açıklamaktadır. “Doğrusu şöyledir; birisinin, sayılan bu üç şeyden korkması ve uğursuzluğa sebep olduğunu düşünmesi; cahiliye halkının uğursuzluk ve (hastalığın) bulaşıcılığına delil olmaz.”²¹⁰

Hz. Aişe'nin (r.a) açıklamasından anlaşılacağı üzere Ebu Hureyre (r.a) rivâyeti doğru aktarılmamıştır. Eğer bunu doğru kabul etsek bile, bunun makul bir açıklaması olabilir. Uğursuzluğun bir mânâsı evhamperestliktir (batıl inançtır) ve bunun İslâm'la hiçbir alakası yoktur. Fakat hadislerde zikredilen uğursuzluğun bilimsel bir anlamı da vardır. Bu anlam, bir şeyin uygunsuz olmasıdır ki; bu makuldür ve şeriatta da geçerlidir. Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde

²⁰⁶ El-Kirmanî, **el-Buhârî bi şerhi'l- Kirmani**, Darü İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1937, XII, 140.

²⁰⁷ Es-Sehâranfurî, Ali Ahmed, **El-Camiu's-Sahih**, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983, XI, 539.

²⁰⁸ İbn Battal el-Kurtubî, Ebü'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik, **Şerhu Sahih-i Buhârî**, İ'dad: Ebû Temim Yasir b. İbrâhim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000, IX, 435-37.

²⁰⁹ Ebu Davud, Tıb 24, no: 3920; Buhârî, **el-Edebü'l Müfred** 918; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra** 141/8.

²¹⁰ İbnü'l-Mülakkın, **et-Tavdih li şerhi'l-câmi's-sahih**, İdaretü'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, Katar, 2008, XXVII, 511.

peşpeşe aynı evde oturan bir çok kişinin hastalığa yakalandığı ve o hastalığın olumsuz etkilerinin o yerde sürekli artarak yerleştiği tecrübeyle sabit olursa, bu ev oturmaya uygun sayılmaz. Dolayısıyla, hadiste geçen uğursuzluğun anlamı, evde oluşan uygunsuzluktur. Çoğu zaman, taun ve verem hastalığının bulaşıcılığı ispatlanmıştır. Aynı şey kadın ve at için de söz konusudur. Eğer birçok kişi belirli bir atın veya kadının huysuzluğu ve zararlı oluşu konusunda aynı düşüncede birleşiyorlarsa o atın veya kadının uğursuz yani uygunsuz olduğu kanaatine varmak mümkündür.²¹¹

Son olarak, bu görüşe sahip olan Sahih-i Müslim'in şarihlerinden Musa Şahin Laşin'in görüşleriyle bu düşünceyi sonlandıracağız.

Laşin, hadisin ilk ifadesi olan (hastalığın) bulaşması yoktur ifadesini değerlendirerek konuyu şöyle açıklar: "Şüphe yoktur ve sabittir ki; bazı hastalıklar hasta bedenlerden sağlıklı bedenlere intikal eder ve bulaşır. Bu intikal hayatın çok küçük bir parçasında olur. Bunları çıplak gözle göremezsin. Her hastalığın kendine özgü mikrobi vardır. Bu mikroplar; bedenlerin temasıyla veya hastanın ilaçlarının kullanılmasıyla veya kanla hatta bazen de hava yoluyla bulaştığı bir vakiadır. İnsandan insana göre bedenin kuvveti değişir. Bazılarının bedenleri bu mikroplara karşı müdafaa ederken bazı bedenler zayıf düşer ve hasta olur. Fakat bunların tamamı Allah'ın iradesiyle olur. Şöyle ki: Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalatu vesselam buyurdular ki: "*Ne sirâyet, ne safer ne de hame vardır!*"

Bunu işiten bir bedevi atılıp: "Ey Allah'ın Resûlu! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v) şu cevabı verdi: "*Peki birinciye kim sirâyet ettirdi?*"²¹² İşte burada da görüldüğü gibi dikkatimizi ortaya çıkana değil, onu takdir edene yöneltmemiz gerekir.²¹³

²¹¹ El-Mevdudi, Seyyid Ebu'l-Ula, www.vesiletunecacat.com/vesiletun/arsiv.kitap.oku/fikih/fetvalar.mevdudi. 01.04.2016

²¹² Müslim, Selam 33, no: 101(2214).

²¹³ Laşin, Musa Şahin, **Fethü'l-Mün'im Şerhu Sahihi Müslim**, Darü's-Şuruk, Kahire, 2002, VIII, 620-22.

4.1.3. Değerlendirme

Konuyla ilgili “Uğursuzluk, Allah katındadır.” [Neml, 27/47] “Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındadır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.” [Araf, 7/131] âyetler; uğursuzluk sebebinin veya varlığının Allah katında olduğunu belirtmektedir. “Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir.” [Yasin, 36/19] âyeti ise; elçiler muhataplarına uğursuzluğun kendilerinde olduğunu söylemişlerdir. Bu âyetler uğursuzluğun mutlak manada yokluğuna delil değil, bilakis Allah katında ve bazı durumlarda var olduğunu göstermektedir.

Bu konuyla ilgili hadisleri incelediğimizde (hastalığın) bulaşması yoktur, uğursuzluk yoktur, uğursuzluk saymak şirkettir, cennete gireceklerin vasıflarından biri de uğursuzluğa inanmayanlar gibi rivâyetler uğursuzluk hakkında genel hükmü ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü genellikle hastalıklar bulaşmazlar. Fakat bazı hastalıkların bulaşıcı oluşu bilimsel bir vakıadır. Uğursuzluk anlayışı da genelin içinde istisnai bir durumdur.

Hadislerde zikredilen ان كان veya başka bir rivâyette ان يكن ifadeleri genellikle eğer/şâyet uğursuzluk olsaydı diye tercüme edilmiştir. Fakat tercüme farkı diyebileceğimiz bu ifadeleri eğer/şâyet uğursuzluk olsa/olursa diye tercüme ettiğimizde bu konudaki rivâyetlerin manası daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca, rivâyetlerde; “Eğer herhangi bir şeyde uğursuzluk olsa/olursa; evde, kadında ve attadır” ile “Uğursuzluk üç şeydedir: Atta, kadında ve evdedir.”²¹⁴ hadislerini incelediğimizde; üç şeyde uğursuzluğa işaret edildiği; genel hükmün istisna olduğu ve şâyet/eğer kelimelerinin kullanılması sebebiyle de bu üç cinsin de tamamında değil bazılarında olabileceğini görmekteyiz.

Uğursuzluğu mutlak manada kabul etmeyenlerin delil olarak ileri sürdükleri Hz. Aişe’in (r.a.), rivâyetini ise şöyle özetlemek mümkündür. Hz. Aişe (r.a.), Ebu Hureyre’nin (r.a.) metnini iyi ezberleyemediği şeklinde tenkid edilen hadis, Hz. Ebu Hureyre (r.a.) ile ilgilidir. Bu açıklama; “(kesinlikle²¹⁵) uğursuzluk üç şeydedir” hadislerini rivâyet eden Abdullah İbn Ömer (r.a.) ve Sehl bin Sa’d (r.a.) gibi sahabe

²¹⁴ Buhârî, Cihad 47, no: 2858.

²¹⁵ Bazı rivâyetlerin başında kesinlik ifade eden انما kelimesi de bulunmaktadır.

ravilerini kapsamamaktadır. Ayrıca, onun Peygamber (s.a.v.)'in böyle bir söz söylemediğini belirtmesi ise; at, kadın ve ev cinsinin genelini kapsayan uğursuzluk anlayışının reddi için söylediğini düşünmek de mümkündür. Ayrıca bu durumu değerlendiren Mevdudi'nin cevabı da konuyu güzel bir şekilde izah etmektedir.

Uğursuzluk mutlak manada olmasaydı; zanla oluşan uğursuzluk anlayışından kurtulmak için Peygamber (s.a.v.) dua öğretmezdi,²¹⁶ fe'l'e yönlendirmezdi;²¹⁷ ayrıca vakıa olarak tespit edilen uğursuzluk için de evden çıkmalarını istemezdi,²¹⁸ uyuzlu bir devenin diğer develere hastalığının sirâyetini yok saymayarak bunun ancak Allah'ın takdiriyle olduğunu beyan etmezdi.²¹⁹

Yukarıda zikretmeye çalıştığımız istisnai bir uğursuzluğun varlığı, hadislerde zikredilen şeylerde nadiren olabileceği; bu bilginin Allah katında ve onun takdirinde olduğunun bilinmesi gerekir. İnsanlar ise; bu bilgiyi yalnızca zikredilen bu üç cinsin istisnalarında vuku bulunduğundan sonra öğrenebilirler. Fakat kısmi bir uğursuzluğun varlığından yola çıkarak bu üç cinsi uğursuz saymak dinde olmadığı gibi; bazılarını ortada bir takım alametler oluşmadan önce onları zanla uğursuz saymak; hem o kişilere zulüm olur hem de şirke düşme ihtimali söz konusu olabilir. Gayb hakkında konuşmak çok tehlikelidir çünkü onu bilen yalnızca Allah'tır.

²¹⁶ Ebû Dâvûd, Tıb 24, no: 3920; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, II. 387, III, 349.

²¹⁷ Buhârî, Tıb 45, no: 5858; Müslim, Selâm 33-34, no: 110-111 (2223-2224).

²¹⁸ Ebu Davud, Tıb 24; Buhârî, **el-Edebü'l-Müfred**, 918; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, VII, 8.

²¹⁹ Müslim, Selam 33, no: 101(2214).

BEŞİNCİ BÖLÜM KADINLARIN FİTNE OLMASI

5.1. Kadınların Fitne Olduğunu Belirten Hadisler

5.1.1.İlgili Hadisler

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ"

Üsâme b. Zeyd'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Benden sonrası için erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne sebebi bırakmadım."*²²⁰

Hadisin Üsame b. Zeyd (r.a.) rivâyeti müttefakun aleyhtir. Bu hadis benzer ifadelerle Tirmizî²²¹ ve İbni Mâce²²² gibi hadis kaynaklarında da zikredilmiştir.

İlim ehlinin bu hadis hakkındaki değerlendirmesi; önceki hadislerin incelemesinde karşılaştığımız durumdan farklı değildir. Bazı yorumcular; bu hadislerin uydurma olduğunu iddia ederlerken, hadis ehli ise bilakis hadislerin sahih olduğunu ileri sürmektedirler. Şimdi ortaya çıkan bu farklı yaklaşımları özetle incelemeye çalışacağız.

²²⁰ Buhârî, Nikâh 17, no: 5093; Müslim, Zikir 26, no: 97-98 (2740)

²²¹ Tirmizî, Edeb 31, no: 2780.

²²² İbni Mâce, Fiten 19, no: 3998.

5.1.2. Farklı Yaklaşımlar

Hadisleri değerlendirenler, farklı usullerle farklı sonuçlara ulaşmışlardır. İlgili hadislerin israiliyat ürünü olduğunu iddia edenler olmakla beraber ulemanın kahir ekseriyeti ilgili hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

5.1.2.1. İlgili Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler

Bu konuda mevcut olan hadislerin uydurma olduğunu iddia edenlerin görüşleri şöyle özetlenebilir:

“Kadının uğursuz, fitneci ya da şerli olduğuna dair anlayış önceki kültürlerin ürünü olup daha sonraları İslam kültürüne sokulmuş ve bunlar hadis haline getirilmeye çalışılmıştır. Bunlara kısaca israiliyat demek mümkündür. Kadını fitneci veya şerli olarak damgalamak İslam’ın temel esaslarıyla bağdaşmaz. Ve Hz. Peygamberin tebliğ metoduyla uyuşmaz. Kötü veya iyi, hayırlı veya şerli, fitne ve fesat kaynağı insan olmak sadece kadın cinsine mahsus değildir. Erkek olsun, kadın olsun tüm insanlar iyi eğitilip terbiye edilmezlerse, bu çirkin niteliklere sahip olabilirler.”²²³

Bazı yazarlara göre; Hz. Peygamber döneminde iman, cemaatle namaz, biat, hicret, hak arama, eman verme ve savaşa katılma gibi konularda kadının özgür bir birey olduğunu ileri sürülmekte, yeni modelde ise; cami yerine evin en kuytu yerinde kılınan namazın daha makbul olduğu, camiye ancak yaşlı veya çirkin kadınların gidebileceği konusunda bazı fakihlerin fetvalarının belirleyici olduğu yorumu yapılmaktadır. Bu yorum sahiplerine göre;

“Soru soran, itiraz eden, hatta peygamberle tartışan ve bu tartışmasıyla Mücadele suresine adını veren Havle gibi kadınlar ortadan kayboldu; kocasına sorgusuz sualsiz itaat eden, kocasının istek ve arzularını emir telakki eden ve yüzünü, sesini dahi başka erkeklerden gizleyen böylece toplumda siyah bir gölgeye dönüşen bir kadınlık modeli teşvik edildi. Bu da yetmedi, uydurma hadislerle Hz. Peygamber konuşturuldu: *“Benden sonra size kadınlardan daha büyük bir fitne*

²²³ Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınları**, İstanbul, 2001, 65.

bırakmadım!” dedirtildi ve literatür bu(na) benzer rivâyetlerle doldu,²²⁴ Yorumları aktarılanlardan başka bu konudaki hadisleri uydurma görenler de mevcuttur.²²⁵

5.1.2.2. İlgili Hadislerin Sahih Olduğu Görüşü

Bu düşünceye sahip olan ilim ehli, genellikle hadisin içerisinde zikredilen lafızların manalarını zikrettikten sonra hadisin anlaşılması için bazı açıklamalar yapmışlardır. Biz de bu metodu takip ederek görüşlerini özetle inceleyeceğiz.

5.1.2.2.1. Anlam Yönünden Fitne Kavramı

Fitne kelimesi, sözlükte altın ve gümüşün iyisini kötüsünden ayırt etmek için ateşe atıp eritmek manasına gelen f-t-n fiilinden türemiş bir isimdir. Bu kelime zamanla daha geniş manalar kazanarak denemek, tecrübe, imtihan; insanın ateşe atılıp azap edilmesi gibi manalarda kullanılmıştır.²²⁶ Fitne kelimesi aynı zamanda 'küfür, her türlü günah, insanlar arasında vukua gelen ihtilaf, kargaşa, şekavet ve kavga anlamında kullanılmıştır.²²⁷

İbn Manzur fitne için; “İnsanın isyankârlığını olduğu kadar, sabır ve metanetini de ortaya koyup sonuçta Allah'ın mükâfatına nail olmasına fırsat veren imtihan şeklinde bir açıklama yapar. Mecdüddin İbnu'l-Esir ise; fitnenin genellikle hoş gitmeyen bir imtihanın sonucu anlamında kullanıldığını, ancak kelimenin giderek günah, inkârcılık, savaş, yangın, zelzele gibi manalarının yaygınlaştığını belirtir”²²⁸

²²⁴ Tuksal, Hidâyet Şefkatli, “Kadınlar ve fitne söylemi” <http://www.ilkehaber.com/yazi/kadinlar-ve-fitne-soylemi-9209.htm>. 06.04.2016

²²⁵ Kırbaşoğlu, Hayri, <http://www.erdemyolu.com/rivayetlerhadis/kurana-aykiri-hadisler.html> 05.04.2016

²²⁶ İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükrem b. Ali el-Ensârî, **Lisanü'l-Arab**, Dâru Sadır, Beyrut, t.y, XVII, 193-198.

²²⁷ Kamil Miras, **Tecrid-i Sarih Tercemesi**, XII, 52.

²²⁸ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XVII. 193.

5.1.2.2.2. Kur'an-ı Kerim'de Fitne Kavramı

Kur'an'da fitne kavramı çok farklı anlamlarda zikredilmiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır: “Sınama, deneme ve imtihan,²²⁹ şirk, küfür, müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar,²³⁰ sapıklık, sapma, saptırma,²³¹ azap, işkence, ateşe atma,²³² düşman saldırısı,²³³ Allah'ın kullarına farklı imkânlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması,²³⁴ günah,²³⁵ şeytanın hile ve tuzağı,²³⁶ şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşılacağı batıl inanç ve kuruntu,²³⁷ nifak²³⁸ ve delilik.²³⁹

5.1.2.2.3. Hadislerde Fitne Kavramı

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini değerlendirdiğimizde; İslam toplumu içinde zamanla ortaya çıkacak birlik ve düzeni bozacak bir takım fitnelere çeşitli vesilelerle bahsetmiştir. Söz konusu fitnelere bazısı, kendisinden sonra ortaya çıkacak önemli olaylar, diğer bazısı da Kıyamet ve Ahirzaman ile ilgili haberler şeklindedir. Bu hadisler, hadis otoritelerince derlenmiş ve çeşitli bölümler altında hadis kitaplarında toplanmıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinden Nesaî hariç hepsi, tasnif ettikleri hadis kitaplarında Kitabu'l-fitne adı altında bölümler açmışlar ve bu hadislerin büyük bir kısmını burada zikretmişlerdir. Bir kısım hadisler de dağınık olarak değişik bölüm ve bab başlıkları altında nakledilmiştir.²⁴⁰

²²⁹ Bakara 2/102; Taha 20/40, 85, 90, 131.

²³⁰ Bakara 2/191, 193, 217; Nisa 4/91.

²³¹ Maide 5/ 41, 49; Saffat 37/162.

²³² Ankebut 29/10; Zariyat 51/13, 14; Buruc 85/10.

²³³ Nisa 4/101.

²³⁴ Enam 6/53; Furkan 25/20.

²³⁵ Tevbe 9/49.

²³⁶ A'raf 7 / 27.

²³⁷ Hac 22/53.

²³⁸ Hadid 57/14.

²³⁹ Taberi, **Camî'u'l-beyan**, XXVII, 226; Ayrıca Bkz: Coşkun, Gülay, “**Kur'an Ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı**” (Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2010; Erdal, Mesut, **Kur'an'da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, cilt: I, s. 221-230, <http://ktp.isam.org.tr/> 20.02.2016.

²⁴⁰ Çelik, Ali, “**Hz. Peygamberin Hadislerinde Fitne Kavramı Ve Sebepleri**,” Diyanet Dergisi, XXV, Sayı:25, 109-117.

Hız. Peygamber (s.a.v) hadislerde kadınlara karşı uyanık davranmayı ve takvaya yönelik olan tehlikede kadının önemli bir yeri olduğunu hatırlatmakta, hatta İsrailoğullarındaki ilk fitnenin kadınlar sebebiyle ortaya çıktığını da örnek göstererek konunun hassasiyetini iyice vurgulamaktadır. Rasulullah (s.a.v.): *“Dünya tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır. Dünyaya aldanmaktan sakının. Kadınlara kapılmaktan korunun. Çünkü İsrailoğullarında ilk fitne kadınlar yüzünden çıkmıştır.”* buyurmuştur.²⁴¹

Ayrıca, Peygamber (s.a.v.) dualarının bazılarında çeşitli fitnelere Allah’a sığınmıştır. Bu dualardan bazıları şöyledir: Dünya ve fitnelerinden Allah’a sığınması: *“Allah’ım! Cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan sana sığınırım, ihtiyarlığın rezillik dönemine düşmekten, dünya ve fitnelerinden sana sığınırım, kabir azabından da sana sığınırım.”*²⁴²

Deccal fitnesinden Allah’a sığınması: *“Allah’ım! Tembellikten, ihtiyarlıktan, korkaklıktan, cimrilikten, deccal fitnesinden ve kabir azabından Sana sığınırım” derdi, diye cevap verdi.*²⁴³

Cehennem ateşinin, kabrin, fakirliğin ve zenginliğin fitnelerinden Allah’a sığınması : *“Allah’ım! Ateşin (Cehennem) fitnesinden ve ateşin azabından, kabir fitnesinden ve kabir azabından, Mesih deccalın fitnesinin şerrinden, fakirliğin fitnesinin şerrinden, zenginliğin fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Allah’ım! Hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka. Beyaz elbisenin kirini temizlediğin gibi kalbimi de hata ve günahlardan temizle. Benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır. Allah’ım! Tembellikten, ihtiyarlıktan, borçtan ve günaha girmekten sana sığınırım.”*²⁴⁴

Kalbin fitnesinden Allah’a sığınması: *“Allah’ım! Cimrilikten Sana sığınırım, korkaklıktan Sana sığınırım, kötü bir hayat sürmekten Sana sığınırım, kalbin fitnesinden Sana sığınırım ve kabir azabından da Sana sığınırım.”*²⁴⁵

²⁴¹ Müslim, Zikir 99; Tirmizî, Fiten 26; İbn Mâce, Fiten 19; Sözü edilen fitne hakkında bilgi için bkz. Ali el-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, **Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih**, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire, 1309, IV. 267-269.

²⁴² Buhârî, Deavat 36, no: 6363; Tirmizî, Deavat 75, no: 3453.

²⁴³ Müslim, Zikir Dua 15, no: 51(2706); Tirmizî, Deavat: 71, no: 3380.

²⁴⁴ İbn Mâce, Dua 3, no: 3843.

²⁴⁵ Buhârî, Deavat: 37, no: 6365; Müslim, Zikir Dua 18, no: 65(2716).

Genel olarak fitne kavramını iki ana kısımda toplamak mümkündür. Birincisi, din hürriyetinin engellenmesi bağlamında fitne kavramı. Şu âyet-i kerime bu manada kullanılmıştır. Rabbimiz: “*Onlarla fitne kalmayınca kadar savaşın*” [Bakara 2/193] buyurmaktadır. İkinci mana ise; sünnetullah kapsamında fitne kavramıdır. İnsanın aklına bir kavramın birbirinden farklı o kadar çok anlama gelmesi garip ve anlaşılabilir gibi gelebilir; fakat bu anlamların tümünü sünnetullah kavramı içinde mülahaza ettiğimiz vakit anlaşılmayan bir kavram kalmayacaktır. Örneğin şu âyet-i kerimelerde zikredilen fitne kavramını sünnetullah çerçevesinde değerlendirirsek konu daha iyi anlaşılacaktır: Rabbimiz: “*Her can ölümü tadacaktır. Biz sınamak için gâh şerle, gâh hayırla imtihan ederiz, sonunda bize getirileceksiniz.*” [Enbiya 21/ 35] “*Biz mutlaka sizi biraz korku, biraz açlık yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz.*” [Bakara 2/155-156]²⁴⁶

5.1.2.2.4. Hadisin Sıhhati ve Anlaşılması İçin Yapılan Yorumlar

Bu düşünceye sahip ilim ehlinin görüşlerinden bazılarını özetle inceleyelim: İbn Hacer, “Kadınların fitnessi diğerlerine göre daha kuvvetlidir. Bu hadis şu âyet-i kerime ile desteklenmektedir: “*İnsanlara, kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, cins atlar, davarlar, ekinler gibi zevklerin sevgisi, çekici hale getirildi. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Oysa Allah, akibet güzelliği, O'nun yanındadır.*” [Âl-i İmrân 3/14] Kadınlar şehvet yönüyle sevdirelmislerdir. Kadınların, diğerlerinden önce zikredilmesi ise; bu konunun aslını (erkeğin en fazla düşkünlüğünü) gösterir.”²⁴⁷

İbn Kesîr'e göre ise; “İnsana çekici kılınan dünya zevklerinden haber veren âyette kadının önce zikredilmesi erkek için güçlü bir fitne olması nedeniyledir. Çünkü dünya hayatında fitnelerin en şiddetlisi kadındır. Kadının fitneliğine rağmen erkeğin onunla ilişkisi, namusunu koruması ve neslinin devamı içindir.”²⁴⁸

²⁴⁶ Erdal, Mesut, “Kur' an' da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler,” 221, 222.

²⁴⁷ İbn Hacer, [Fethu'l-Bârî, XI, 369; İbnü'l-Mülakkın, Tavdih, XXIV, 267.](#)

²⁴⁸ İbn Kesîr, [Bidaye, III, 1191.](#)

Fitne kelimesi, Türkçe’de azdırma, baştan çıkarma, karışıklık, fesat, arabozan, karıştırıcı manalarına gelirken fakat Arapça’da deneme, imtihan (hayır veya şerle) sınağa gibi manalara gelir. Mealini sunacağımız şu âyetlerde de fitne kelimesi sınav anlamında kullanılmıştır. “*Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer fitnedir; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.*” [Teğâbun,64/14] “*Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.*” [Enfal 8/ 28] Bu durumda ilgili hadisin, “*Benden sonra erkeklerin en çok kayba uğrayacakları sınav kadın konusundaki sınavdır.*” gibi bir mealde Türkçe’ye aktarılması kanaatimizce daha uygun olacaktır. Bu hadisi, Arapça’daki cümle yapısının zahiri şeklinden hareketle kadını fail konumuna yani zarar verici bir unsur konumuna, erkeği de bu zarar vericinin zararına maruz kalıcı bir mağdur konumuna yerleştirerek anlamaya çalıştığımız zaman yanılığa düşeriz. Hâlbuki işin mahiyeti göz önüne alınca burada esas öznenin, sınav karşısında bulunan erkek olduğu anlaşılacaktır. Erkeğin göreceği zarar da tabii tutulduğu sınavdaki başarısızlığı sebebiyle uğrayacağı zarar/ziyandır. Yani hadiste çizilen tablo, kadınları zarar verici erkekleri de adeta kurban konumunda zarar görecü bir pozisyona yerleştiren bir tablo değildir. Hadis böyle anlaşılmaya çalışıldığı zaman yanlış bir mecraya çekilmiş olmaktadır. Oysa bir bütün olarak bu hadisin lafzı ve fitne kelimesinin orijinal sınav anlamı göz önüne alındığında kastedilenin, erkeklerin en çok kaybettikleri sınavın kadın konusundaki sınavları olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır.²⁴⁹

Hadis üstadlarından şu yorumu yapanlar da vardır: “İlk bakışta hadis-i şerifin, bütün kadınları fitne ve fesada yol açan uğursuz yaratıklar kabul ettiği sanılabilir. Hayır, Efendimiz böyle bir şey söylememiştir. Bu hadiste bazı problemleri kadınlara işaret edilmekte, huysuzlukları sebebiyle onların erkekleri zor durumda bırakacakları belirtilmektedir. Şu âyet-i kerime konumuza ışık tutmaktadır. “*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, hoşgörür ve bağışlarsanız, bilin ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*”[Teğâbün 64/14]²⁵⁰

²⁴⁹ Keleş, Ekrem, “**Erkeklerin En Çok Kaybettiği Sınav**,” <http://bekiryetginbal.com/erkeklerin-en-cok-kaybettikleri-sinav/> 05.04.2016.

²⁵⁰ Kandemir, M. Yaşar, Çakan, Lütfi İsmail, Küçük, Raşit, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, III, 186-187.

Bu (hadis), fitnelere karşı bir uyarıdır. Kadın bütün varlığı ile (erkek için) şer değildir; Allah'tan ve ahiret inancından uzaklaştırma konusunda insanı etkileyen en kuvvetli etkidir. Bu uyarı âyeti kerimelerde²⁵¹ mallara ve çocuklara karşı da yapılmıştır. Bu nimetlerin varlığı fitne değil ne zaman ki Allah'ı zikretmekten alıkoyan aşırı düşkünlük sınırına ulaştığında fitne olur.²⁵²

Kadını şeytanın attığı kement ve erkeklerin fitneye düşmelerine vesile olarak anlamlandıran Kurtubî, kadın fitnesini en çetin ve zorlu bir fitne olarak yorumlar. Kadının erkek için fitne oluşuna dair görüşünü Peygamber (sav)'in; "*Benden sonrası için erkekler için kadınlardan daha zararlı fitne ve fesat olarak hiçbir şey bırakmadım,*"²⁵³ hadisiyle teyit eder.²⁵⁴

Çağdaş hadis üstadlarından Ebubekir Sifil, bu konuyu değerlendirirken Kur'an ve Sünnet'te; mal ve evlat gibi kadının da bir fitne olarak zikredildiğini belirtir. Ontolojik olarak kadını erkekten ayıran özellikte; neden erkek değil de kadın öne çıkarılarak fitne unsuru olarak görülmektedir söylemini nasıl anlayacağız sorusunu sorarak şöyle bir örnekle izah eder: Kur'an'ı Kerim'de dünyadan bahsedilirken iki farklı kelime kullanılır. Türkçe'de bu tek kelime ile ifade edilir. ed-Dünya veya dünya kelimesi zikredildiği her yerde istisnasız karşıtı uhra'dır yani ahirettir. Yani dünya kelimesi coğrafik olarak bir yer ifade etmez. O bir hayatı, hayat boyutunu anlatmak için kullanılır. Geçici zevklerle donatılmış bir imtihan yurdudur. Fakat coğrafik olarak bir yer ifade etmek için ise arz kelimesi kullanılır. Bu ifadenin karşıtında ise sema (gök) kullanılır örneğini zikrettikten sonra düşüncesini şöyle devam ettirir:

"Dünya kelimesinin karşıtı sema, arz kelimesinin karşıtı da ahiret kullanılmaz. Kadın da cins olarak böyledir. Yani kadın birinci manada özel olarak erkeğin eşi, çocuğun annesidir. İkinci manada ise ontolojik olarak kadının yaratılışına dikkat çeker. Sadece kadını değil aynı zamanda çocukları da zikreder. Evladın fitne olmasında kadın erkek ayırımı da yoktur. O zaman Allah'ı Teâlâ'nın çocukları da ayrı tuttuğunu, ikinci sınıf tuttuğu mu söylenecek. Hayır, bu insanın

²⁵¹ Teğabun 64/14; Munafikun 63 /9.

²⁵² El-Karadavi, Yusuf, http://www.qaradawi.net/new/Articles-1778_05.04.2016

²⁵³ Buhârî, Nikâh 34, no: 5124; Müslim, Zikir 26, no:97-98(2740-2741); Tirmizî, İsti'zan ve Adab77, no: 2929; İbn Mace, Fiten 19, no: 3998.

²⁵⁴ Kurtubî, *Camîu'l-Beyan*, IV, 124.

karşı karşıya kaldığı riskleri tehlikeleri, fitneleri dile getirmek için hangi konuda insanın gönlü kayar ayağı kayar buna dikkat etmemiz için belirlenmiş noktasal tespitlerdir.”²⁵⁵

Kadının zararlı bir fitnebaz olmadığı yönünde tenkitler ileri sürerek hadisi reddedenlerin var olduğunu belirten çağdaş ilahiyatçılardan Yavuz Köktaş; ilk önce hadisin nasıl anlaşılması gerektiği ve kimleri kapsadığı konusunu ele alır. Metinde zikredilen kadın kelimesinin salih kadınları kapsamadığını; bu kavram, cinsin tamamını değil yalnızca belirli bir gurubu tahsis ettiğini belirterek hadisin izahını şöyle yorumlar:

“Öyle anlaşılıyor ki kastedilen her kadın değildir. Kastedilen erkekleri ayartmaya ayarlı kadın olmalıdır. Erkekleri peşinden koşturan kadın, cinselliğini kullanan kadın... Yabancı erkeklerin cinsel duygularını tahrik edip içlerini gıcıklayarak şuur altına itilmiş şehvetlerini uyandıran kadınlar... Kadının çekiciliği, cezbediciliği inkâr edilebilir mi? Bu özellikleriyle kadının neler yapabileceği tarihen ve bugün yaşadıklarımız dikkate alınır, sabit değil mi? Peygamberimiz kadınların hepsi böyledir, her zaman böyle olacaktır gibi bir şey söylemesi düşünülebilir mi? Ama kadının bu özelliğine dikkat çekmesi, erkekleri ve hatta kadınları uyarması niçin mümkün olmasın? Bu noktada ‘Ama neden kadınlar?’ diye bir soru akla gelebilir. Erkeklerden kadınları tuzağa düşüren yok mudur? Elbette vardır. Peygamberimiz, erkekler masumdur buyurmamıştır. Dinimizin ahlaki ilkeleri açıktır. Herkesi bağlar bunlar.”²⁵⁶

“Gerçekten de erkeklerin en çok kaybettikleri sınav, kadın karşısındaki sınavları olmuştur. Güç elinde bulunan erkek, kadının hakkını verip vermeme konusunda sınavdadır. Kadının cinsel cazibesi ile karşı karşıya kaldığı anda erkek, harama el uzatıp uzatmama konusunda sınavdadır. Kadının cinsel cazibesi karşısında kendini bu çekiciliğe endeksleyerek ahiret yurdunu unutan erkek sınavdadır. Miras taksiminde kız kardeşlerinin hakkını vermeyenler veya genelde kadınların hakkını

²⁵⁵ Sifil, Ebubekir, “Kadının Fitne Unsuru Olması”, <https://www.youtube.com/watch?v=fOb8R-gvigs> 05.04.2016

²⁵⁶ Köktaş, Yavuz, “Kadın Hakkında Hadisler ve Değerlendirmeleri” <http://ilimcephesi.com/kadin-hakkinda-hadisler-ve-degerlendirmeleri/#ixzz451y9BWL9>, 06.04.2016.

vermeyenler bu sınavdan zararlı çıkmıyorlar mı?”²⁵⁷ “Görüldüğü gibi gerçekten de erkeklerin en çok kaybettikleri sınav, kadın karşısındaki sınavdır. Kanaatimizce bu hadis, mucizevi bir şekilde bu gerçeği haber vermektedir.”²⁵⁸

5.1.3. Değerlendirme

Detaylı incelemeye çalıştığımız hadis hakkında şöyle bir kanaate varmak mümkündür: Hadisin uydurma olduğunu iddia edenler; senesinde mevcut olan raviler hakkında bir değerlendirme yapmadıkları gibi; kim tarafından uydurulduğunu da beyan etmemektedirler. Hukuki bir kural olan iddia sahibi, iddiasını ispatlamakla mükelleftir prensibinin gerçekleşmediğini anlıyoruz. Ayrıca hadisin uydurma olduğunun gerekçesi olarak ileri sürülen iddialar; ya israiliyata dayandırılmaya çalışılmakta ya da cahiliye anlayışında var olan batıl inanç ve uygulamalara dayandırılarak hadis inkâr edilmektedir.

Önceki konularda da belirttiğimiz gibi, yalnızca israiliyatta var olan bir bilgiye veya cahiliyede var olan bir uygulamaya dayanarak hadisin sıhhatini veya inkârını belirleme kuralı hadis ilmi açısından uygulanmayan ve kabul edilmeyen bir usuldür. Dolayısıyla bu durum, hadisin sıhhatini etkilemeyecektir.

Hadisi sened yönünden değerlendirmeden metin yönünü ele alarak kişisel algılamalarla hadisin uydurma olduğunu iddia etmek sübjektif bir değerlendirmeden ibarettir. Ayrıca bu değerlendirmeler incelendiğinde, şu olumsuzluklara rastlamak mümkündür. Hadiste zikredilen fitne kavramının birçok manası olmasına rağmen, sadece olumsuz yönde değerlendirerek kadına verilen değerle ters düştüğünü; kadını şerrin ve kötülüğün kaynağı olduğunu gösterdiğini iddia etmek hadisin vürudıyla ters düşmektedir.

Kadının, ailede veya sosyal hayatta karşılaştığı olumsuzlukların sebebini bu hadislere dayandırmak ilmi bir değerlendirmeyle bağdaşmamaktadır. Çünkü bu tür davranışlarda bulunanların içerisinde bu hadisleri bilmeyenler çok olduğu gibi; İslami olmayan topluluklarda da bu tür olumsuzlukları görmek mümkündür.

²⁵⁷ Keleş, Ekrem, “Erkeklerin En Çok Kaybettiği Sınav,” <http://bekiryetginbal.com/erkeklerin-en-cok-kaybettikleri-sinav/> 05.04.2016

²⁵⁸ Keleş, Ekrem, a.g.e.a.y.

Sonuç olarak, muhaddislerin ve şarihlerin hadisin anlaşılması için yaptığı değerlendirmelerin daha isabetli; hadiste zikredilen fitne kavramının kadının otantik/fitri olarak erkek için bir imtihan sebebi olduğu; ayrıca dünyada en fazla erkeğe sevdiren varlık olması sebebiyle erkeklerin, kadının varlığı ve hakları konusunda çok dikkat etmeleri gerektiğini belirten bu hadis, Kur'an'a aykırı olmayan sahih bir hadistir.

ALTINCI BÖLÜM KADININ İHANETİ

6.1. Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi

6.1.1. İlgili Hadisler

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ يَعْنِي "لَوْلَا بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْتَرِ اللَّحْمُ، وَلَوْلَا حَوَاءُ لَمْ تَخْنَأْ أَنْتَى زَوْجَهَا."

Ebû Hureyre, (r.a.) Peygamber'den (s.a.v.) haber verdi ki: *"Eğer İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı. Havva olmasaydı, kadın kocasına ihanet etmezdi."* buyurduğunu rivâyet etti.²⁵⁹

Bu hadisi sahabeden sadece Ebu Hureyre (r.a.) rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim hadisi Hemmam b. Münebbih tarikiyle Ebu Hureyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Mütehassıs hadis âlimleri ve bazı pozitivist düşünürler bu hadis hakkında farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Şarihler, hadisi sahih kabul ederek manasının anlaşılması için bazı açıklamalar yapmışlardır. Fakat rasyonalist ilahiyatçılar; önceki rivâyetlerde olduğu gibi bu rivâyetlerin de kaynağının Tevrat olduğunu ve İsrailiyattan alınıp hadis formatına sokulduğunu iddia etmişlerdir. Şimdi bu düşünce sahiplerinin görüşlerini özetle aktarmaya çalışacağız:

²⁵⁹ Buhârî, Enbiya 1, no: 3330; Müslim, Rada 19, no: 62 (1470).

6.1.2. Farklı Yaklaşımlar

Sahih kaynaklarda zikredilen bu hadislerin sebab-i vürudunu anlamak için gayret gösteren ilim ehli, rivâyetin daha kolay anlaşılması için eserlerinde bazı izahatlar yapmışlardır. Fakat bazı yazarlar, kadına karşı şiddetin sebeplerini araştırırken günlük hayatta karşılaştıkları olumsuzlukların ana sebebi olarak maalesef bu hadisleri sorumlu tutmaktadırlar. Hadislerin sahih olduğunu ileri sürenler ile uydurma olduğunu iddia edenlerin görüşlerini özet olarak incelemeye çalışacağız.

6.1.2.1. İlgili Hadislerin Uydurma ve Kur'an Dışı Olduğu İddiası

Bu düşünce sahipleri, iddialarını delillendirirken bazı âyetleri ve bu konunun zikredildiği Tevrat metnini²⁶⁰ ileri sürmektedirler. Şimdi bu görüşlerden bazılarını özetle inceleyelim:

“Kur'an, Âdem (a.s.) ve Havva'nın yeryüzüne indirilişine yol açan cennetteki yasak meyveyi yeme suçunu işleyenin Âdem'in (a.s.) kendisi olduğunu açıkça ifade etmektedir. “*Âdem, Rabbine asi oldu ve yolunu şaşırdı.*” [Bakara, 2/36] (Havva Rabbine asi oldu denilmemektedir) “*...Şeytan onları kandırıp ayarttı...*” [Taha, 20/121] Sonuç olarak Kur'an'ın hiçbir yerinde Âdem'i ayartanın Havva olduğuna dair en küçük bir işarete dahi rastlamak mümkün değildir. Yukardaki söz, önceki dinlerin kültürlerinden, bilhassa yahudi kültüründen gelen bir telakkinin, hadis haline sokulmuş şeklidir. Hemmam b. Münebbih'in sahifesi gibi oldukça erken bir döneme ait bir hadis derlemesinde yer alsa da, Buhârî ve Müslim buna sahih dese de, İbn Hacer bu konuyu desteklese de, Kur'an'ın açık beyanları bütün bunların geçersiz olduğunu, dolayısıyla Hz. Peygamberin sözü olmayacağını açıkça gösterir.”²⁶¹

²⁶⁰ Tekvin, 3/1-24.

²⁶¹ Sarmış, İbrahim, **Rivâyetlerin Ortaya Çıkardığı Kadın Algısı**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010, 229.

“Görüldüğü gibi Âdem’i (a.s.) kandırmanın Havva validemiz olduğuna dair bilgiler Kur’an değil, Tevrat kaynaklıdır. Büyük ihtimalle bu bilgiler bizim kaynaklarımıza da hadis olarak girmiş ve öylece rivâyet edilmiştir.”²⁶²

Kuran’da pek çok âyette peygamberimize kendisine vahyedilene uyması emredilmiştir. Araf 7/203, Enam 6/50, 106, Yunus 10/15, 109, Ahkaf 46/9, Azhab 33/2. Dinin esaslarının belirlenmesinde başvurulacak bilginin kesin bir bilgi olması çok önemlidir. Elimizdeki mevcut bütün hadislerse ahad hadis kategorisinde olup, peygamberimize aidiyetleri kesin değil, zannidir. Metin tenkidinde, hadisin Kur’an süzgecinden geçirilmesi yani Kur’an’a uygun olanların kabul edilmesi, aykırı olanların reddedilmesi, Kur’an’ı anlamada bütünlük ilkesine uyulması gerekir. Kur’an ve hadis, sünnet birbirinin tamamlayıcısıdır, aralarında bir aykırılık yoktur iddiaları gerçekleri yansıtmıyor. Elimizdeki on binlerce hadisin içinde Kur’an’a aykırı pek çok rivâyet vardır. Hatta bazı kişiler, peygamberimizin lehine olmak şartıyla hadis uydurmayı açıkça savunmuşlardır.”²⁶³ Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra Kırbaçoğlu, Kur’an’a aykırı hadis rivâyetlerine örnekler verirken bu hadisi de zikreder ve Bakara 35-36 âyetlere aykırı olduğunu da parantez içinde belirtir.²⁶⁴

“Buna göre kadınlar, ilk kadın insan Havva yüzünden kocalarına ihanet edip durmakta iseler de; bu ihanetin kapsamı ya da Havva ile nasıl bir ilgisi olduğu konusunda rivâyetlerde açıklayıcı bir bilgi bulunmaz, hatta israiloğulları sebebiyle etin ve yemeğin bozulması ile kadınların ihaneti gibi farklı konu bir arada zikredilmektedir. Bu iki örnek arasında Hıristiyanlıktaki asli günah anlayışını hatırlatan bir benzerlik söz konusudur.”²⁶⁵

“Tevrat’ta ve Kur’an pasajlarında pek çok benzerliğin yanı sıra, önemli ayrılıkların bulunduğunu görürüz. Olayın kahramanları olarak Allah, Âdem ve eşi benzerliklerini korurken, Tevrat kıssasındaki yılan, Kur’an’da İblis’le yer değiştirmiştir.”²⁶⁶

²⁶² Bayındır, Abdulaziz, <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/seytanin-kandiramadigi-ademi-havva-mi-kandirdi.html>. 09.03.2016; Ayrıca bkz: Aktaş, Cihan, **Kadının Toplumsallaşması ve Fitne**, <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-kadInIn-toplumsallasmasI-ve-fitne-522.html?page=archive> 25.01.2016.

²⁶³ Kırbaçoğlu, M. Hayri, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Kitabiyat, Ankara, 2002, 185.

²⁶⁴ Kırbaçoğlu, a.g.e, 211.

²⁶⁵ Hidayet Şefkatli Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki izdüşümleri**, 93.

²⁶⁶ Tuksal, a.g.e, 97.

Tevrat metninde yılan ve kadına özel bir ayartma misyonu yüklenirken Kur'an metninde böyle bir vurgu yapılmaz. Aksine, bu metne göre İblis'in ilk ayarttığı Âdem'dir ve suçu ikisi tarafından eş zamanlı bir şekilde işlenir. Dolayısıyla Havva'nın ihaneti diye bir vakıa Kur'an'a göre gerçek dışıdır.²⁶⁷ Kur'an'a göre daha ataerkil bir manzara sergileyen Tevrat kıssasındaki ayartıcı Havva imajının – Kur'an'ın tashihine rağmen- ataerkil Müslüman dünyanın tasavvur alanında herhangi bir değişikliğe uğramadan aynen varlığını sürdürüyor olması israiliyat anlayışıyla çok uyuyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.²⁶⁸

“Kur'an'ın Şeytan'ına uymayan bir İblis'in, Kur'an'ın Havva'sına benzemeyen bir Havva'nın ve -zımnen de olsa- Kur'an'ın Rabbine yakışmayan bir Rabbin görüntüleriyle örülmüş böyle bir rivâyeti, İslam Peygamberine değil, fakat onun adına konuşma cüreti gösteren kıssacılara atfetmek, daha doğru bir yaklaşım olacaktır.”²⁶⁹

6.1.2.2. İlgili Hadisleri Sahih ve Manalarını Zahiri Olarak Kabul Edenler

Hadis hakkında değerlendirme yapan hadis âlimleri, senedinin sahih olduğunu kabul ederek içeriği hakkında bazı değerlendirmeler yapmışlardır. Biz bu açıklamaları iki grupta özetle inceleyeceğiz. Birinci grupta hadisin ilk bölümü olan “Eğer Beni İsrail olmasaydı et kokmazdı,” ifadesini; ikinci bölümde ise, “Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi” bölümünü çalışacağız.

6.1.2.2.1. Beni İsrail ve Etin Kokması

Etin bozulması tabiidir, ancak hadiste bu İsrailoğullarının varlığına bağlanmıştır. Âlimlerin, bu konuda yapmış oldukları açıklamalarından bazıları şöyledir: “Allah, İsrailoğullarına bildircin eti ve kudret helvası gibi büyük nimetler vermiştir. Ancak İsrailoğulları, buna karşılık Allah'a şükretmek ve onlardan infak

²⁶⁷ Tuksal, a.g.e, 98.

²⁶⁸ Tuksal, a.g.e, 99.

²⁶⁹ Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki izdüşümleri**, 100.

etmek yerine; nankörlük etmiş ve cimrilik ederek onları depolamayı tercih etmiştir. Oysa bundan nehyedilmişlerdi. Neticede etin kokmasıyla cezalandırıldılar.”²⁷⁰ “Bu bilgi Kur’an’dan çıkarılmış da olabilir. Nitekim şu âyet bunu te’yid etmektedir: “O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek)...Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm.”[Âl-i İmran 3/40]”²⁷¹

Konuyla ilgili bir değerlendirme şu şekildedir: “Etin kokması Allah’ın dünya üzerine koyduğu bir kevnî kural olması hakikattir. Ancak Allah, bazen cari kurallarını da değiştirir, nesheder, tebdil eder, hikmetine uygun yeni kurallar koyar veya mucizeler yoluyla kurallara değil kuralları yaratana dikkatleri çevirir. İşte o mucizelerden biri İsrailoğullarına gökten ikram edilen yemekler ve yerden çıkarılan sudur. Menn ve Selva’yı yani kudret helvası ve bıldırcını göndermek, Allah’ın sünnetinden midir? Hayır. Allah’ın İsrailoğullarına ekstra ikramı ve mucize türünden ihsanıydı. Hadis bu âyete atıf yapıyor. Böyle mucizelere mazhar kılınan İsrailoğulları açgözlülük yapıp Allah’ın Cevad, Rezzak, Kerim gibi isimlerini yalanlayınca et kokmaya başlar.”²⁷²

Abdusselam Harun ise; “Hadiste geçen (خنز) fiili, (فسد) fiili gibi değildir, Bu fiil; mutlak bir bozulma ifadesi taşımayan, stoklamadan dolayı bozulmaya, kokmaya ve çürümeye işaret eden dakik bir anlam ifade eder. Bu yüzden de Yahudilere eti stokladıklarından dolayı (خنز) denmiştir. Çünkü onlar etleri fakirlere dağıtmaz saklar ve stoklardı”²⁷³ izahını getirir.

²⁷⁰ İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, VII, 11; Aynî, **Umdetu’l-kârî**, XII, 367; Abdullah b. Ali en-Necdî el-Kasymî, **Müşkilâtü’l-Ehâdîsi’n-Nebeviyye ve Beyânühâ**, Beyrut, ty. 20- 21; Bu olaya Kur’an da işaret etmektedir. Bkz. Al-i İmrân, 49.

²⁷¹ Köktaş, Yavuz, “**Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs İlmi: Kapsamı ve İçeriğine Yeni Bir Bakış**,” <http://www.usuldergisi.com/img/USL2005206-YKoktas.pdf> Usûl, 4 (2005/2), 146.

²⁷² Nazif, Ahmed, <http://ahmednazif.blogspot.com.tr/2013/06/kokar-dil-de-kokar-israil-olmasayd-et.html>, 05.04.2016.

²⁷³ Harun, Abdusselam Muhammed, **Feharisu Mu'cemi Tehzibi'l-luga Li'l-Ezheri**, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, VII, 209.

6.1.2.2.2. Havva ve İhanet Meselesi

Bu konuda ilim ehlinin ileri sürdükleri görüşlerden bazıları özetle şöyledir:

İbn Hacer bu hadisi şerh ederken şunları söyler: “Burada, Havva’nın, Âdem’e (a.s.) yedirinceye kadar ağacın meyvesinden yemesini güzel gösterdiğine işaret vardır. Onun ihanetinin manası, İblis’in onu kandırmasını kabullenip Âdem’i (a.s.) de bu suça teşvik etmiş olmasıdır. Havva bütün kadın çizgisinin anası olunca, bütün kadınlar doğum ve soya çekimle ona benzemişlerdir. Hemen hemen hiç bir kadın kocasına fiilen veya sözlü olarak ihanet etmekten kurtulamaz. Buradaki ihanetten maksat elbette fuhuş irtikâbı şeklinde değildir. Havva şeytanın kendisine şirin gösterdiği şeyi kabul etmiş ve kendisi de bunu Âdem’e (a.s.) şirin göstermiştir; işte hadisteki hıyanetin anlamı budur”²⁷⁴

Bu hadis, Havva’dan itibaren bütün kadınların cinsî cazibeleri dolayısıyla kocaları üzerinde dinî ve ahlâkî bakımdan olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir etki gücüne sahip oldukları şeklinde de yorumlanmıştır.²⁷⁵

Havva ile ilgili olarak şu söylenmiştir: “Hz. Âdem’i (a.s.) cennete yasak ağaçtan yemeye teşvik eden Hz. Havva olmuştur. Böylece kocası Âdem’in hata işlemesine o sebep olmuş, dolayısıyla diğer kadınların kocalarına ihanet etmeleri ondan kalmıştır.”²⁷⁶

Hz. Havva'nın Hz. Âdem'i cennetteki yasak ağaçtan yemeye ikna ettiğine dair yaygın kanaate işaret edilmekte ve bu durum ihanet kelimesiyle anlatılmaktadır. Burada ihanet sözüyle kesinlikle ahlâkî bir zaaf ve günah kastedilmemektedir. Resûl-i Ekrem'in bu sözü, eşlerinden muhtelif şekillerde sıkıntı gören erkekleri, zaten annemiz Havva da babamız Âdem'i yasak meyveyi yemeye razı etmişti anlamında teselli için söylediği görülmektedir. Sevgili Peygamberimiz bu ifadesiyle kadınları nefisleriyle savaşmaya, onun her dediğini yapmamaya teşvik etmekte, erkekleri de

²⁷⁴ el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, çev. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay. İstanbul, 1997; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VI, 424; et-Tıybî, **Şerhu'l-Miškât**, VII, 2326; **İrşadü's-Sarî**, V, 322; Ali el-Karî **Mirkatü'l-Mefatih**, V, 2118; Harman, Ömer Faruk, “Havva”, **DİA**, XVI, 542-454.

²⁷⁵ Gazâlî, Muhammed, **Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebvî Sünnet**, trc. Ali Özek, İstanbul, 1992, 280-281, 286.

²⁷⁶ Canan, İbrahim, **Hadis ansiklopedisi: kütüb-i sitte**, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, t.y., XIV, 59.

eşlerinden fazla şikâyet etmeyip onlarla iyi geçinmeye, bazı yanlışlarına göz yummaya yönlendirmektedir. Bu hadisten kadınların aşağılandığı sonucunu çıkarmak insafsızlık olur.”²⁷⁷

“Havva, tüm kadınların annesi olması hasebiyle de hatası tüm kadınlarla ifade edilmiştir. Kur’an’da ikisi birlikte yedi denilirken, önce birinin yediğini nefyetmez ve teşvik etmediğini de ifade etmez, bu bilgiler bize saklı kalmıştır, öncesindeki bilgiler de Kur’an’da yer almaz. Birçok peygamberin anılarını anlatan Kur’an âyetleri, her şeyi enine boyuna anlatmaz, bu demek değildir ki hadislerin bahsettiği farklı şeyler uydurmadır ve yaşanmamıştır. Bu akli çıkarımlar hatalıdır.”²⁷⁸

Bir başka değerlendirme de şu şekildedir: “Her kadının kocasına karşı yaptığı hata hemen Havva annemizi çağrıştırır ancak O yaptırdı denmez zira her kadının kendine ait sahip olduğu bir nefsi vardır.” Örneğin bir büyük ailede de ilk defa Kur’an hafızlığını yapan bir dede olsa, takriben 3 kuşak önce, yıllar sonra torunlarından biri de hafız ve âlim olsa, aile tarafından ne denir? Bu çocuk filan dedemize çekmiş denilir. Dede, hafızalarda bir çağrışım yapar. Ancak hakikatte dede torununa ezberleten insan mıdır? Elbette değildir. Ancak Onun hafızlığı öyle bir çağrışım yapar. Kadınların hataları da hemen Havva’yı çağrıştırır. Bu çağrıştırma, onun hataya sebep olduğunu ve teşvik ettiğini iddia etmek değildir, ayrıca bu sözün doğruluğu şer’î delilere göre mümkün değildir. Çünkü her insan kendi yaptığından mesuldür. Bu konuda doyurucu deliller çoktur.”²⁷⁹

6.1.3. Değerlendirme

Farklı yorumlarla incelemeye çalıştığımız bu hadisi şerif, lafız itibariyle müttefakun aleyhtir. Müttehassıs hadis âlimleri, hadisi değerlendirirken senedinin sahih olduğunu belirttiklerini; metnin izahı için de açıklamalar yaptıklarını ve az önce ifade ettik. Ancak bu hadisin uydurma olduğunu iddia edenler bulunmakta; hadis

²⁷⁷ Kandemir, M. Yaşar, **Hadislerde Kadın Aşağılanıyor mu?** Altınoluk, Ekim 2000, s. 176, 24.

²⁷⁸ Nazif, Ahmed, <http://ahmednazif.blogspot.com.tr/2013/06/kokar-dil-de-kokar-israil-olmasayd-et.html>, 05.04.2016.

²⁷⁹ Karagözoğlu, Yusuf, http://www.ubeydullaharslan.com/index2.php?sayfa_id=41&id=466 14.03.2016

ilmi açıısından tutarsız ve sübjektif yorumlara dayanarak bazı gerekçeler ileri sürmektedirler. Bu gerekçeleri özetle zikrederek hadis ilmi açıısından inceleyelim:

Hadisin uydurma olduğu iddiası, hadis ilmi açıısından gerçek dışıdır. Çünkü rivâyetin uydurma olduğuna dair hadis usulü açıısından bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu hadisi kim ve ne zaman uydurmuştur? En sahih hadis kaynakları olan Buhârî ve Müslim'e nasıl intikal etmiştir? 100 binlerce hadisi senedleriyle ezberleyen, ravilerin hallerini cerh ve tadil ilmiyle değerlendiren, sahihi uydurmadan, mütevatiri zayıftan ayıran hadis ehli sahih derken; bu sahada ehil olmayanların iddiaları zandan ibaret kalmaktadır.

İsrailiyattan alınarak hadis formatına sokulduğu iddiası da hadis ilmine göre tutarsızdır. Çünkü hadislerin sıhhat derecesi, sened ve metnin hadis usulü açıısından ele alınarak belirlenmesine rağmen; İsrailiyatta benzer rivâyetlerin var oluşuna dayanarak, oradan alınıp hadis formatına sokulmuş olduğunu iddia etmek tutarsızdır. Çünkü aynı mantıkla Kur'an'a da tatbik edilebilir. Tevrat ve Kur'an'da da müşterek âyetler vardır. Dolayısıyla İsrailiyatta var olması uydurulduğu anlamına gelmez.

Kur'an, yasak meyveyi yeme suçunu işleyenin Âdem olduğunu belirtir. İçinde Havva'nın, Âdem'i ayarttığına dair en küçük bir ifade yoktur. Bu nedenle Havva'yı ihanetin başına koyan anlayış, Kur'an kaynaklı değil Tevrat kaynaklıdır iddiası da tutarsızdır. Yüce Rabbimiz: *“Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü.”*²⁸⁰ *“Dediler ki: Rabbimiz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan şüphe yok ki mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”*²⁸¹ Bu ifadeler yasak meyveden yiyenin sadece Âdem değil aynı zamanda Havva'nın da yediğinin birer Kur'ani delilleridir. Ne gariptir ki, her ikisinin de yediği beyan edilmesine rağmen; bir peygamberin yediğini kabul ediyorlar da hanımına bunu yakıştıramıyorlar. Kur'an'da zikredilmeyen bir ayrıntıyı *“O, nefis arzusuyla konuşmaz. O ancak (kendisine bildirilen) vahyin ürünüdür.”* [Necm 53/3-4] hitabıyla muhatap olan Hz. Peygamber Efendimizin açıklaması da dini bir kaynak teşkil etmektedir. Çünkü namaz, zekât ve hac gibi ibadetlerin bile ayrıntılı bir şeklini Kur'an'da bulamıyoruz. Ayrıntının olmaması uydurma veya Tevrat kaynaklı

²⁸⁰ A'raf: 7/22

²⁸¹ A'raf: 7/23

olduğuna delil olmaz. Ayrıca ağaçtan yediklerini belirten Kur'an-ı Kerim, Havva'nın Âdem'i teşvik ettiğini nefyetmez. Zikredilmemesi de yokluğuna delil değildir.

İhanet kelimesini, dilimizde kullandığımız manada değil de; ayartma manasında almamız, hadisi daha kolay anlamamıza yardımcı olacaktır. Çünkü dilimizde ihanet ve hainlik çok ağır bir suç için kullanılmaktadır. Zikredilen konuda ise teşvik etmek, ayartmak ve sebep olmak manasında kullanıldığı görölmektedir. Kadın fitri olarak duygusaldır. Duygusallık ise bazen aklın önüne geçerek, iyi niyetle sonucunu düşünmeden yanlışın işlenmesine sebep olabilir. Kadınların, erkekler üzerindeki etkisi bir önceki fitne söylemi bölümde zikrettiğimiz bilgiler ışığında düşünöldüğünde, hadisi daha kolay anlamak mümkündür.

Havva'nın, bütün hain kadınların hainliklerinin baş müsebbibi olduğunu ortaya koyduğu iddiası hadis metninde olmayan uydurulmuş bir ifadedir. Hz. Havva'nın burada zikredilmesi kadının kocasını ayarttığı zaman onu çağrıştırmasıdır. Yoksa bu fiilin müsebbibi odur, o yaptırdı anlayışı İslam'a aykırıdır. Çünkü Yüce Rabbimiz: *“Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”*²⁸² buyurmaktadır.

Etin kokması meselesine gelince; ilk insan yaratıldığında, hastalığın tabii olarak var olduğu; fakat bütün hastalıkların o gün yaratıldığını beyan eden hiçbir delil yoktur. Bilakis zaman ilerledikçe yeni yeni hastalıkların zuhur ettiği bilimsel bir gerçektir. Sebepler dünyasında bazı yanlış davranışların bazı hastalıkların sebepleri olduğu aklen bilinmektedir. Biyoloji, fizik ve kimya uzmanlarının zamanla madde üzerinde zuhur eden fizyolojik, anatomik, mikrobiyolojik vb. gibi değişiklikleri beyan ettiklerini kabul edenler, neden Peygamber'in (s.a.v.) bildirdiği çok miktarda eti biriktirme yoluyla etin kokmasının müsebbibinin İsrailoğulları olduğu bilgisini kabul etmemektedirler? Mucize olarak gökten özel rızıkla menn ve selva ile ikram olunmalarına rağmen hala Rezzak olan Allah'ın emirlerine asi olmaları sebebiyle ellerindeki nimetin kokmasıyla cezalandırılmaları gâyet doğaldır.

Ayrıca nimete karşı nankörlükte, emre asi olmada sembolleşen İsrailoğullarının zikredilmesi; kim nankörlük eder ve asi olursa, İsrailoğullarının ellerindeki nimetler bozularak yok olduğu gibi kendi elindeki nimeti de yok olup

²⁸² En'am, 6/164

gider, şeklinde anlaşılmalıdır. Burada bir ihtar ve bir de çağrışım olduğunu düşünmek mümkündür.

Sonuç olarak, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (a.s.) ile insanlığın annesi Havva validemizin yasak meyveden yediklerini, bunun sonucunda da cennetten çıkarıldıklarını, kurtuluş için de tövbe ve dua ederek bağışlandıklarını Kur'an'da haber veren Yüce Rabbimizdir. Bu bilgi, insanlığın zaman zaman düştüğü ve düşeceği günah ve hata bataklığından nasıl kurtulacağını belirtmekte, ilk ailede zuhur eden haberi zikrederek örnekle çıkış yolu göstermektedir. Şükürsüzlüğün, nankörlüğün ve asiliğin nimetin bozulmasına ve yok olmasına sebep olduğunu, kadının erkek için gâyet etkileyici olduğunu da Kur'an'ın açıklayıcısı olan sünnetten öğrenmekteyiz. Sonuçta hadisin senedi sahih, metninin de Kur'anî gerçeklerle uyumlu olduğu açıkça görülmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

KADININ NAMAZI BOZMASI

7.1. Kadının Namazı Bozan Varlık Oluşu:

7.1.1. Konuyla İlgili Hadisler:

” عن أبي هريرة - رضي الله عنه - أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يَنْقَطِعُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالْكَلْبُ

Ebu Hureyre (r.a) Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletti: "*Namaz kılan bir adamın önünden eşek, (kara) köpek ve kadın geçerse namazı bozulur.*"²⁸³

Konuyla ilgili diğer rivâyetler; Buhârî,²⁸⁴ Tirmizî,²⁸⁵ Nesâî,²⁸⁶ ve Ebu Davud,²⁸⁷ gibi hadis kaynaklarında zikredilmiştir.

İlgili rivâyetleri değerlendiren mütehasıs hadis âlimleri ve çağdaş hadis tenkitçileri, çok farklı yorumlar yapmışlardır. Önceki çalışmalarda karşılaştığımız metod ve bakış açılarını bu bölümde de görmek mümkündür. Muhaddisler, ilgili hadislerin vürud sebeplerini anlamaya ve açıklamaya gayret gösterirken; hadis tenkitçileri de rivâyetlerin akla ve Kur'an'a aykırı olduğunu iddia ederek hadislerin uydurma olduğunu ispat etmeğe çalışmaktadırlar. Şimdi bu görüşleri özet olarak inceleyelim:

²⁸³ Müslim, Salât 47, no: 255(504), 50, 265(510), 51, 272-273(512-513).

²⁸⁴ Buhârî, Salât 8, no: 102(511) 107, (517), 108, (519).

²⁸⁵ Tirmizî, Salât 135, no: 337.

²⁸⁶ Nesâî, Kible 7, no: 748, 10, no: 757.

²⁸⁷ Ebu Davud, Salât 109, no: 702, 111, no: 713.

7.1.2. Hadislerin Uydurma Olduğunu İddia Edenler

Yukarıda zikredilen hadisi ve diğer varyantlarını değerlendiren çağdaş hadis tenkitçileri; önceki konularda zikredilen hadisler kadar ayrıntıya girmemişlerdir. Fakat genelde: kadın, köpek, eşek namazı nasıl bozar; bunlar eşit seviyede mi; akıl bunu kabul etmez; bu hadisin izahı olamaz; Peygamber, böyle bir sözden beridir gibi gerekçeler ileri sürerek mevcut hadislerin uydurma olduklarını iddia ederler.

Bu yorumlardan biri şu şekildedir: “Kadının, eşek ve köpek gibi; literatürde aşağılanan hayvanlarla aynı kategoride değerlendirme durumu da bir meşruiyet kazanmış olmaktadır. Kadını bu konuma düşüren sebep, erkelerinin akıllarının karışmasına sebep olan baştan çıkarıcı cazibe olarak zikredilse de Hz. Aişe'nin itirazında dile getirdiği size göre kadın kötü bir mahlûktur ifadesinin ortaya koyduğu cahili/örfi cinsiyetçi kalıp yargıların, dini literatürdeki yansımalarını ve buraya sızma yollarını tespit etmek açısından önemlidir.”²⁸⁸

Bu iddiadan başka hadisin içeriği hakkında değerlendirme yapmadan uydurma gördükleri hadisler arasında bu hadisi de zikredenler olmuştur.²⁸⁹

7.1.3. İlgili Hadislerin Sahih Olduğunu Kabul Edenler

Muhaddisler, konuyla ilgili müttefakun aleyh hadis senedlerinin sahih olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Rivâyetlerin kavli hadis ile takriri sünnetten (sahabe uygulama ve değerlendirmelerin) oluşmasından kaynaklanan bazı farklılıkları değerlendiren hadis ehli ile fıkıh ehli; genellikle hadislerde zikredilen ifadelerin mecazî olduğunu ileri sürerken; fakihlerden istisna denilecek kadar az kişi, hadis lafızlarını hakiki manada değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeleri özetle iki başlık altında toplamak mümkündür.

²⁸⁸ Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, 274.

²⁸⁹ Kırbasoğlu, <http://www.erdem yolu.com/rivâyetler/hadis/kurana-aykiri-hadisler.html> 05.04.2016 (İlgili hadis Kur'ana aykırı hadisler sıralamasında 2. sırada zikredilmiştir.)

7.1.3.1. İlgili Hadislerin, Namazın Bozulacağına Delil Olduğu Görüşü

“*Namaz kılan bir adamın önünden eşek, (kara) köpek ve kadın geçerse namazı bozulur*”²⁹⁰ Bazıları, bu ve bu konuda mevcut diğer hadisleri delil alarak; kadının, köpeğin ve eşeğin geçmesiyle namazın bozulacağını iddia etmişlerdir. İmam Ahmed b. Hanbel’in de şöyle dediği rivâyet olunmaktadır: “*Kara köpek geçerse namazı bozar. Ama eşek ve kadın hakkında içimde biraz şüphe var*” demiştir.²⁹¹

“İbn Abbâs (r.a.) konuyla ilgili şu rivâyeti nakletmiştir. “Dişi bir merkebe binerek geldim. Ben o zaman ergenlik çağına yaklaştım. Peygamber (s.a.) Minâ’da cemaatle namaz kılıyordu. Saffın birinin önünden (eşekle) geçtim ve indikten sonra otlasın diye onu salıverdim. Kendim de safa girdim. Bunu kimse kötü karşılamadı.”²⁹²

İmam Mâlik’ten de şöyle bir rivâyet aktarılır: “Ben bu hadiste namaza durulduğu zaman (imamın önünden değil de) saflar arasından geçilmesinde bir ruhsat görüyorum.”²⁹³ demiştir.

Bazı rivâyetlerde ise namaz kılanın önünden geçen kadının hayızlı kadın olduğu belirtilmiştir.²⁹⁴

7.1.3.2. İlgili Hadislerin, Namazın Bozulmayacağına Delil Olduğu Görüşü

Yukarıda zikredilen hadisleri ve aşağıda zikredilenlerle beraber değerlendiren muhaddisler ve fakihler; ifadelerde belirtilen varlıklar, sütte olmadan namaz kılanın önünden geçmeleri halinde namaz kılanın namazının bozulmayacağına hükmetmişlerdir. Delil olarak gösterdikleri rivâyetlerden bazıları şöyledir:

Tabînden Mesrûk anlatıyor: Âişe’nin (r.a.) yanında: Namazı ne keser? diye soruldu. Orada bulunanlar namazı köpek, eşek ve kadın keser, dediler. Bunun üzerine

²⁹⁰ Buhârî, Salât 8, no: 102 (511).

²⁹¹ Ebu Davud, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınları, İstanbul, 2012 III, 94.

²⁹² Buhârî, Salât 8, no: 90; Müslim, Salât 47, no: 254-255(504); Nesâî, kible 7, no: 748.

²⁹³ Ebu Davud, a.g.e, III, 91.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 154.

Âişe şöyle dedi: Yemîn olsun, sizler biz kadınları (namazı kesme hükmünde) köpekler (gibi) kıldınız. Yine yeminle söylerim, ben Peygamber'i, kendisi ile kıblesi arasında ve sedir üzerinde yatmış bulunduğum hâlde namaz kılariken görmüşümdür. Bu vaziyette iken bana bir ihtiyaç hâsıl olurdu da, oturup O'nun karşısına gelmemi istemediğim için, usulca sıyrılıp çıkardım.”²⁹⁵

İmam Nevevî'nin beyanına göre: “İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafii gibi mezhep imamları da dâhil olmak üzere âlimlerin çoğunluğu yukarıda sayılan ve sayılmayan şeylerin namaz kılanın önünden geçmesi ile namazın bozulmayacağını söylemişlerdir.”²⁹⁶

İbn Hacer'e göre; safların arasından geçen eşek namazı bozmaz. Çünkü imam, cemaate sütre olmuştur.²⁹⁷ İbn Abbas'ın (r.a.) namazı bozmayacağı rivâyeti sütre olduğu zaman, Ebu Zer'in (r.a.) rivâyeti ise; sütre olmadan geçerlerse namazın bozulacağına dairdir.²⁹⁸ Namaz kılan kişinin önünde, sütre yokken geçmek tenzihen mekruhtur.²⁹⁹ Hadislerde zikredilen bu üç şeyin namazı bozmayacağına, (iptal) namazın bozulmasından maksat (sevabının) noksan olacağına işaret vardır. Kalbin bu gibi şeylerle meşgul olması namazın iptali için değildir. Kadın, eşek ve köpek namazı bozar hadisi namazı hiçbir şey bozmaz hadisiyle nesh olmuştur.³⁰⁰

Çağdaş muhaddis Muhammed Avvame verdiği bir röportajda konuyla ilgili izahlar yapmaktadır. Ona göre, Hz. Aişe (r.a.) bu metinle çelişmektedir. Metinle çeliştiği noktada Hz. Aişe iki alternatifle karşı karşıyadır. Ya başkasının sözünü kabul edecek ya da kendi sözünü ve gördüğünü. Buhâri ve Müslim'e ve bu hadisi rivâyet eden diğer âlimlere göre burada sorun yoktur. Çünkü Hz. Aişe doğrudan Hz. Peygamberden aktarmaktadır. Az önce ben dedim ki usul âlimleri şu noktaya dikkat çekmişlerdir. Doğrudan Hz. Peygamberden işiten kimsenin tercih hakkı yoktur. Ancak bir aracı yolu ile işiten kimsenin rivâyet edilen şeyin çerçevesinden dışarı çıkmamak kaydıyla tercih hakkı vardır. Aynı şekilde Hz. Aişe bizzat şahit olduğu şeyin aksine bir durum ile karşılaşmış ve itirazını ortaya koymuştur. Ancak âlimler bunu nasıl rivâyet ettiler? Gâyet tabi sahabe ve tabiinden selef âlimleri iki şey

²⁹⁵ Buhârî, Salât 99 no:508; Müslim, Salât 50, no: 269-271(510-512)

²⁹⁶ Nevevî, **Minhac**, IV, 227.

²⁹⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, IV, 6.

²⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e, IV, 8.

²⁹⁹ İbn Hacer, a.g.e, IV, 14.

³⁰⁰ Ayni, **Umdetü'l-kari**, IV, 414.

arasında ihtilaf ettiler. Gerçekten kadın namazı bozar mı yoksa bu hadis namaz kılan Hz. Peygamber'in önünde uzanıp yatan Hz. Aişe'nin hadisi ile mensuh mudur? Bir kısmı bir görüşü diğer bir kısmı da bir görüşü tercih etmiştir. Yani hadis bazen mensuh mu olur? Bazen olur. Örnek olması açısından söyleyeyim. İmam Müslim yanımızdan bir cenaze geçtiği zaman ayağa kalkılması ile ilgili hadisi rivâyet etmiştir. Kalkıyor muyuz? Cenaze için ayağa kalkma hadisini rivâyet ettikten sonra arkasından kalkılmaması ile ilgili hadisi getirmiştir. Her hadisle amel etmemiz gerekir diye bir koşul yok.³⁰¹

7.1.4. Değerlendirme

Bu konuda Ebu Hureyre,³⁰² (r.a.) Ebu Zer,³⁰³ (r.a.) İbn Abbas,³⁰⁴ (r.a.) ve Abdullah b. Mugaffel'in (r.a.) rivâyetleri, Peygamber'in (s.a.v.) kavli hadisleridir. Ayrıca, Aişe (r.a.) ve Meymune'in (r.a.) rivâyetleri Peygamber'in (s.a.v.) fiili sünneti; İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyeti ise takriri sünnetidir. Gerek Peygamber'in fiili sünneti olsun ve gerekse takriri sünneti olsun bu rivâyetler, sahabenin (r.a.) kavli ve amelinden oluşmaktadır. Bu ayrıntıyı zikrettikten sonra hadis ve fıkıh âlimlerinin ilmi müzakere ve tercihlerini yukarıda incelediğimiz için bu konuda şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Hadisler sened bakımından sahihtirler. Mana bakımından birbirlerine muhalif görülen bu hadisleri cem etmek mümkündür. Namazın bozulacağını belirten hadislerde zikredilen kat kelimesini iptal veya ifsat manasında değil de; mecazî manada alarak sevabının eksilmesi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Örneğin, gıybet ve yalanın orucu bozmadığı gibi. Bazı ilim ehlinin görüşleri de bu düşünceyi desteklemektedir.

Namazın bozulmayacağını belirten rivâyetlerin hakiki manada olduğu; gerek sahabe, (r.a.) gerekse fıkıh âlimlerinin çoğunluğu tarafından namazın bozulmadığına

³⁰¹ Avvâme, Muhammed, "Günümüzde Müslümanın Hadisle İlişkisi Nasıl Olmalı?" Çev: Nimetullah Akın, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, I, sayı I, 115-128.

³⁰² Müslim, Salât 47, no: 269-271(504).

³⁰³ Ebu Davud, Salât 111, no: 713.

³⁰⁴ İbn Mace, İkame 41, no: 174.

hükmedilmiştir. Namazı hiçbir şeyin bozmadığını belirten rivâyetlerinde bu tercihin doğruluğunu pekiştirmektedir.

Ayrıca, bu hadisleri inceleyen mütehasıs hadis ve fıkıh âlimlerinden hiçbirisi; bu rivâyetlerin kadınları aşağıladığı, uydurma ve Kur'an'a aykırı olduklarını dile getirmemişlerdir. Sadece hadislerin ihtiva ettiği hüküm üzerine değerlendirmeler yapmışlardır.

Hadiste, kadının diğer varlıkla zikredilmesinin illeti ve neden bozduğu açıklanmamıştır. Önceki konularda açıklamaya çalıştığımız kadının erkek üzerinde var olan etkileyici özelliğine binaen zikredilmiş olması mümkündür. Namaz kılan bir erkek Rabbine ibadet ettiği esnada kendini meşgul edecek ortamlardan uzak bir yerde namaz kılması için bir hatırlatma, teşvik ve uyarı niteliğindedir. Ayrıca bu rivâyetler kadınlar içinde; namaz kılan bir erkeğin önünden geçmemeleri için bir uyarı ve hatırlatma niteliği taşımaktadır.

İlgili hadislerde kadının zikredilmesi onu aşağılamak veya hakir görmek için değildir. Bilakis yukarıda belirtilen ve daha nice açıklanmayan sebeplere bağlı olarak zikredilmiş olması mümkündür. Örneğin; Kur'an'da meleklerle, iblisin beraber aynı ortamlarda zikredilmesi, iblisi melekleştirmedeği gibi; melekleri de iblis'leştirmez. Her birinin durumu ayrı ayrıdır.

Hadislerde zikredilen (siyah) köpeğin insan üzerinde korku, endişe ve olumsuz yönde bir etkisi malumdur. Eşegin zikredilmesi o günün şartlarında insanların binek olarak kullandığı bir hayvandır. Günlük hayatta insan için önemine binaen insanı olumlu veya olumsuz yönde psikolojik olarak etkilemesi mümkündür. Kadının zikredilmesi ise; erkeğe sevdiren dünyadaki varlıkların içinde ilk sırayı kadının almasındandır. Erkeğin onu gördüğünde etkilenmesi doğal ve bir fitri durumdur. Elbette ilahi huzurda namaz kılan bir erkeğin bunlardan uzak bir ortamda namaz kılması en doğru bir davranıştır.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan hadisler hakkında, uydurma ve Kur'an'a aykırı olduklarını iddia edenlerin hadis tenkidi yapırlarken sened ve metin tenkid yöntemine uymadıkları görülmüştür. Hadisleri, sebebi vürudları ve İslam'ın bütünlüğü içinde anlamak yerine parçacı davrandıkları, anlamaktan ziyade anlam yüklemeye çalıştıklarını tesbit edilmiştir. Anlam yüklerken de İslam'ın temel prensiblerini, İslam ilim geleneği ve İslam kültürünü esas almak yerine modern seküler ön kabullerle yaklaştıkları görülmüştür. Oysa ilmi geleneğimizde müttefakun aleyh hadislerin hadisler arasında apayrı bir yeri olduğu bilinmektedir. Gerek mütehasıs hadis âlimleri ve gerekse diğer ilim ehli tarafından en sahih hadisler oldukları, hatta Kur'an'dan sonra en güvenilir kaynak olduğu tesbit edilmiştir.

Bazı çağdaş hadis tenkitçileri, incelemeye çalıştığımız hadislerin bu rivâyetlerin Tevrat'tan alınarak hadis formatına sokulduğunu iddia ederek uydurma olduklarını ileri sürmektedirler. Fakat bu değerlendirme metodu kabul edilecek olursa Kur'an-ı Kerim'e de gölge düşürür ki, bu gerçeğe aykırıdır. Çünkü Kur'an'da, Hz. Âdem (a.s.)'in topraktan yaratıldığını beyan eden âyetler gayet açıktır.³⁰⁵

Tevrat'ta ise Yahvist metin adı verilen ikinci hikâyede ise³⁰⁶ önce erkeğin, daha sonra da onun kaburga kemiğinden kadının yaratıldığı anlatılır.³⁰⁷ Tevrat'ta zikredilen bu bilgiyi dikkate alarak âyetlerde şüphe dahi oluşturmak batıldır.

Ayrıca Kur'an'da, “Yüce Rabbimiz: *“Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.”*³⁰⁸ “...Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar. İşte bu, onların

³⁰⁵ En'am, 6/2; Secde, 34/7; Müminün, 23/13; Sad, 38/71; Hicr, 15/26

³⁰⁶ bkz. Tekvin, 2/4a- 25

³⁰⁷ Bolay, Süleyman Hayri, “Âdem”, **DİA**, I, 358.

³⁰⁸ A'raf, 7/157

*Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler...*³⁰⁹ gibi birçok âyette İncil ve Tevrat'a atıfta bulunmuştur.

Tevrat'ta veya İncil'de zikredilen bilgiler "İsrailiyat" olarak isimlendirilir. İsrailiyatta var olan bilgiler hakkında ise değerlendirme şu şekildedir: Sıhhati bilinip Kur'an'a uygun olanlar kabul edilir. Yalan olduğu bilinip Kur'an'a ters düşenler; bunlar asla kabul edilmez, rivâyeti de caiz değildir. Sıhhatini tam olarak bilmediklerimiz ise ne kabul edilir ve ne de reddedilir.³¹⁰

Hız. Peygamber (s.a.v.) ehl-i kitabın tuttuğu aşure orucunu tutmuş ve bir gün eklenerek tutulmasını da tavsiye etmiştir. Sonuç olarak israiliyat olan bir bilgiyle; sahih olan bir hadisin uydurma olmasına hükmetmek hadis usulü ve İslami ilimlere aykırıdır.

Bir hükmün Kur'an'da olmaması, olmadığına veya aykırı olduğuna delil olmaz. Kur'an'da eda edilmesi istenen farz ibadetleri bile eda ederken; bunlara ait ayrıntıları Kur'an'da bulamıyoruz. Örneğin emredilen farz namazlarının vakitleri, rekâtları ve keyfiyetlerinin Kur'an'da olmaması; namazların eda edilemeyeceğine ve detaylarını belirten hadislerin de Kur'an'a aykırı olduğuna hükmetmenin, İslamî ilimlerin ortaya koyduğu gerçeklerle bağdaşmadığı görülmektedir. Bilakis hadisler, Kur'an'ı tebyin ve emirlerinin uygulanması için de en güzel örnektir.

Hadislerin tamamını Kur'an'a arz etme düşüncesi, mevcut sahih hadisler ve kaynakları hakkında şüphesi olan ve şüphe oluşturmak isteyenlerin bir aracıdır. Mevcut hadislerin senedinde ve kaynağında şüphe duyanlar; senedlerin sıhhatini hangi usulle belirleyecekler? Ayrıca "sened önemli değil, metin önemlidir" düşüncesi hâkim olacaksa; insanlık tarihinde kabul görmüş sözlerden Kur'an'a uygun olanlarının hadis olduğunu iddia edenlere karşı ne cevap verecekler?

Hadislerin sıhhatini belirlerken yalnızca aklı yeterli görmek, ilmî bir değerlendirmede yetersizdir. Çünkü akıllar farklılık arz eder ve biri diğerini mağlup edebilir. Bir insan, bir hadisi aklına göre yorumlayarak inkâr ederken, başka birisi

³⁰⁹ Fetih, 48/29

³¹⁰ Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1985, Cerrahoğlu, İsmâil, **Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller**, Ankara, 1965, 65.

ise, o rivâyetten çok olumlu ve ma'kul değerler çıkarabilmektedir. Ayrıca insan, aklı, bilgisi ve tecrübesiyle memnuniyetle işlemiş olduğu bir davranış hakkında kısa bir zaman sonra hakikati öğrenince yanlış yaptığını kendisi bile kabul etmektedir. Bu kadar farklılık arz eden aklı nassın sıhhati hakkında tek ölçü olarak görmek doğru olur mu?

Çalışmamızla ilgili hadislerin hiçbirisinde; kadınların aşağılanmadığı ve onların, günahların baş sorumlusu olarak kabul edilmediği görülmüştür.. Bir mahlûkun hammaddesinin topraktan, kaburga kemiğinden, ateşten veya sudan olması; o varlığın üstün veya hakir görülmesine asla sebep olmamaktadır. Kadının kaburga kemiğinden yaratılması, sadece Hz. Havva annemiz içindir. Diğer insanlar ise sudan yaratılmıştır.

Kitabımızda Hz. Meryem ve Hz. Hatice (r.a.) gibi kadınlar, örnek kadınlar olarak zikredilirken; peygamber hanımları olan Hz. Nuh'un ve Lut'un hanımları inançsızlıkları sebebiyle eleştirilmiştir. Bu özellikler belirlenirken yaratıldıkları hammadde dikkate alınmamıştır. Firavun, Nemrut ve Karun gibiler de değerlendirilirken yaratılışlarının neden olduğuna bakılmamıştır.

Bu hadisler, en-Nezir ve el-Münzir (uyarıcı) olan Peygamberimiz'in (s.a.v.) bir uyarısı ve beyanı olarak kabul edilmelidir. Bir yandan Peygamberimiz'in (s.av.) kadın karşıtı olmadığını ve olamayacağını söyleyen diğer bir yandan da bu hadisler hakkında uydurma diyen kimselerin bu hadisleri en-Nezir ve el-Münzir olan Peygamberimiz'in (s.a.v.) bir uyarısı olarak kabul etmelerine engel ne olabilir?

Çalışmamızla ilgili hiçbir hadis, hüküm bildiren rivâyetlerden oluşmamaktadır. Bunların içeriği; bilgi, hatırlatma, teşvik ve ikaz için söylenmiş rivâyetlerdir.

Sonuç olarak tezde ele alınan hadisler, vürûd sebeplerine ve hadis ilmindeki metin tenkidi kriterlere göre genel nebevî mesajlar çerçevesinde değerlendirildiğinde; bu hadislerin Kur'an'a aykırı olmadıkları, sahih oldukları ve bunların zikredildikleri kaynakların da güvenilir oldukları bir defa daha görülmüştür. En doğrusunu Yüce Rabbimiz bilir.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, Sevgili Peygamberimiz'in ve bütün peygamberlerin üzerine salât ve selâm olsun.

KAYNAKÇA

1. KUR'AN-I KERİM
2. Abduh, Muhammed; Rıza, Muhammed Reşid, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim Tefsirü'l-Menar**, Darü'l-Marife, Beyrut, t.y.
3. Abdalbaki, Muhammed Fuad, **Müttefakun Aleyh Hadisler**, Terc. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya, 2014.
4. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hnabel eş-Şeybanî **el-Müsned**, Dâr Sadır, Beyrut, t.y.
5. Akdemir, Salih, “**Tarih Boyunca ve Kur'an'ı Kerim'de Kadın**”, <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-tarih-boyunca-ve-kurn-I-kermde-kadIn-523.html?page=archive> 25.01.2016.
6. Aktaş, Cihan, “**Kadının Toplumsallaşması ve Fitne**”, İslâmî Araştırmalar, <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-kadInIn-toplumsallasmasI-ve-fitne-522.html?page=archive> 25.01.2016.
7. Ali el-Kari, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, **Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkâti'l-Mesabih**, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire, 1309.
8. Arslan, Ali, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Arslan Yayınları, İstanbul, 2007.
9. Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2001.
10. Ateş, Süleyman, **Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
11. Ayni, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b.Musa el-Hanefi, **Umdetü'l-kari şerhu Sahihi'l-Buhârî**, Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu, Kahire,1972.

12. Bayındır, Abdulaziz, “**Şeytanın Kandıramadığı Âdem’i Havva mı kandırdı?**” <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/seytanin-kandiramadigi-ademi-havva-mi-kandirdi.html>. 09.03.2016.
13. Bayındır, Abdulaziz, “**Kadını Erkekten Aşağı Gören Anlayış Ve Kur’an**” <http://www.suleymaniyevakfi.org/fitrat-ve-tip-arastirmalari/kadini-erkekten-asagi-goren-anlayis-ve-kuran.html>. 23.03.2016.
14. Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007.
15. Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, **es-Sünenü'l-kübra**, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1346.
16. Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, **Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil**, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1314.
17. Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur’an-ı Kerim Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
18. Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Edebü'l-Müfred**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, 918.
19. Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Camiu’s-Sahih**, (Sahih-i Buhârî ve Tercemesi), Trc. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.
20. Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l-Buhârî**, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2002.
21. Canan, İbrahim, **Hadis ansiklopedisi: kütüb-i sitte**, Akçağ Basım Yayım Pazarlama, Ankara, t.y.
22. Cerrahoğlu, İsmâil, **Kur’ân Tefsirinin Doğuşu Ve Buna Hız Veren Amiller**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1965.
23. Coşkun, Gülay, “**Kur’an Ve Sünnet Perspektifinde Fitne Kavramı**” (Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2010.
24. Çakan, İsmail Lütfi, **Anahatlarıyla Hadis**, Ensar Neşriyat, 5.Baskı, İstanbul, 1999.
25. Çakın, Kamil, “**Buhârî’nin Otoritesini Kazanma Süreci**” <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-buhrnin-otoritesini-kazanma-sureci-432.html?page=archive> 25.04.2016.

26. Çakın, Kamil, “**Hadislerin Kur’an’a Arzı Meselesi**”, http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=37&sayi_id=778&makale_id=9958
18.02.2016.
27. Çakın, Kamil, “**Kadınlar İle İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi**”, <http://diniarastirmalar.com.tr/OncekiSayilar-sayi1-cilt1-yil1998-jd1>
25.01.2016.
28. Çelik, Ali, “Hz. Peygamberin Hadislerinde Fitne Kavramı Ve Sebepleri,” **Diyanet Dergisi**, XXV, Sayı:25.
29. Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. El-Fadl b. Behram, **Müsnedü'd-Darimi**, Thk. Hüseyin Selim Esed, Darü'l-Müğni, no: 1450.
30. Ebû Davud es-Sicistanî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi, **Sünenu Ebî Davud**, thk. Muhammed Avvame, Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, Cidde, 1998.
31. Ebu Davud es-Sicistanî, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınları, İstanbul, 2012.
32. Ebu Hanife, Numan b. Sabit, **İmam-ı Azam'ın Beş Eseri**, “**el-Âlim ve'l-Müteallim**,” Çev. Mustafa Öz, Marmara Üniv. İFAV.Yay., İstanbul, 1992.
33. Hafîb, Ebubekr Ahmed b. Abdülmecid b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, **Târîhu Bağdad ev Medînetü's-Selâm**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t. y,
34. 01.04.2016.
35. Erdal, Mesut, “**Kur’an’da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler**”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, cilt: I, s. 221-230, <http://ktp.isam.org.tr/> 20.02.2016.
36. Fahuri, Mahmûd, **Müslim b. el-Haccac**, Dârü's-Selam, Beyrut, 1979.
37. Gazâli, Muhammed, **Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebvî Sünnet**, trc. Ali Özek, İstanbul, 1992.
38. Güler, Zekeriya, “Kadın Akıl Ve Din Bakımdan Eksik midir?” **Mehir Bülteni**, Konya, Yaz 1998, Sayı 2.
39. Harun, Abdüsselam Muhammed, **Feharisu Mu'cemi Tehzibi'l-Luga li'l-Ezheri**, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, t.y.
40. Hatır, Halil İbrâhim Molla, **Mekânetü's-Sahihayn**, el-Matbaatü'l-Arabiyyeti'l-Hadise, Kahire, 1402.

41. Hekim, Gülfem, “**Hadislerde Uğur Ve Uğursuzluk,**” (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.
42. İbn Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdullah, **Camiu Beyani'l-İlim ve Fazlihi ve ma Yenbaği fi Rivâyetihi ve Hamlihi**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
43. İbn Battal el-Kurtubî
44. Ebu'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik, **Şerhu Sahihi'l-Buhârî**, Hazırlayan:Ebû Temim Yasir b. İbrâhim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000.
45. İbn Hacer, **Fethü'l-Barî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kahire, 1987.
46. İbn Hacer, **Hedyü's-Sarî Mukaddimetu Fethi'l-Bârî**, thk. Muhibbüddin el-Hatîb, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kahire, 1986.
47. İbn Hacer, **Tehzibü't-tehzib**, Dâru Sadır, Beyrut-1907.
48. İbn Hazm el-Endülûsi ez-Zahiri, **el-İhkâm fi Usuli'l-Ahkâm**, Darü'l-İ'tisam, Kahire, t.y.
49. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebubekr, **Î'lâmu'l-Muvakkîn**, Daru'l-Vefa, Mansure, 2000
50. İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-nihaye**, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1981.
51. İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisanü'l-Arab**, Dâru Sadır, Beyrut, t.y.
52. İbnu's-Salah, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, **el-Mukaddime fi Ulûmi'l-Hadîs**, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire, t.y.
53. İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Bağdadi, **Kitabü'l-Mevzuat**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966.
54. İbnü'l-Esir, Ebu's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Esirüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybani el-Cezeri, **Camiü'l-Usul fi Ehadisi'r-Resûl**, thk. Abdulmecid Selim, Muhammed Hamid el-Faki, 2.bs, Daru İhyai't –Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1980.
55. İbnü'l-Kayserani, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tahir b. Ali el-Makdisî, **Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte**, thk. Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid el-Kevseri, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1991.

56. İbnü'l-Mülakkın, **et-Tavdih li şerhi el-camiü's-Sahih**, İdaretü'ş-Şuunu'l-el-İslamiyye, Katar, 2008.
57. İslamoğlu, Mustafa, “**İslam’da Uğur Ve Uğursuzluk İnancı Asla Yoktur**”, www.dailymotion.com/video/x11t82-islam-da-ugur-ve-ugursuzluk-inanci-asla-yoktur_news, 04.03.2016.
58. İslamoğlu, Mustafa, “**Kadın Hadisi**”, http://www.mustafaislamoglu.com/HD293_kadin-hadisi.html 10.02.2016.
59. Kahraman, Abdullah, “Klasik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusu'ndaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü”, **Marife**, yıl. 4, sayı: 2, güz 2004.
60. Kasıymî, Abdullah b. Ali en-Necdî, **Müşkilâtü'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye ve Beyânuha**, Beyrut, ty.
61. Kazvinî, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, **Süneni İbn Mace**, Tlk: Muhammed Nasır El-Albani, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, t.y.
62. Kirmanî, **el-Buhârî bi şerhi'l-Kirmani**, Darü ihyâü't-Türasü'l-Arabi, Beyrut, 1937.
63. Kandemir, M. Yaşar, Çakan, Lütfi İsmail, Küçük, Raşit, **Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2001.
64. Kandemir, M. Yaşar, **Hadislerde Kadın Aşağılanıyor mu?** Altınoluk, 2000 - Ekim,
65. Karadavi, Yusuf, <http://www.qaradawi.net/new/Articles-1778> 05.04.2016.
66. Karagözoğlu, Yusuf, http://www.ubeydullaharslan.com/index2.php?sayfa_id=41&id=466 14.03.2016.
67. Karaman, Hayrettin, “**Soru-(462) Kadınların Akıl ve Dinleri Eksik mi?**” <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00462.htm> 10.02.2016.
68. Karaman, Hayrettin, Çağrıcı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş Sadrettin, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007.
69. Kasım, Hamza Muhammed, **Menarü'l-Kari Şerhü Muhtasar Sahihü'l-Buhârî**, thk. Abdulkadir Arnavudi, Darü'l-Beyan, Dimeşk, 1990.

70. Keleş, Ekrem, “**Erkeklerin En Çok Kaybettiği Sınav,**”
<http://bekiryetginbal.com/erkeklerin-en-cok-kaybettikleri-sinav/> 05.04.2016.
71. Kırbaşoğlu, Hayri, “**Kur’an’a Aykırı Hadisler**”
<http://www.erdemyolu.com/rivâyetlerhadis/kurana-aykiri-hadisler.html>
10.02.2016.
72. Kırbaşoğlu, Hayri, “**Sahih-i Buhârî**,”
<http://www.erdemyolu.com/rivâyetlerhadis/sahih-i-Buhârî-hayri-kirbasoglu.html>, 30.01.2016.
73. Kırbaşoğlu, Hayri, “**Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler**”
<http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-kadin-konusunda-kurna-yoneltlen-baslica-elestiriler-816.html?page=archive>.
05.04.2016.
74. Kırbaşoğlu, M. Hayri, **Alternatif Hadis Metodolojisi**, Kitabiyat, Ankara, 2002.
75. Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010.
76. Köktaş, Yavuz, “**Kadın Hakkında Hadisler ve Değerlendirmeleri**”
<http://ilimcephesi.com/kadin-hakkinda-hadisler-ve-degerlendirmeleri/#ixzz451y9BWL9>, 06.04.2016.
77. Köktaş, Yavuz, “**Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu Ve Hadis Yorumları,**” Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004), Sayı: 1.
78. Köktaş, Yavuz, “**Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs İlmi: Kapsamı ve İçeriğine Yeni Bir Bakış**”,
<http://www.usuldergisi.com/img/USL2005206-YKoktas.pdf>
15.02.2016.
79. Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, çev. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1997.
80. Kurtubi, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **Muhtâru Tefsiri'l-Kurtubi el-Câmi'l-Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Tevfik el-Hâkim. El-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1977.
81. Laşin, Musa Şahin, **Fethü'l-Mün'im Şerhu Sahihi Müslim**, Darü's-Şuruk, Kahire, 2002.

82. Malik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Himyârî, **el-Muvatta' : Rivâyetu Ebi Mus'ab ez-Zühri el-Merînî**, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Mahmûd Muhammed Halil, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1992.
83. Mevdudî, Seyyid Ebu'l-Ulâ, www.vesiletunnecat.com/vesiletun/arsiv.kitap.oku/fikih/fetvalar.mevdudi Miras, Kâmil; Naim, Ahmed, **Sahihu'l-Buhârî Tecrid-i Sarih Tercemesi**, D.İ.B.Yayınları, Ankara, 1970.
84. Muhammed b, el-Ezrak, “**El-Mer'etü Leyset Nakisate'l-Akl ve'd-Din**”, <http://www.hespress.com./writers/271359.html> 10.02.2016.
85. Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburî, **Sahih-i Müslim**, naşir Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, Kahire, 1955.
86. Nazif, Ahmed, <http://ahmednazif.blogspot.com.tr/2013/06/kokar-dil-de-kokar-israil-olmasayd-et.html>, 05.04.2016.
87. Nesaî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Kitabü's-Süneni'l-Kübra**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001.
88. Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil**, Darü İbn Kesir, Dimeşk, 2008.
89. Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Murri, **et-Takrib ve't-Teysir li-Marifeti Süneni'l-Beşiri'n-nezir fi Usuli'l-Hadis**, Darü'l-Cinan, Beyrut, 1986.
90. Nevevî, **Kitabu Hulasati'l-Ahkâm fi Mühimmatî's-Sünen ve Kavaidü't-İslam**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1997.
91. Nevevî, **el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim b. Haccac**, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
92. Okuyan, Mehmet, “**Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı**” <http://ilsam.org.tr/wp-content/uploads/2014/10/-KADINA-YÖNELİK-ŞİDDETE-KUR'ÂN'IN-BAKIŞI.pdf>, 96, 27.01.2016.
93. Okuyan, Mehmet, “**Kadına Karşı Şiddet**”, dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/download/.../5000067671 15.01.2016.

94. Özafşar, Mehmet Emin, Ünal, İsmail Hakkı, Ünal, Yavuz, Erul, Bünyamin, Martı, Huriye, Demir, Mahmut, **Hadislerle İslam**, DİB Yayınları, Ankara, 2013.
95. Öztoprak, Mustafa, “**Endülüs Hadisçiliğinde Sahîhayn Algısı Ve Doğu İslâm Dünyasıyla Karşılaştırılması**,” Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, Sayı: 34.
96. Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur’an’daki İslam**, Yeni Boyut Yayınları, 11.bs, İstanbul, 1995.
97. Öztürk, Yener, “**Aklen ve Dinen Eksik Olma İfadesini Nasıl Anlamalıyız**,” Yeni Ümit, Yıl: 21, Sayı 79, Ocak-Şubat-Mart, 2008.
98. Polat, Selahattin, **Hadis Araştırmaları**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
99. Sabuni, Muhammed Ali, **Safvetü’t-Tefasir**, Terc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, İstanbul, 2014.
100. Sandıkçı, S. Kemal, **İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis**, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991.
101. Sarmış, İbrahim, **Rivâyetlerin Ortaya Çıkardığı Kadın Algısı**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010.
102. Seharanfuri, Ahmed Ali, **El-Camiu’s-Sahih**, Darü’l-Beşairü’l-el-İslamiyye, Beyrut, 1983.
103. Serahsi, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, **Usulü’s-Serahsi**, Darü’l-Kitabi’l-Arabi, Kahire, 1954.
104. Sifil, Ebubekir, “**Hadislerin Kur’an’a Arzi**”
<https://ebubekirsifil.com/hadislerin-kurana-arzi>, 26.01.2016.
105. Sifil, Ebubekir, “**Kadının Fitne unsuru olması**”
<https://www.youtube.com/watch?v=fOb8R-gvigs> 05.04.2016.
106. Sindî, Muhammed Abdulhadi, **Sahihü’l-İmam el-Buhârî: Camiü’s-Sahih**, el-Matbaatü’l-Hayriyye, Kahire, 1887, Darü’l-Fikr, Beyrut, t.y.
107. Suyutî, Celaluddin Ebul-Fazl Abdurrahman b. Ebu Bekr, **Tabakatü’l-huffaz**, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1972.
108. Suyutî, **Tedribü’r-ravi fi şerhi Takribi’n-Nevevî**, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Medine, 1959.

- 109.Sübki, Tacüddin Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkâfi, **Tabakatü'ş-Şafiiyeti'l-kübra**, thk. Mahmûd Muhammed Tanahî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, Kahire-1964.
- 110.Subhi, es-Salih, **Hadis İlimleri Ve İstılahları**, Terc. M. Yaşar Kandemir, M.U. D.F.A.V. Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1997.
- 111.Şafî, Muhammed b. İdris, **Risale**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Darü't-Türas, Kahire, 1979.
- 112.Şahyar, Ataullah, **Kütüb'ü Sitte Müsannifleri Ve Müşterek Hocaları**, Akdem Yayınları, İstanbul, Eylül, 2013.
- 113.Şatibî, Ebu İshak Kasım bç Firruh el-Gırnatî el-Endelüsî, **el-Muvafakat fi Usuli'l-Ahkâm**, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul,1993.
- 114.Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua**, thk. Abdurrahman Yahya el-Ma'lemi, 3.bs, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1407.
- 115.Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Camii'l-beyan an Tte'vili Âyi'l-Kur'an**, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Maarif, Kahire, 1971.
- 116.Tuksal, Hidâyet Şefkatli, **“Kadınlar ve Fitne Söylemi”** <http://www.ilkehaber.com/yazi/kadinlar-ve-fitne-soylemi-9209.htm>. 06.04.2016.
- 117.Tuksal, Hidâyet Şefkatli, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, Otto Yayınları, 4.bs, Ankara, 2012.
- 118.Uğur Mucteba, **İmam Buhârî**, T.D.V.Yayınları, Ankara,1994.
- 119.www.kuranla.com. 20.03.2016.
- 120.Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul, t.y.
- 121.Yıldırım, Enbiya, **Hadiste Metin Tenkidi**, Rağbet yayınları, İstanbul-2009.
- 122.Zebidî, Ebu'l- Abbas, Şahabeddin Ahmed b. Abdi'l-Latif, **MuhtasarUSahihü'l-Buhârî**, DİB Yayınları, Ankara, 1972.
- 123.Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahadır, **el-İcabe**, Çev. Bünyamin Erul, Avrasya Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- 124.Zehabî, Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyer A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

- 125.Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirûn**, Matbaatü's-Saade, Kahire, 1985.
- 126.Zemahşeri, Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **El-Keşşaf an Hakaikî Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil**, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvedi, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998.
- 127.Zeyn, Mahmud Ahmed, "Sahih Ahad Hadislerin Kat'i İlmi Ve Zanni Olarak Tercihî" **Mecelletü'l-Ahmediyye**, sayı: 3, Muharrem, no:1420.
- 128.Zuhaylî, Vehbe, **Tefsiru'l-Münir fi'l-Akıdeti ve's-Şeriati ve'l-Menhec**, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1991.